EDİTÖR: DR. MUSTAFA BIYIKLI

TÜRK DIŞ POLİTİKASI

– OSMANLI DÖNEMİ –

2

GÖKKUBBE

978-9944-275-14-9 (II. cilt)

978-9944-275-10-1 (Takım)

İstanbul, 2008
İkinci Baskı, 2010

Türk Dış Politikası - Osmanlı Dönemi -

Editör: Dr. Mustafa Bıyıklı

Kapak: Yunus Karaaslan

Ofset Hazırlık: Ajans Akdağ

Baskı: Bayrak Matbaası, Topkapı / İstanbul

© Bilimevi Basın Yayın Ltd. Şti.
Tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın yayınlanamaz, elektronik veya mekanik yollarla
kopyası yapılamaz, bilgi olarak depolanamaz veya çoğaltılamaz.

Bilimevi Basın Yayın Ltd. Şti.
F. Kerim Gökay Cad. Okul Sk. Altunizade Sitesi, F Blok, D: 9 Altunizade/İstanbul
Tel: (0 216) 327 65 61 - Faks: (0 216) 327 65 81
gokkubbe@gokkubbe.com.tr

EDİTÖR: DR. MUSTAFA BIYIKLI

TÜRK DIŞ POLİTİKASI

– OSMANLI DÖNEMİ –

2

YAZARLAR
(Akademik ve Alfabetik)

Prof. Dr. Alaeddin Yalçınkaya
Prof. Dr. Ali İhsan Gencer
Prof. Dr. Azmi Özcan
Prof. Dr. Besim Özcan
Prof. Dr. Feridun M. Emecen
Prof. Dr. Hasan T. Fendoğlu
Prof. Dr. H. Yavuz Ercan
Prof. Dr. İdris Bostan
Prof. Dr. M. Alaaddin Yalçınkaya
Prof. Dr. Mehmet Alpargu
Prof. Dr. Mustafa Öztürk
Prof. Dr. Remzi Kılıç
Doç. Dr. Ahmet Kavas
Doç. Dr. Arzu Terzi
Doç. Dr. Mehmet İnbaşı
Doç. Dr. Mehmet Okur
Doç. Dr. Nuri Çevikel
Doç. Dr. Yücel Öztürk
Yrd. Doç. Dr. Bünyamin Ayhan
Yrd. Doç. Dr. Hasan Şahin
Yrd. Doç. Dr. Necmettin Alkan
Dr. Işıl Işık Bostancı

Dr. Mustafa BIYIKLI, 1965 yılında Trabzon-Akçaabat'da doğdu. 1992'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. 1994'te Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı'na Araştırma Görevlisi olarak atandı. 1997'de İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, "Batılılaşma Sürecinde Türkiye'de Hilâfet Tartışmaları ve İslâm Dünyasındaki Etkileri" konulu teziyle Yüksek Lisansını tamamladı. 2002'de İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Tarih Anabilim Dalı'nda, "İki Dünya Savaşı Arasında Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları (1918-1938)" konulu teziyle doktorasını tamamladı. 2003 yılında, Dumlupınar Üniversitesi'nde Yardımcı Doçentliğe yükseldi. Halen, Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda görev yapmaktadır. Yayınlanmış kitabı; *Batı İşgalleri Karşısında Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları -Atatürk Dönemi-* Gökkubbe Yayınları, İstanbul 2006.

İÇİNDEKİLER

Dördüncü Bölüm

OSMANLI DEVLETİ'NİN BATI DEVLETLERİNE YÖNELİK DIŞ POLİTİKASI

Osmanlı Devleti'nin Batı Politikası (14. ve 16. Yüzyıllar) / Prof. Dr. Feridun M. Emecen 9

Osmanlı Devleti'nin Batı Politikası -Zitvatorok'tan Küçük Kaynarca'ya- (1606 - 1774) / Prof. Dr. Mehmet Alaeddin Yalçınkaya 27

Osmanlı Devleti'nin Batı Politikası -Küçük Kaynarca'dan Tanzimat'a- (1774-1839) / Prof. Dr. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya 83

Osmanlı Devleti'nin Batı Politikası -Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e- (1839-1908) / Yrd. Doç. Dr. Necmettin Alkan 137

Osmanlı Devleti'nin Balkan Politikası / Doç. Dr. Mehmet İnbaşı 189

Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya Yönelik Dış Politikası ve Türkiye-Moskova İlişkileri (16. ve 17. Yüzyıllar) / Doç. Dr. Yücel Öztürk 217

Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya Yönelik Dış Politikası (18. Yüzyıl) / Yrd. Doç. Dr. Hasan Şahin 281

Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya Yönelik Dış Politikası (19. yy. ve 20. yy. Başı) / Prof. Dr. Besim Özcan 309

Batılı Devletlerin Osmanlı Üzerindeki Politikaları ve Bunun Osmanlı Dış Politikasına Etkisi (19. Yüzyıl) / Prof. Dr. Mustafa Öztürk 347

Türkiye'nin Avrupa Devletlerine Yönelik Dış Politikasına ve İlişkilerine Genel Bir Bakış (I. Dünya Savaşı Öncesi ve Savaş Sürecinde) / Doç. Dr. Mehmet Okur 383

OSMANLI DEVLETİ'NİN BATI POLİTİKASI
-Zitvatorok'tan Küçük Kaynarca'ya-
(1606 - 1774)

PROF. DR. MEHMET ALAEDDİN YALÇINKAYA*

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyıl sonunda karada ve denizde Avrupalı devletlere karşı üstünlüğü büyük ölçüde sona ermeye başlamıştı. Özellikle 1571'de İnebahtı'da Haçlı donanmasına karşı Osmanlı donanması hezimete uğramıştı. İnebahtı'da alınan bu yenilgi Osmanlı deniz gücünün sarsılmasına yol açtığı gibi, Osmanlıların Avrupalılara karşı yenilmezlik anlayışı da zedelenmeye başlamıştı. Batılıların bir bütün halinde ittifaklar sistemiyle Osmanlılara karşı güçlerinin birleştirilmesi sonucunda Osmanlıların denizde bozguna uğratılması genelde Avrupalı güçlerin ortak hareket etmelerinin neticesinde olmuştur.[1] Buna mukabil Osmanlı Devleti denizlerde kendisine karşı Venedik, İspanya, Portekiz; karada Avusturya, irili ufaklı İtalyan devletleri ve Papalık güçlerine karşı denge kurmak için 1580'li yılların başlarından itibaren İngiltere ile siyasî ve ticari alanda yakınlaşmaya başlamıştı. Zira İspanya Kralı II. Philiph'in 1580 yılında Portekiz'i işgal etmesiyle İspanya hem Avrupa kıtasında hem de Amerika ve Asya'da kolonilerde büyük bir üstünlük sağlamıştı. Bu üstünlüğe karşı başta İngiltere ve İspanya Habsburglarından ayrılarak bağımsız olan Hollanda ile denizlerde ve kolonilerde çetin savaşlara başlayacaklardır. Bu bakımdan Osmanlı Devleti ve İspanya Kuzey Batı Afrika ve Hint Okyanusu'nda rakip iki güç haline gelmişlerdi. Ancak İspanya'nın kendi topraklarında uyguladığı yanlış sosyal, kültürel, iktisadi ve ticari politikalar ile Avrupa ve kolonilerdeki saldırgan politikaları bu devleti İngiltere, Fransa ve Hollanda ittifakıyla karşı karşıya getirecek ve bu mücadele sonunda üstün donanma gücü olan Büyük Armada

* Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

1 Stanford J. Shaw, *Osmanlı Devleti ve Modern Türkiye*, I, (çev. Mehmet Harmancı), Ankara, 2004, s. 223-224.

büyük ölçüde tesirsiz hale gelecek ve netice de İspanya 17. yüzyıla gerileme sürecine girerek başlayacaktı.

Batıda 16. yüzyılda Akdeniz ve Hint Okyanusu'nda Osmanlılara karşı oluşturulan Katolik Haçlı birliğinin denizlerdeki en büyük iki düşman gücünün 17. yüzyılda tehditten savunmaya geçtikleri bir dönemdir. Artık 17. yüzyılda Osmanlılar için Akdeniz ve Hint Okyanusunda Katolik dünyasının tehdidi yok denecek kadar azalmıştır. Bu gelişmelere mukabil Osmanlılar ile Venedik arasında 17. yüzyılda denizlerde ve ona bağlı olarak her iki tarafın karasularında mücadele devam edecektir. Bu dönemde, Akdeniz'deki mücadelede Osmanlı Devleti'nin Kanuni döneminden başlayarak Avrupa'daki dostane ilişkileri olan Fransa'nın genelde Venedik yanında yer aldığı görülmektedir. Bu bakımdan 17. yüzyılda Osmanlılar ile Fransa arasındaki ilişkiler biraz daha gergin ve serindir. Nitekim bu durumdan yararlanarak Fransa'nın 1535'lerde Osmanlılardan kopardığı imtiyazlardan İngiltere ve Hollanda da büyük ölçüde istifade edecektir.[2]

16. yüzyıl sonlarından başlayarak daha sonraki yüzyıllarda Osmanlıları etkileyecek önemli gelişmelerden birisi de Batıda Avusturya, Doğuda ise İran ile girişilen savaşlardır ki bu dönem çok uzun sürecektir. Özellikle Avusturya cephesindeki savaşlar neticesinde Osmanlı akıncılarının 1595 yılında Küçük Eflak'ta tuzağa düşürülmesi Osmanlıların Avrupa içlerine kadar ilerleyen öncü birliklerinin kolunu kanadını kırmış olup Akıncılar ocağının sönmesine sebep olmuştur. Artık Avrupa içlerine kadar tesir eden Osmanlı askerî üstünlüğü giderek azalacaktır.[3] Diğer yandan yine Avusturyalılarla yapılan savaşlarda tüfekli piyadenin önemini ortaya koyduğundan, Osmanlıların askerî ve mali sisteminin bel kemiği olan tımarlı sipahilerin önemini kaybetmesine yol açacak ve bundan sonra giderek piyade askeri niteliğinde olan Kapıkulu askerinin önemi artacaktı.[4] Ancak o zaman Osmanlılar kendileri için pek de önemli saymadıkları denizde ve karada aldıkları hezimetler Osmanlı Devleti'nde zamanla hissedilecektir. Osmanlılar ile Avusturya arasında 1606'da imzalanan Zitvatorok Antlaşması sonucunda Budin ve Temeşvar merkezli Macaristan'ın Osmanlı yönetiminin devamını sağladıysa da, Avusturyalılar elindeki Macar toprakları üzerindeki Osmanlı haklarının sonunu hazırladı. Osmanlı diplomasi tarihinde bir dönüm noktası olan bu antlaşma, o zamana kadarki teamüllün aksine tarafsız bir bölgede iki tarafın murahhasları arasında yapılmış müzakereler sonucu kabul edilmişti. Ayrıca Avusturya İmparatoru da Osmanlı padişahı ile mü-

---

2 Mücteba İlgürel, "Zirveden Dönüş: II. Selim'den III. Mehmed'e", *Türkler,* c. 9, Ankara, 2002, s. 643-666.

3 İlgürel*, a.g.e.,* s. 659.

4 Halil İnalcık, "Military and Fiscal Transformation in the Otoman Empire 1600-1700", *OA*, c. VI, 1980, s. 283-337 ve "The Socio-Political Effects of the Diffusion of Fire-arms in the Middle East", War, Technology and Society in the Middle East, Ed. by V. J. Parry and M.E. Yapp, London ,1975, s. 195-217.

savi hale getiriliyordu. Bir ucu Tebriz'den başlayarak diğer ucu Viyana'ya kadar uzanan geniş uçlu coğrafya arasında süren uzun savaşlar, netice itibariyle bir anlayışın çöküşünü de hazırlamıştı. Zira Osmanlılar Fatih'ten beri sürdürdükleri Cihan Hâkimiyeti fikrinden vazgeçiyorlardı. Artık Osmanlıların özellikle de Avrupa'ya olan askerî üstünlükleri zaafa uğramaya başlamış ve klasik tımarlı sipahiler devrinin kapanması "Devlet-i Ebed Müddet" anlayışının sarsılmasına neden olmuştu.[5]

Osmanlıların 16. yüzyılın sonu ile 17. yüzyılın başında Avusturya ve İran ile uzun ve yorucu savaşlar yapmış, coğrafi keşifler neticesinde dünya üzerinde Avrupalıların yeni koloniler elde etmesiyle hızla gelişen merkantilist politikaları izleyememiş ve bunun sonucunda sadece askerî alanda değil iktisadi, ticari, sosyal ve kültürel hayatta da sıkıntılı dönemlere girmişti. Bunun neticesinde devletin her alandaki temel kurumlarında bozulmalar meydana gelmiştir. Bu bozulmalar genelde sosyal, iktisadi, idarî ve mali alanlarda kendini gösterecek ve ülkede kurumlar arası çatışmanın yanı sıra devlet ve halk arasında da çatışma çıkacaktır. Artık 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti dış mücadelenin yanı sıra içerde de ciddi ve çetrefilli bir çekişmenin içerisinde olacaktır. Osmanlı devlet sisteminin bütün unsurlarını derinden etkileyen iktisadi, sosyal ve siyasî amillerin hazırladığı değişme dönemi Osmanlı gaza ve fetih ideolojisinin giderek tesirini kaybettiği bir dönemin başlangıcıydı. Artık Osmanlı Devleti Orta Avrupa'daki mevcut topraklarını koruma mücadelesi yapacaktı. Doğuda İran ile 16. yüzyıldan başlayarak yapılan mücadele 17. ve 18. yüzyılda zaman içerisinde inişli çıkışlı olarak devam ederek siyasî bakımdan hiç yarar getirmeyen yıpratıcı savaşlar olarak görülecekti.

I. 1606 ZİTVATOROK'DAN, 1699 KARLOFÇA'YA OSMANLI BATI POLİTİKASI

Balkanlar ve Orta Avrupa'da Osmanlı Hâkimiyetinin Pekiştirilmesi

Osmanlı Devleti 16. yüzyıl sonlarından itibaren içeride iktisadi, mali ve sosyal alanlarda büyük sıkıntılar yaşamaktaydı. Bu yüzden ülke içerisinde yer yer taşrada ve merkezde de isyanların çıkmaya başladığı görülmekteydi. Bu durum ise devleti idarî, siyasî, mali ve askerî anlamda zor duruma düşürmekte ve devletin merkezinde de zafiyetin ortaya çıkmasına neden olmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin merkezi zafiyetlerine rağmen dış politikası Batıda gücünden pek bir şey kaybetmemişti. Bunun nedenlerinden birisi Avrupa Hristiyan aleminin kendi aralarında çıkan Otuz Yıl Savaşları (1618-1648)'dır. Bu savaş Osmanlı'nın en büyük hasmı ve rakibi olan Avusturya Habsburglarını Batı ve Kuzey Avrupa meselelerine yöneltmiştir. Öte yandan bu sırada Osmanlılarda Doğu'da Safevîler ile savaş halinde idiler. Bu yüzden 17. yüzyılın ilk yarı-

5 Mehmet Öz, "II. Viyana Seferine Kadar XVII. Yüzyıl", *Türkler*, c. 9, Ankara, 2002, s. 711-729.

sında Osmanlı-Avusturya arasında ciddi bir çatışmadan bahsetmek mümkün değildir.[6] Ancak Avusturya yerine bu dönemde Osmanlılar için kuzeyden Lehistan tehdidi baş göstermişti.

Lehistan, III. Murad zamanında Osmanlılara samur vergisine bağlanmıştı ve iki devlet arasında dostane ilişkiler sürdürülmekteydi. Lehistan ile Osmanlılar arasındaki ilişkilerin bozulmasındaki sebeplerden en önemlileri Lehistan himayesindeki Ukrayna Kazaklarının Osmanlı iç denizi durumundaki Karadeniz sahillerini vurmaları ile Kırım hanının Lehistan'a akınları olarak görülmektedir. Bu durum ise Osmanlıların Kuzey'deki faal ticaret yollarına zarar vermekteydi. Yine aralarındaki antlaşmaya rağmen Lehistan, Boğdan ve Eflak'taki Osmanlı hakimiyetine karşı bir takım girişimlerde bulunmaktan geri durmadı. Zira uzun savaşlar esnasında Erdel, Boğdan ve Eflak ilişkileri çerçevesinde Lehistan üzerindeki Osmanlı nüfûzu etkisini kaybetmişti. Bundan dolayı Osmanlıların Sokullu döneminden beri Kuzey Avrupa'ya olan ilgisi iyice artarak Kuzey siyaseti yeniden canlandı. Osmanlıların Boğdan ve kuzey ticaret yollarının güvenliği için Lehistan ve Ukrayna Kazakları ile tekrar yakından ilgilenmesi gerektiği öncelikli konu oldu.[7]

17. yüzyıl Osmanlı-Leh ilişkileri bakımından en yoğun ve de savaşların en fazla yaşandığı yüzyıl olmuştur. Bu yüzyıl başlarında artan Kazak akınları dolayısıyla ekonomik anlamda tahribat yaşayan Osmanlı Devleti, Lehistan'dan Kazaklar hususunda hassas davranmasını istemiştir.[8] Nitekim Kazaklar, 1606'da Varna'yı, 1613'te Kırım Kıyıları'nı, 1614'te Sinop'u ve de 1615'te İstanbul'a yakın birkaç köyü yağmalayarak, hem ekonomik hem de itibar yönünden Osmanlı Devleti'ni zarara uğratmışlardır. III. Sigismund'un da Habsburg ve Katolik taraftarı politikaları, Osmanlılarla olan ilişkilerin giderek gerginleşmesine sebep olmuştur. Bu tür gerginliklerin yanında, bazı Leh soylularının Boğdan ile ilgili müdahaleleri de iki ülke arasında bir savaş zeminin oluşmasında tuz biber olmuştur. 1617'de iki ülke orduları Leh sınırı yakınlarında karşılaşmış, fakat yapılan müzakereler sonucunda barış sağlanmıştır. Lehistan Kazak yağmalarını önlemeyi, Eflak ve Boğdan işlerine müdahalenin önüne geçmeyi taahhüt ederken, Osmanlı

---

6 M. A. Petr Stepanek, "Zitvatoruk (1606) ve Vasvar (1664) Anlaşmaları Arasında Orta Avrupa'da O - manlı Siyaseti", Türkler, c. 9, Ankara, 2002, s. 730-737.

7 Dariusz Kolodziejczyk, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century): An Annotated Edit - on of Ahdnâmes and Other Documents*, Brill, Leiden, 2000 ve "1795'e Kadar Osmanlı-Leh İlişkilerinin Karakteri Üzerine Bazı Tesbitler", *Türkler*, c. 9, Ankara, 2002, s. 679-685. Osmanlı-Lehistan diplomatik ilişkilerinin tahlili için bkz., Hacer Topaktaş, "Osmanlı Sefaretnameleri Işığında 1730-1763 Yıllarında Osmanlı Devleti İle Lehistan/Polonya Arasında Diplomatik İlişkiler", *KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi,* Trabzon, 2005.

8 Osmanlı Devleti ile Kazaklar arasındaki ilişkilerle ilgili bkz. Yücel Öztürk, *Özü'den Tuna'ya Kazaklar*, I, Yeditepe Yay., İstanbul, 2004 ve ayrıca bkz. Peter Bartl, "17. Yüzyılda ve 18. Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı Devleti", *İlmi Araştırmalar*, c. VI, İstanbul, 1998, s. 301-329.

Devleti de Kırım Tatarlarının akınlarına mani olacaktır. Ancak işler 1620 yılına gelindiğinde daha da kızışmış ve Serdar İskender Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu Lehistan seferine çıkmış ve meydana gelen savaşta Osmanlılar Leh kuvvetlerini yenmişlerdir. Baş Hatman Zolkievski, bu savaşta öldüğü gibi, birçok Leh soylusu da esir alınmıştır.[9] Daha sonra bu meseleyi kökünden halletmek için sadrazamın teşvikiyle 29 Nisan 1621'de II. Osman bizzat Lehistan seferine çıktı. Hotin Seferi olarak da bilinen bu sefer neticesinde, Leh kuvvetleri direnç göstermiş ve ardından 5 Ekim 1621'de Leh elçilerinin barış istemesi üzerine, tekrar eski antlaşma maddeleri uyarınca, Hotin Kalesi Boğdan voyvodalığına verilecek ve Kanuni devrindeki sınır esas alınacak; Kazaklar Osmanlı topraklarına, Kırımlılarda Lehistan arazisine akın etmeyecek ve Lehistan Kırım Hanına ödediği 40 bin altın filori yıllık haracı ödemeye devam edecektir.[10] Hotin seferiyle istenilen manada askerî ve siyasî başarı elde edilememekle birlikte, bu seferin en önemli hedeflerinden birisi Eflak ve Boğdan'ın Lehistan ve Avusturya ile ilişkilerini keserek tamamen merkeze daha sıkı bir biçimde bağlamak olarak görülmektedir. Dolayısıyla, Osmanlılar bakımından Kuzey yönündeki hareketler ilk planda mevcut toprakların emniyetini sağlamaya yönelik tedbirler olarak görülmektedir.

Antlaşmayı takip eden yıllarda Kazak ve Tatar akınlarının önüne her iki devlet de geçememiştir. Kuzeydeki Ukrayna Kazakları ve Dinyeper-Dinyester yöresi Kazakları Lehistan'ın, Don Kazakları ise Moskova'nın öncü gücü konumundaydılar. Osmanlı topraklarına akın ve çapulda bulunup büyük tehlike oluşturdular. Kazakların 1624 yılında İstanbul'da Yeniköy kıyılarını basması üzerine Osmanlı donanması Karadeniz'de bunlara karşı 1625'te bir sefer düzenlemiş ve Kazaklar bir müddet bertaraf edilmişlerdir. Daha sonra 1634'te Abaza Mehmed Paşa Kamaniçe Kalesi yakınlarına kadar gelmiştir. Bu olaydan sonra, IV. Murad Lehistan'a verilecek olan ahidnâme ile olayların durulmasını sağlayacaktır. Sultan İbrahim zamanında da eski antlaşmalara benzer bir antlaşma yapılmıştır. Osmanlı-Lehistan antlaşmalarında Kazak problemi başlıca konuyu oluşturmaktadır. Bu dönemlerden itibaren Osmanlılar kendilerine bağlı olan Eflak, Boğdan ve Erdel voyvodalıkların güvenliği için onları içeride tutup diğer komşu devletlerle bağlantısını kesmeyi amaçlayarak bir koruma şeridi oluşturma çabalarını sürdürdü. Bu daha önce Karadeniz'in kuzeyindeki ticareti kontrol için bu kıyıların gerisindeki koruma şeridini oluşturma siyasetinin devamı niteliğindeydi. Nitekim, Silistre-Akkerman bölgesinin Bender'i içine alacak şekilde genişletilmesi gibi, Eğri ve ileride Kamaniçe Eyaletlerinin teşkili ile bu çerçeve tamamlanmak istenmişti. Hatta Kuzeyi koruma siyaseti 17. yüzyılın son çeyreğinde Ukrayna içlerine kadar uzatılacaktı.[11]

---

9 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* III/I, , Ankara,1983, s. 128-129.

10 Uzunçarşılı, *a.g.e.,* s. 130-132.

11 Feridun Emecen, "Kuruluş'tan Küçük Kaynarca'ya", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, I, editör Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul, 1994, s. 5-66, özl. bkz. s. 50.

A. *Akdeniz ve Orta Avrupa'da Osmanlı Fetih Siyasetinin Canlanması: Köprülüler Çağı*

17. yüzyılın ilk yarısının sonlarına doğru IV. Murad döneminde Doğu meselesine belirli bir çözüm getiren Osmanlı Devleti tekrar gözlerini Avrupa'daki gelişmelere çevirdi. Otuzyıl Savaşları ile çok büyük kayıplara uğrayan rakip devletlerin durumu Osmanlılara oldukça rahatlama imkânı vermişti. Bir kısım Avrupalı tarihçilerin belirttiği kadarıyla, Habsburgların Avrupa'daki bu sıkıntılı dönemde Osmanlı Devleti'nin ona karşı harekete geçmemiş olmamaları, Avusturya diplomasisinin başarısı olarak yorumlanmıştı.[12] Biz bu görüşe kısmen katılabilmekteyiz, zira Osmanlıların içinde bulunduğu iktisadi, sosyal ve askerî şartlar ile Safevîler ile Doğu'daki şiddetli mücadele Osmanlıların Batı politikasında o dönem için pasif bir durumda olmasını gerektirmekteydi. Bu ise Osmanlı diplomasisinin bir başarısı olarak da görülebilir. Zaten bu sıralarda Osmanlıların ilgi alanı daha farklı bir yöne çevrilmişti. Osmanlılar 16. yüzyılda Rodos ve arkasından Kıbrıs gibi Doğu Akdeniz'in kilit adalarını alarak Akdeniz'de deniz ticaret yolunu büyük ölçüde güvenlik altına almıştı. Venediklilerin elinde bulunan Girit Adası bu yolda hala önemli bir engel olarak durmaktaydı. Girit'teki Hanya, Kandiye gibi önemli üsler Venediklilerin Doğu Akdeniz'deki ticari faaliyetlerinin merkezleri idi. Girit adası yasal ticaretin bir merkezi olmasının yanı sıra korsanlık faaliyetleri içinde önemli bir merkez idi. Dolayısıyla Girit Osmanlılar için hem Akdeniz ticareti açısından önemli hem de stratejik açıdan önemli bir mevkie sahipti. Özellikle korsanlık faaliyetlerinde Girit'in rolü Osmanlı erkânı için olayı daha da önemli kılıyordu. Venedikliler Avrupa'nın denizcilikteki gelişmelerini de yakından takip ederek denizcilikteki eski gücünü koruma peşindeydi.[13]

IV. Murad döneminde Osmanlı-Venedik ilişkileri bozulmaya başlamıştı ki bunun en büyük nedeni Girit'in bir korsan yatağı haline getirilmesiydi. Osmanlı donanması Akdeniz'de o zamanda kadar önemli faaliyetlerde bulunmamış sadece korsan takibatı, kıyıları koruma görevi yapmış, ciddi bir mücadeleye girmemişti. Diğer yandan da Osmanlı Devleti, içinde bulunduğu problemler sebebiyle Osmanlı erkânı Akdeniz'de neticesinin ne olacağını bilmediği bir savaşa girmekten kaçınıyordu. Devletin Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa zamanında durumunu düzeltmesi üzerine Girit'e sefer hazırlıklarını başlatması ve Venedik'in barış girimleri sonuç vermiş ve savaşın önüne geçilmişti. Fakat bu sıralarda 1644 yılında Mısır'a giden Darüssade ağası Sümbül Ağa ve Mekke kadısının yolculuk ettiği geminin korsanlarca kaçırılması ve Girit'e girmeleri Osmanlılar için beklenen hukuki fırsatı doğurdu. 1645 yılında Osmanlıların Akde-

12 George Wagner, "Otuz Yıl Savaşları Döneminde Osmanlı ve Avusturya İmparatorluklarının Politikal - rı", *OA*, c. II, 1981, s. 147-166.

13 Emecen, *a.g.m.*, s. 51.

niz'in doğusundaki tek Venedik kalesine yönelmeleri, Venedik deniz güçlerinin ne kadar zayıflamış olduğunu ortaya çıkarması bakımından önemlidir. Eski gücünden çok şey kaybetmiş olmasına rağmen Venedikliler umulmadık bir direniş sergilediler. Papalık ve Fransa başta olmak üzere Avrupa Hristiyan dünyası Venedik'e donanma, asker ve para yardımında da bulunmuşlardı. Bu savaşın uzaması her iki taraf içinde büyük maddi kayıplar verdirecekti.[14] 1645'te Hanya, 1646'da Resmo alındıysa da, Osmanlıların kara harekâtına karşı savaşı denizlere çeken Venedikliler Girit'e asker ve mühimmat sevk edilmesini önlemek için Boğazlar ve İzmir çevresini abluka altına alarak İstanbul'a zor anlar yaşattı ve mücadelenin uzamasına yol açtı. Osmanlılar Kandiye'yi ancak 1648'de kuşatma altına alabildi.1656'da yardım için hareket eden bir Osmanlı filosunun Çanakkale önlerinde bozguna uğramasından sonra İstanbul abluka altına alındı ve başkentte büyük kıtlık çekildi. Limni ve Bozcaada'nın Venedik'in eline geçmesiyle Çanakkale Boğazı bir bakıma deniz ticaretine kapalı durumuna düştü. Bu zor durum büyük bir paniğe neden olduğu sırada 1656 sonlarında Sadarete getirilen Köprülü Mehmed Paşa merkezdeki durumunu güçlendikten sonra öncelikle 1657 yılında Çanakkale boğazı ablukasını kırdı ve arkadan da Limni ve Bozcaada'yı geri aldı.[15]

Köprülü Mehmed Paşa'nın Venediklilerin Ege Denizi ile Boğazlardaki ablukasını yok ettikten sonraki hedefi tamamen Girit meselesini çözmekti. Hatta Köprülü Mehmed Paşa'nın amacı denizlerde üstün durumda olan Venediklilere karşı savaşı karadan yürütmekti ancak o sırada Avrupa'daki son gelişmeler neticesinde Tuna voyvodalıklarındaki kıpırdanmalar yüzünden Girit işine gereken ağırlık verilemedi. Zira Otuzyıl Savaşları'ndan sonra Osmanlı-Habsburg çekişmesi Erdel üzerinde tekrar yoğunlaştı. Erdel söz konusu savaşlar sırasında Protestanlığın kalesi olarak Avusturya'ya karşı bir denge unsuru olmuştu. Bu, Osmanlılar için önemli bir başarıydı. Fakat Girit savaşları sırasında Erdel'de 1655 yılından itibaren II. Rakoczi önderliğinde bağımsızlık hareketleri çıktı. Erdel'in İsveç ile antlaşma girişimleri, müstakil hareket etmeleri, Osmanlıların tepkisini çekti.[16] Kanuni'nin Orta Avrupa siyasetini devam ettirmek isteyen Köprülü Mehmed Paşa, bu siyasette Erdel'in önemini çok iyi biliyordu. Burası Macaristan ile Lehistan arasında bir köprü görevi görüyor ve öteden beri ağırlık verilen kuzey siyaseti için de büyük önem taşıyordu. Girit meselesini bir rafa kaldıran Köprülü Mehmed Paşa 1658'de Erdel'e hareket etti. II. Rakoczi'yi destekleyen Eflak ve Boğdan voyvodaları azledildiler. Köprülü'nün bu harekâtında Yanova kalesini zapt etmesi üzerine asi voyvoda II. Rakoczi kaçmaya mecbur oldu. Fakat Köprülü, Erdel meselesini tam olarak çözmeyi hedeflerken Anadolu'da Abaza Hasan Paşa'nın isyanının ciddi boyutlara ulaş-

14 Nuri Adıyeke, "Girit Savaşları ve Birleşik Hristiyan Orduları", *Türkler*, c. 9, Ankara, 2002, s. 738-745.

15 Köprülü Mehmed Paşa dönemi dahil Girit'in fethinin kronolojik seyri için bkz., Uzunçarşılı, *a.g.e.,* s. 326-341 ve 375-381.

16 Stepanek, *a.g.e.,* s. 734.

ması üzerine seferi yarım bırakarak geri döndü. Erdel harekâtı serdarlar tarafından sürdürülmüş, Rakoczi öldürülmüş ve Varat kalesi ele geçirilmişti. 1661 yılında Erdel halkının arzusuyla Apafi Mihail Erdel voyvodalığına getirilmiştir. Bu çerçevede, Erdel'i merkeze daha sıkı bağlamak üzere Erdel'in batısındaki Yanova ve Varad eyalet haline getirildi.[17] 1661 yılında Köprülü Mehmed Paşa vefat ettiğinde Girit ve Erdel meseleleri tam olarak halledememesine rağmen devlet otoritesi hem merkezde hem de taşrada kurulmuştu. Köprülü Mehmed Paşa'nın yerine Sadrazamlığa oğlu Fazıl Ahmet Paşa getirildi. Babası zamanında ülkede sağlanan idarî, mali, sosyal ve askerî alanlardaki disiplin ile Osmanlılar tekrar büyük bir güç haline gelmeye başladı. Özellikle Fazıl Ahmed Paşa zamanında devlet otoritesi her alanda giderek güçlenecek ve bunun neticesinde yeni bir takım fetih hareketlerine girişilerek dış politikada kangren olmuş birçok mesele kökünden çözülecekti.

Fazıl Ahmed Paşa ile Osmanlılarda yeniden fetih ve gaza ruhu canlandı. Bu sırada Osmanlıların en çok önem verdiği mesele 1645'ten beri Girit'te süren savaştı. Bu defa Fazıl Ahmed Paşa Venedik'e karşı Bosna tarafından bir kara harekâtı tasarlıyordu. Bununla birlikte, Habsburgların Erdel işlerini bahane ederek giriştikleri bazı harekâtlar üzerine bu plandan vazgeçilerek, Avusturya'ya sefer açıldı. Bu Habsburglarla uzun bir aradan sonra yeni bir savaşın başlangıcını teşkil etti. 1662 yılında Osmanlı ordusu Erdel'e harekât etti ve Serdar-ı Ekrem Fazıl Ahmet Paşa Avusturyalıların barış teklifine karşı önce Erdel'den çekilmelerini, daha sonra da Zitvatorukla kaldırılan 30.000 altın verginin tekrar verilmesini talep etti. Ancak bir sonuç alınamayacağı da daha başında belli olduğundan, Budin'de alınan kararla Slovakya'da bulunan Uyvar'ın fethi kararlaştırıldı. 1663 yılında bir ay kuşatmadan sonra Avusturya'nın göndermiş olduğu Montecuculi'nin komutasındaki ordusunun da mağlup edilmesinin etkisiyle, kale komutanı teslim olmak için müracaat etti ve Uyvar kalesinde bulunanların mal ve can emniyetleri garanti edilerek kale Osmanlılara teslim edildi. Bundan sonra bazı kaleler daha ele geçirildi ve Avusturya ordusunun saldırısı savuşturuldu. Böylece Osmanlılar Batıdaki en geniş hudutlarına ulaşarak Uyvar'ı bir eyalet haline getirdi.[18] 1664 yılında barış görüşmeleri yapılırken Fazıl Ahmed Paşa kuzeye doğru yönelmişti. Avusturya komutanı Montecuculi, Raab nehrinin sağ tarafındaki Avusturya topraklarını korumak için tedbirler almıştı. Osmanlı ordusunun bir bölümü St. Gothard Manastırı yakınında, nehrin karşı tarafına geçerken yenilgiye uğradı. Avusturya da büyük kayıplar verdiğinden ve o sırada Fransızların Batı Avrupa'da İspanya Habsburglarına karşı Hollanda Belçikası'nda izledikleri tehdit ile karşı karşıya kalması üzerine büyük bir savaşı göze alamayarak, muhareben önce hazırlanıp imparatorun tasdikine gönderilmiş olan barış antlaşması maddeleri üzerinden 3 Ağustos 1664'de Vasvar Antlaşması imzalandı. Bu ant-

17 Uzunçarşılı, *a.g.e.,* s. 384-386 ve Emecen, *a.g.m.,* s. 52.

18 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 402-407; Emecen, *a.g.m.*, s. 53.

laşma ile Osmanlılar savaş hedeflerini elde ettiler, Erdel'in Türk hâkimiyetinde kalması tasdik edildi, Avusturyalılar işgal ettikleri yerlerden çıkacak, Osmanlıların fethettiği Uyvar, Novigrad kaleleri ve çevresi onlarda kalacak, antlaşma 20 yıl sürecek, Rakoczi ve Janos soyundan ve Orta Macar beylerinden hiç kimse Erdel'e sokulmayacak, imparator, padişaha iki yüz kuruşluk pişkeş yollarken, padişah da uygun bir karşılık gönderecekti. [19]

Kuzeydeki meselenin hallinden sonra Osmanlıların dış politikadaki yönü uzun süredir meşgul olunamayan Girit'e çevrilmiş ve Girit Meselesine ağırlık verilerek bu meseleye mutlak çözüm bulunması gerektiği yönünde karar kılınmıştı. Bizzat Padişah ve devlet ricali, Girit meselesinin ehemmiyetine uygun olarak Sadrazam Ahmed Paşa'nın serdar olarak sefere çıkmasını kararlaştırdı. Venediklilerin barış teklifi reddedildi ve ordu Fazıl Ahmed Paşa önderliğinde Hanya'da karaya çıktıktan sonra 1667 yılı Mayısında Kandiye kuşatma altına alındı. Kuşatma beklenildiğinden uzun sürdü, zira Venediklilere Papalık, Fransa ve Malta donanmalarından da yardım geliyordu. Kuşatmanın gevşediği dönemlerde yapılan barış görüşmeleri sonuç vermezken Venedikliler Padişaha elçi göndererek Sadrazamı zor duruma düşürmeye de çalışıyorlardı. Bütün bunlara rağmen Fazıl Ahmed Paşa ısrarla kuşatmayı sürdürdü ve bu sırada Fransızlarla arası bozulunca zor duruma düşen Venedik başkomutanı Morosini kaleyi teslim etmek zorunda kaldı. 27 Eylül 1669'da imzalanan onsekiz maddelik bir antlaşma ile Girit'in fethi 24 yılda tamamlanmış oldu.[20] Girit seferi sırasında Fransa'nın Venedik yanında yer alması iki ülke ilişkilerini adeta durma noktasına getirmişti.[21] Ancak adanın fethinden sonra 1669'da Paris'e elçi olarak giden Müteferrika Süleyman Ağa ile ilişkiler tekrar normalleşecek ve Fransa'da Türk geleneği "Ala-Turka" başlayacaktır.[22]

Köprülü Mehmed Paşa ve oğlu Fazıl Ahmed Paşa'nın Erdel ve Girit'in kangren hale gelmiş meselelerini çözmelerinden sonra artık Osmanlılar Avrupa'da yeni bir fütûhat ve gaza harekâtına girmiş bulunuyorlardı. Osmanlıların hedefledikleri saha Karadeniz'in kuzeyindeki Ukrayna idi. IV. Mehmed zamanında da Osmanlılar ile Lehistan arasında ahidnâmenin tazelenmesine rağmen, Osmanlılar muhtemel bir Leh-Rus ittifakından en-

19 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 409-413 ve Öz, *a.g.m.*, s. 724-725.

20 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 414-421 ve Adıyeke, *a.g.m.*, s. 743.

21 Fransızların Osmanlılara karşı 16. yüzyıl boyunca izledikleri dış politika hakkında detaylı bilgi için bkz: Faruk Bilici, *XIV Louis ve İstanbul'u Fetih Tasarısı/Louis XIV et Son Projet de Conquête d'Istanbul*, Ankara, 2004

22 Ayşegül Çıtlak, "XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı-Fransız İlişkileri: Müteferrika Süleyman Ağa'nın Fransa Elçiliği (1669-1670)", *KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, Trabzon, 2005 ve M. Alaaddin Yalçınkaya, "Kanuni'den Lale Devrine Kadar Türk Geleneklerinin Avrupa'ya Tesirleri ve Türk Kültür Öğelerinin Tesir Yolları", *6. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi, Türk Kültürünün Dünya Kültürlerine Etki ve Katkıları*, 21-26 Kasım 2005, Ankara.

dişe etmekteydiler.[23] Bu sırada Rusya ile Lehistan arasında sıkışan Kazaklar bu durumu kabullenmeyip baş kaldırdılar ve 1668'de Özi Kazaklarının Hatmanı Doroşenko da Osmanlılardan yardım istedi. Böylece öteden beri bu bölgeye ilgi duyan Osmanlılar için yeni bir açılma sahası ortaya çıktı. Bu teklif, Doğu Avrupa'da dengelerin değişmesi manasına geldiği gibi, kabul edilmesi halinde Lehistan'ın Rusya karşısında zayıf kalmasına da yol açacaktı. Buna rağmen Osmanlılar, Kazakları desteklemeye karar vermiştir. Osmanlılar 1669'da Kazakları himayelerine aldılar.[24] Ancak daha sonra Kırım Hanı Adil Giray, Doroşenko'ya karşı bir başka gruba mensup Hanenko'yu hatman yapmaya kalkışınca Leh Baş Hatmanı Jan Sobieski, 1671'de Ukrayna'yı işgal etmişti. Bu hareket yeni bir Osmanlı seferine sebep olmuştur. Lehistan durumdan yararlanarak Kazaklara ait bazı yerleri ele geçirdi. Osmanlılar bir yandan Kırım Hanını azledip, Selim Giray'ı hanlığa getirirken, öte yandan Lehistan'ı barışa aykırı hareketlerden vazgeçmesi için uyardılar. Lehistan bu uyarıları dikkate almayarak faaliyetlerini sürdürmesi üzerine, 1672'de IV. Mehmed ordunun bizzat başında olmak üzere Lehistan'a giren Osmanlılar Kamaniçe'yi fethettiler. Podolya arazisine hakim olunup kuzeydeki koruma şeridi daha da kuzeye çekildi. Osmanlı kuvvetlerinin Lvov'a kadar ilerlemesi üzerine Lehistan Kırım hanı aracılığıyla barış istedi. 1672'de imzalanan Bucaş Antlaşması'yla Lehistan Osmanlılara yıllık 22.000 altın pişkeş ve Kırım Hanına haraç ödeyecek, Podolya ve Kamaniçe Osmanlılara terk edilecek, Ukrayna Osmanlı himayesindeki Kazaklara verilecek, Kırım Hanlığı Lehistan'a tecavüzde bulunmayacak ve Lehistan Osmanlılarla savaşan Avrupa devletlerinin yanında yer almayacaktı.[25]

1672 seferinde Osmanlılardan hiç beklemedikleri müthiş bir darbe yemeleri, Podolya ve Ukrayna bölgeleri ellerinden çıktıktan başka özelliklede yıllık vergi maddesiyle bağımsızlıklarının tehlikeye girmesiyle Lehliler çok sarsılmış fakat halk kıpırdanmaya başlamıştı. Kral tarafından tasdik edilen antlaşmayı Lehistan Diyet Meclisi vergi maddesini onaylamayarak gerekirse savaşı göze alarak kabul etmedi. Bunun üzerine 1673 yılında Lehistan'a sefer açıldı. İlk safhasında bizzat IV. Mehmed'in de katıldığı bu sefer daha sonra serdarlar eliyle yürütüldü. Ancak bu defa savaş uzun sürdü ve Lehliler bir ara Hotin'i ele geçirmelerine rağmen, Podolya ve Ukrayna'da Osmanlı hâkimiyetini kaldırılamayacağı gibi anlaşıldı. Hatta Osmanlı kuvvetleriyle Kırım Hanının birliklerinin karşı taarruza geçerek başarılar elde etmesinden sonra İzvanca muharebesinde kral kuvvetleri mağlup edilince Lehistan kralı barış isteğinde bulundu. Neticede 1676'da

---

23 Kolodziejczyk, *a.g.e.,* s. 140-143.

24 Bartl, *a.g.m.*, s. 308-321. Ayrıca, bu dönemde Erdel Prensi, Boğdan Voyvodası ve Ukrayna Kazakları arasında yaşanan hadiselerle ilgili olarak bkz. Nıcolae Jorga, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. 4, (çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul, 2005, s. 81-103.

25 Bu dönem Osmanlı-Leh ilişkileri hakkında çok detaylı bilgiler için bkz., Mehmet İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar Kamaniçe Seferi ve Organizasyonu (1672)*, İstanbul, 2004, özl. bkz., Bucaş Antlaşması için s. 176-179.

Zorowna Antlaşması'yla, Lehistan yıllık vergi maddesi hariç Bucaş Antlaşması'yla aynı şartları kabul etmek zorunda kaldı. Burada Podolya ve Kamaniçe eyaleti kuruldu.[26] Böylece Osmanlılar kuzey topraklarını emniyet altına aldıkları gibi, yeni topraklar da ele geçirerek adeta geçmiş fütûhat dönemlerini yeniden hatırlamaya başlamışlardır.

B. *Viyana Bozgunu veya Kızıl Elma (Nizam-ı Alem'in) Sonu*

1676'da Fazıl Ahmed Paşa'nın vefatıyla yerine aynı aileden Köprülü Mehmed Paşa'nın damadı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa sadarete getirildi. 1656 yılında Köprülü Mehmed Paşa'nın sadarete getirilmesinden itibaren artık Osmanlıların içerde ve dışarıda istikrarı yakalaması Osmanlıların Avrupa'ya karşı daha atak ve gözlerini mütemadiyen Batıya çevirmeleriyle sonuçlanmıştı. Son yirmi yılda izlenen dış politikadaki başarılar Köprülü ailesinin yetiştirmesi ve damadı olan Kara Mustafa Paşa'yı bir nevi Şahince politikalar izlemesine neden olacaktır. Bunu dış politikada Avrupa'da takip ettiği icraatlar da gösterecektir. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa kendinden önce başlayan Ukrayna meselesini sadrazamlığında kesin bir sonuca ulaştırılmıştır. Kazak Hatmanı Doroşenko'nun Osmanlılardan yüz çevirip Ruslara yanaşması üzerine Osmanlılar, kendi ellerinde bulunan Himilnitski'yi Hatmanlığa getirip Serdar Şeytan İbrahim Paşa'yı Çehrin'i alıp yeni Hatmanı başa geçirmek için görevlendirdi. Ancak Şeytan İbrahim Paşa'nın Çehrin kuşatması başarısızlıkla sonuçlanınca, Paşa ile Kırım Hanı azledildiler. IV. Mehmed ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa bizzat Çehrin Seferine çıktılar. 1678'de Kiev yakınlarındaki Çehrin'e yapılan sefer ile Özi (Dinyeper) Nehri üzerindeki bu önemli kale ele geçirilerek tamamen yıkıldı. Müteakip yıllarda Osmanlıların daha büyük bir sefer yapmayı tasarlamasından endişe duyan Ruslar, Kırım Hanı tavassutuyla barış istediler. 1681 yılında Bahçesaray'da imzalanan Osmanlı-Rus Antlaşması ile Ruslar Batı Ukrayna'nın Osmanlılara bağlı olduğunu tasdik etmekteydi. Antlaşmaya göre; Özi nehri sınır olacak, Kiev ve bağlı palankalar Ruslara kalacak, Kırım Hanına olağan vergisi ödenecek, Zaporog Kazakları Ruslara tabii olacak, Sultan ve Kırım Hanı Çarın düşmanlarına yardım etmeyecekti. Bu antlaşma sonucunda Kırım ve Boğdan kesin bir şekilde Osmanlı toprağı haline getirilebilecek bir duruma gelmişti.[27]

Osmanlı Devleti'nin 25 yıldan beri, 1656'dan itibaren Köprülülerin sadrazamlık dönemi siyasî istikrarın ve askerî kudretin yeniden ortaya çıkmasını sağlayarak Osmanlı düzeninin hala güçlü temellere dayalı olduğunu hissettirmişti. Bu dönemde Erdel meselesini Avusturya, Girit meselesini Venedik, Ukrayna meselesini sırasıyla Lehistan ve Rusya gibi devletlere karşı halleden Osmanlılar, teke tek giriştiği savaşlarda elde ettiği başarılara güvenerek daha da genişlemeci politikaları takip etmeye yöneldi. Özellikle

---

26 İnbaşı, *a.g.e.*, s. 190-194; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 425-427; Emecen, *a.g.e.*, s. 53 ve Öz., *a.g.m.*,s., 725.

27 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 429-433 ve Öz, *a.g.m.*, s. 72-726.

Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa kendi selefleri zamanında elde edilen başarılara ve kendisinin Ukrayna başarısına güvenerek bu defa Orta Avrupa'da yeni bir fetih girişimini başlatmayı tasarlıyordu. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Batı'da izlediği bütün bu faaliyetler Avrupa'da yeni bir Türk korkusu yarattı. Zira zaaf içindeki Osmanlı Devleti Köprülüler dönemiyle fetih gücünü yeniden harekete geçirmişlerdi. Bu dönemde kazanılan başarılar mezhep savaşları ve XIV. Louis'in yayılmacı siyaseti ile meşgul olan Avrupalıları Osmanlı Devleti ile iyi geçinmeye zorluyordu. Zaten merkantilist politikalar takip eden Avrupa devletleri Osmanlılar ile ticari antlaşmalar yapmak istiyorlardı. Nitekim Osmanlılar ile çatışmanın kendi çıkarlarına olmadığını çok sayıdaki Avrupa ülkesi yavaş yavaş anlamıştı.

İşte bu ortamda Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın gayesi yeniden dirilen gaza ideolojisini sürdürmek ve genişleme dönemini başlatmak için önemli bir hedef seçilmesinin zamanının geldiğine kanaat getirdi. Öte yandan, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Osmanlı Devleti'ni Kanuni devrindeki gibi azametli bir hale getirmenin mümkün olduğuna inanmaktaydı. Bu hedefini gerçekleştirmek için yapılacak yegâne hedef Kanuni'nin 1529'da I. Viyana Kuşatması'nda yarım bıraktığı işi tamamlamaktı. Böyle bir hedefe ulaşmayı sağlayacak çok önemli bir fırsat Orta Macar Krallığı meselesiyle ortaya çıktı ve hedef ise Habsburgların merkezi Viyana idi. Orta Macar denilen yer, Kuzey Macaristan'da Habsburg hâkimiyetindeki Yukarı Macaristan idi. Burası yeni bir krallık olarak ortaya çıkmış olup halkı Protestan'dı. Koyu bir Katolik olan Avusturya İmparatoru Leopold'ın baskısı ve zulmü altında ezilen Protestan Macarlar genç ve cesur liderleri Tökeli İmre'nin başkanlığında isyan ve direnişe geçmişlerdi. Aynı zamanda İmre Osmanlı himayesinde bir devlet kurmak için İstanbul'a başvurdu. Zaten Mustafa Kara Mustafa Paşa'nın bu isyana el altından destek verdiği de anlaşılmaktadır.[28]

Bu arada Ren havzasında Fransa ile uğraşmakta olan ve iki cepheli bir savaşı istemeyen İmparator Leopold, 20 yıl üzerinden imzalanan Vasvar Antlaşmasını yenilemeye teşebbüs ettiyse de bu gerçekleşmedi. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa bütün kalbi ve aklıyla savaşa hazırdı. Zira Dimitri Kantemir'e göre Merzifonlu Kara Mustafa Paşa "*bir zamanlar Roma İmparatorluğu'na bağımlı bulunan öteki ulusları da Osmanlı yönetimine katmak, Hristiyanları Müslüman yapmak, devletin sınırlarını genişletmek ve kendisine boyun eğenleri korumak*" için yemin etmiştir.[29] Ayrıca Sadrazam, bütün savaş aleyhtarlarına cephe almıştır. Padişah IV. Mehmed ve Valide Sultan başta olmak üzere savaşa karşı çıkanlara Tökeli İmre'nin başvurusunu dayanak gösterir. Bu gelişmeleri endişe ile takip eden Leopold ise Avrupa'da yoğun bir ittifak arayışı içerisindeydi. İmparator

28 Uzunçarşılı, *a.g.e.,* s. 434-438, Emecen, *a.g.m.*, s. 54 ve Kemal Çiçek, "II. Viyana Kuşatması ve Avrupa'dan Dönüş (1683-1703)", *Türkler*, c. 9, Ankara, 2002, s. 746-764.

29 Dimitri Kantemir, *Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, c. II, (çev. Özdemir Çobanoğlu), İ - tanbul, 1998, s.608-609.

Batı Hristiyan âlemine karşı bir hareket olarak ilan ettiği Osmanlı Seferi için yardım toplamaya çalıştı. Diğer yandan, İmparator Osmanlı ile barış sürecini uzatmak amacıyla İstanbul'daki savaş aleyhtarlarının yardımına dahi başvurmuştu. Macarları tekrar kazanmak için onlara hürriyet, adil vergi ve mezhep serbestliği tanıyacağını ilan etmiştir. Sultan IV. Mehmed'i seferden vazgeçmeye ikna etmesi için güvenilir adamlarından Comte Albert de Caprara'yı da elçi olarak İstanbul'a elçi tayin etmişti. Bu elçinin amacı, gerekirse tavizler de vererek, Vasvar Antlaşması'nın süresini 20 yıla kadar uzatmaktır. Ancak Leopold'ın barışı sürdürme gayretleri akamete uğrayacaktı.[30] Bunun üzerine 1682'de sefer hazırlıklarına başlandı ve bir Osmanlı kuvveti Orta Macaristan'ın merkezi Kaşav'a girip Tökeli İmre'yi krallık tahtına oturttu. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa daha da radikal adımlar atarak Tökeli İmre'yi temsilen İstanbul'a gelen elçileri el üstünde tutar, hatta onlara umduklarının ötesinde destek verir. Tökeli İmre'yi Orta Macar kralı ilan ederek berat ve ahidname gönderir.[31]

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Varat Beylerbeyi Hasan Paşa'yı serasker tayin ederek Orta Macar Kralı Tökeli İmre'ye yardıma gönderdi ve sınırdaki bazı Avusturya kalelerini zapt ederek Tökeli İmre'ye teslim etti. Ancak Avusturya, Osmanlı yardımcı kuvvetlerinin dönüşünden sonra bu kaleleri tekrar ele geçirdi. Bu gelişme üzerine Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Orta Macar halkını kurtarmak için Budin Beylerbeyi İbrahim Paşa'yı Orta Macaristan seferine gönderdi. Böylece iki taraf arasındaki Vasvar Barışı şartları ortadan hukuken kalkmış oluyordu. Savaşın başlaması için bir neden kalmamıştı. Sadrazam Ağustos 1682 yılında "at kuyruğu"nun sarayın önüne dikilmesini emrederek sefer ilanı vermişti. [32]

Bu sefer ilanı bütün Avrupa'da çok kısa zamanda yankılandı. Hristiyan Avrupa devletleri, Leopold'in yardım çağrısına karşılık vermekte gecikmediler. Avusturya ile sınır, ticari ve siyasî alanda problemleri olan Lehistan, Venedik ve Protestan Alman Prenslikleri derhal yardım edeceklerini bildirdiler. Katolikliğin dinî hamisi olması sebebiyle Avusturya ile kader birliği olan Papalık, Katolikliğin dünyevi hamisi olan Avusturya'ya yönelik bir Osmanlı Seferini bütün Hristiyan dünyasına yapılmış bir cihat sayarak Avrupa güçlerini kutsal bir çatı altında birleştirmeye çalışarak bunda başarılı oldu. Avrupa siyasetinde Habsburg İmparatorluğu'nun yegâne rakibi olan Fransa kutsal ittifak hazırlıkları sırasında çekimser kalarak Osmanlı tehdidi karşısında Avusturya'nın zor durumundan yararlanmayı düşünmedi. Hâlbuki aynı Fransa Orta Macar halkı ile Almanya'nın Protestan Prenslerinin Avusturya'ya karşı isyanlarını maddi ve manevi olarak açıktan açığa desteklemekteydi. Üstelik Fransa, İspanya Belçikası ve Hollanda yüzünden Avusturya

30 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 436-439 ve Çiçek, *a.g.m.*, s. 447-448.

31 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 435-436.

32 Çiçek, *a.g.m.*, s. 748.

Habsburgları ile mücadele halindeydi. Bilici'ye göre XIV. Louis "*Katolik mezhebine ihanet ve I. Leopold'un zor durumundan istifade etmiş görünmemek*" için bu politikayı takip ettiğini belirtmektedir.[33] Ancak Fransa'nın asıl amacı sürekli olarak çarpıştığı Avusturya'nın Osmanlılarla savaşarak yıpranmasını ve gücünü orada harcamasını bekleyerek kendisinin toparlanmasıydı. Diğer taraftan Avrupa devletlerinin Avusturya yanında yer almalarının mantıklı bir nedeni vardır. Avrupa'da Viyana, Hristiyan dünyasının düşmez kalesi olarak kabul görmekteydi. Fransa dâhil hiçbir devlet bu kalenin düşmesine kayıtsız kalamazdı. Zira buranın düşmesi Orta Avrupa'daki bütün dengeleri alt üst ederdi. Özellikle de Alman prensleri İmparator I. Leopold ile çekişme içinde olsalar da Avusturya'dan güçlü bir devletin Orta Avrupa'da hâkimiyet kurmasını arzu etmezlerdi. Bu durumda güçlü Fransa'nın hâkimiyeti altına girmeleri kaçınılmazdı. Hâlbuki Alman prenslikleri bağımsızlıklarını zayıf ve konfederasyon yönetimli imparatorluk idaresine borçluydular. Bu bakımdan Hristiyan Avrupa'nın Viyana'yı top yekun savunması şaşılacak bir durum değildir. Burada asıl düşünülmesi gereken Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Viyana'ya Avrupa'daki Hristiyan ittifak düşüncesini göz önünde bulundurmadan harekete geçmesiydi. Zira Viyana'yı olası bir fetihten sonra elde tutmanın çok zor olduğu görülmekteydi. Düşen Viyana'nın ardından Osmanlı'nın kadim dostu gibi görünen Fransa ile çatışma içersine düşeceği bir hakikatti.[34]

Son bir yıldır beklenen sefer 1683 Nisan'ında Osmanlı ordusunun Edirne'den harekâtıyla başlayıp Temmuz'da Viyana'ya kadar ilerleyip şehri kuşatmasıyla devam etti. Şiddetli kuşatma bir netice vermedi ve umulandan da kısa sürede Leh kuvvetlerinin yardıma gelmesiyle, Alman-Leh ortak kuvvetleri Viyana önlerinde Osmanlıları bozguna uğrattı. Osmanlı ordusu savaş meydanında çok miktarda top, cephane ve hazine ile çok sayıda da esir bırakmıştır. Bu yenilgi üzerine sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa en az kayıpla ordusunu Budin'e kadar geri çekmeyi başarmış ve burada mağlubiyete neden olanları idam etmiştir. Viyana bozgunu müteakiben Estergon, Komaran, Ciğerdelen gibi önemli kaleler Avusturyalılarca işgal edildi. Bu bozgunun baş sorumlusu olarak suçlanan Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa azledildi ve Belgrad'da idam edildi.[35] Böylece Osmanlı tarihinde bir dönem kapanıp yeni bir döneme girilmeye başlanmıştı. Viyana önlerinde Osmanlı ordusunun bozgunu Avrupa'da yeni bir heyecana yol açtığı gibi Osmanlıların Köprülülerle başlayan yeni fetih ve gaza hülyalarının da sonunu teşkil etti. Osmanlılar çeyrek asır süren bu kısa yükselişlerinin, askerî teknik imkânları ile lojistik desteklerinin zayıflığını kapattığının farkına varamamışlardı. Zira 1683 Viyana

33 Faruk Bilici, "XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Türk-Fransız İlişkileri: Gizli Harpten Objektif İttifaka", *Osmanlı*, c. I, Ankara, 1999, s. 480-492.

34 Çiçek, *a.g.m.*, s. 748.

35 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 455-459.

bozgunundan sonra 1699'daki Karlofça Antlaşması'na kadar olan devre bu gerçeği bütün çıplaklığı ile gözler önüne serdi.

C. Orta Avrupa'da Hristiyan-Avrupa Haçlı İttifakına Karşı Osmanlı Direnişi

Öte yandan Viyana kuşatması sonrasında "Osmanlı'yı Avrupa'dan atmak çağı" geldiğine kanaat getiren Papa'nın teşvikleriyle bir Avrupa-Hristiyan birliği oluşturuldu. O tarihe kadar böyle bir sevinci yaşamayan Avrupalılar, zaferlerini birlik ve beraberliklerine bağladılar. Papalığın önderliğinde 1684'te Avusturya, Lehistan ve Venedik ile Kutsal İttifak yaptı. Bu devletler kendi aralarındaki ihtilafları bir kenara bırakarak birbiri ardına Osmanlı topraklarına dört bir yandan saldırmaya başladılar.[36] Venedik Dalmaçya boyları ve Bosna'ya, Avusturya Budin'e, Lehistan ise Kamaniçe'ye saldırdı. Osmanlılar Venedik ve Lehistan'a karşı başarılı savunmalar yaptıysa da Avusturya cephesinde yenilgiye uğradılar. Önce Uyvar ve 1686'da Budin kaybedildi. Bu arada ittifaka katılan Ruslar kuzeyden harekete geçerek Kırım üzerine saldırdılar, ancak 1687'de aldıkları yenilgi üzerine uzun bir süre Osmanlılara saldırma cesareti bulamadılar. 1687'de Venedik Mora yarımadasını işgal etti. Avusturya ise Belgrad'a kadar bütün Macar topraklarını ele geçirdi.[37]

Bu çözülme daha sonra da devam ederek ve 1688'de Orta Avrupa'nın kapısı durumundaki Belgrad ve Niş düşerek Sırbistan büyük ölçüde işgal altına girdi. Böylece Sofya'ya kadar bütün Osmanlı toprakları Avusturya'nın tehdit alanı içerisine girmiş oldu ve hatta Sırpların düşmana yardımları ile bütün dengeler Osmanlıların aleyhine döndü. Osmanlılar için durum daha nazik bir duruma gelmişken, Ekim 1689'da II. Süleyman'ın iyi bir tercih yaparak Köprülü Mehmet Paşa'nın küçük oğlu Fazıl Mustafa Paşa'yı Sadrazamlığa getirmesi adeta savaşın ve hatta ülkenin kaderini değiştirdi. Fazıl Mustafa Paşa savaş sebebiyle bozulan ülkenin sosyal, mali ve asayiş düzenini tekrar sağladıktan sonra cepheye yüklendi. 1690'da Niş ve 1691'de de Belgrad tekrar alınarak bir toparlanma dönemine girildi. Ancak Ağustos 1691'de Salankamen'deki yenilgiyle hem Fazıl Mustafa Paşa şehit düştü hem de Macaristan'ın kurtulma ümidi tamamen ortadan kalktı. Öte yandan Fransa'nın yayılmacı politikalarına karşı 1689'da Avusturya, İngiltere ve Hollanda ve daha sonra diğer bazı Alman prensliklerinin de katıldığı Augsburg Birliği Savaşı sebebiyle Osmanlılar kısmen rahat bir nefes almışlardı. Zira Avusturyalılar, 1693'de Belgrad'ı alamadığı gibi, Osmanlıların karşı saldırıya geçip Varadin'i kuşatmaları da bir netice vermedi.[38]

---

36 İsabella Ackerl, *Avrupalı Gözüyle 1683 Viyana Kuşatması, Türkler tarafından Kuşatldı – Hristiyanlar Tarafından Kurtarıldı*, (çev. Sezai Yalçınkaya), Ankara, 2007.

37 Viyana Bozgunu'ndan sonraki siyasî gelişmeler için bkz., Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 455-481; Shaw, *a.g.e.*, s. 268-270 ve Çiçek, *a.g.m.*, s. 750-751.

38 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 509-555 ve Çiçek, *a.g.m.*, 751-752.

Ancak savaşın kaderi II. Mustafa'nın 1695'te tahta çıkmasıyla bir ara Osmanlıların lehine değişmeye başladı. II. Mustafa tahta geçeli bir hafta olmadan bizzat ataları gibi ordunun başına geçerek gazaya çıkacağını ilan etti. II. Mustafa'nın tahta çıktığı zamana kadar üç devletle yapılan savaşa 1695 yılı ortalarında Rusya'da fiilen katılarak Azak kalesi tarafına saldırıya geçmişti. II. Mustafa'nın komutasında 1695 yazında çıkılan seferde Lügoş, Lippe ve Şebeş gibi önemli kaleler alındı. 1696 sefer mevsiminde ise Temeşvar üzerine gelen Avusturya ordusu Ulaş muharebesinde yenilgiye uğratılarak adeta bir bozgun yaşadı ve bir hayli kayıp vererek geri çekildi. Ordu zafer sonrası Temeşvar'ı tahkim ettikten sonra Edirne'ye döndü. Bu başarılar sonucunda II. Mustafa Avusturya'yı dize getireceğine kanaat getirerek kaybedilen toprakları telafi edileceğini düşündü. Ancak Eylül 1697'de Zenta bozgunu her şeyin sonu oldu. Bu yenilgiyle Orta Macaristan'daki Osmanlı ilerleyişi durmuş, kaybedilen toprakların geri alınması ümidi kalmamıştır. Sultan II. Mustafa'da bir daha cepheye gitmemiştir.[39]

Bütün bir Avrupa'ya karşı deniz ve karalarda olmak üzere 6 cephede 14 seneden beri devam eden savaşlarda ısrara lüzum olmadığı, Hristiyan ittifakını dağıtarak, peyderpey "telâfî-i mâ-fât" etmenin daha doğru olduğuna karar verilerek barış görüşmelerine başlanmıştır.[40] Özellikle Zenta yenilgisinden sonra Sadrazamlığa getirilen Köprülülerin bir başka ferdi Amcazade Hüseyin Paşa tecrübeli ve iyi görüşlü bir devlet adamı olduğundan artık savaşın mevzii bir şekil alıp elden çıkmış olan yerlerin alınmasının mümkün olmadığını takdir ettiğinden, savaşlardan yorulmuş orduyu yeniden toparlanma imkânı sağlamak ve iç huzuru temin etmek amacıyla barışı ön plana aldı. Artık Osmanlılarda Tuna'nın ötesindeki toprakların geri alınamayacağı görüşü hâkim olmaya başlamıştı.[41] Gerçi 1688 yılında II. Süleyman'ın tahta çıkmasından itibaren birkaç kere Osmanlı Devleti ile müttefikler arasında karşılıklı barış yapılmak istendiyse de bir türlü anlaşma sağlanamamıştı.[42] Öte yandan Avrupa'daki güçler dengesi bakımından Fransa'ya karşı Avusturya'nın müttefiki olan İngiltere ve Hollanda iki tarafın arasını bulmak için çalışmışlardı. Fransa güçlü rakibi Avusturya Habsburglarının doğuda Osmanlılar ile oyalanmasını siyasî ve askerî menfaatleri açısından arzu etmekteydi. Zira 1797 yılında Fransa ve Avusturya ile müttefikleri arasında yapılan Ryswick Antlaşması'yla, Avusturya ile Fransa arasındaki Batıdaki savaş sona ermişti. Büyük ihtimalle Avusturya Batıda Fransa cephesindeki askerî birliklerini Osmanlı cephesine kaydırabilecekti, nitekim Zenta'daki mağlubiyete sebep Fransız cephesinden getirilen kuvvetlerdi. İşte bu düşüncelerle Amcazade Hüseyin Paşa savaşa son verilerek antlaşma yapılmasının Osmanlılar lehine olacağına kanaat getirmiştir. Öte yandan Ryswick Antlaşması Fransa ile Avusturya arasında bir

39 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 555-570.

40 Ziya Nur Aksun, *Gayr-i Resmî Tarihimiz Osmanlı Pâdişahları*, İstanbul, 1997, s. 134.

41 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 587-588.

42 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 512-513.

barış antlaşmasından daha çok her iki taraf için bir mütareke durumundaydı. Zira İspanya Habsburg veraseti için damatlar Fransa Kralı XIV. Louis ile Avusturya İmparatoru I. Leopold hak iddia etmekteydiler ve yakın bir tarihte savaşın an be an çıkma ihtimali vardı.[43] Bundan dolayı Leopold, Osmanlılarla bir an önce barışın yapılmasını istiyor ve İstanbul'daki İngiliz elçisi William Paget ve Hollanda elçisi de Sadrazamı barışa ikna etmeye çalışıyordu. Buna mukabil Fransız elçisi Ferriol'da Osmanlıların, Avusturya ile barış yapmaması gerektiğini belirterek, İspanya veraseti dolayısıyla XIV. Louis'in pek yakında Avusturya ya savaş ilan edeceğini ve Ryswick Antlaşması'nın bozulacağını söylüyordu. Ancak II. Mustafa ise elden çıkan yerlerin hiç olmazsa bir kısmı geri alınmadıkça barışa yanaşmak istemiyordu. İngiliz ve Hollanda elçisiyle görüşerek barış akdine lüzum gören Sadrazam Amcazade Hüseyin Paşa, bu konuda Padişah ve devlet erkânıyla görüşerek onaltı yıldan beri süren savaşın ülkeyi her alanda bir kaosa sürüklendiğini belirtmiş ve uzun görüşmelerden sonra barışa karar vermişti.[44]

D. *Pax-Ottomana (Osmanlı Barışı)'nın Sonu: Karlofça*

Barış görüşmelerinin yapılacağı yer Karlofça olarak belirlendikten sonra barış müzakeresi için Osmanlılar bir heyet belirleyerek baş murahhas olarak Reisülküttab Mehmed Rami Efendi ve Divan-ı hümayun tercümanı İskerlet-zade Aleksandr Mavrokordato atandı ve bu heyet Karlofça'da Osmanlı tarafını temsil etti. Osmanlı murahhaslarıyla Avusturya, Lehistan, Venedik murahhasları ile Rus müşahit ve iki taraf arasını bulan İngiliz ve Hollanda elçileri 13 Kasım 1698'de görüşmelere başladı ve 26 Ocak 1699'da antlaşma imzalandı. Karlofça'daki görüşmeler ve tartışmalar tam 75 gün devam ederek 36 celse sürmüş, sert ve çetin görüşmelerde kesintiye pek yakın anlar olmuş ve nihayet barış kararını imzalamaya yetkili olmayan Rusya hariç olarak üç devletle 25 yıllık süreyle ayrı ayrı antlaşma ve Rusya ile de üç sene için mütareke imzalanmıştır.[45]Osmanlı Devleti'nin ilk devletlerarası diplomasi tecrübesine rağmen Mehmet Rami Efendi, uzlaşmacı kişiliği ve diplomasi alanındaki tecrübesi ve yeteneği, müzakereler esnasında meselelere vukufu ve yerinde itirazları ile iyi bir diplomat olarak kendisini göstermiştir.[46] Karlofça'da Avusturya ile imzalanan 20 maddelik

---

43 Shaw, *a.g.e.*, s. 275-276.

44 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 586-589.

45 Karlofça antlaşması hakkında son zamanlarda yapılan araştırmalarda bir artış görülmektedir. Monika Molnar, "Venedik Kaynaklarında Karlofça Antlaşması: Diplomasi ve Tören", *Türkler*, c. 9, Ankara, 2002, s. 783-791 ve "Karlofça Antlaşması'ndan Sonra Osmanlı Habsburg Sınırı (1699-1701), *Osmanlı*, c. 1, Ankara, 1999, s. 472-479; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 589-590; Rıfaat Ali Abou-el Haj, "Otoman Diplomacy at Karlowitz", *JAOS*, c. 87/4 (1967), s. 498-512.

46 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 590-591; Rifaat Ali Abou El-Haj, "The Reisülküttab and Ottoman Diplomacy at Karlowitz", *Doktora tezi, Princeton University*, 1963; Ali Canib Yöntem, "Rami Mehmet Paşa'nın Sulhnamesi", *IV. TTK Bildiriler*, 1952, s. 346-352.

anlaşmaya göre; Macaristan ve Erdel Avusturya hâkimiyetine girdi, Temeşvar Eyaleti Osmanlılarda kaldı, Avusturya ve Osmanlılar karşılıklı olarak ellerindeki esirleri bedelleriyle serbest bırakacaklardır.Osmanlılar, devlet sınırları içerisinde yaşayan Katoliklere dinî özgürlüklerini tanıyacak, her iki ülkenin tüccarları diğerinin ülkesinde ticaret yapabilecekti. Lehistan ile imzalanan 11 maddelik anlaşmaya göre; Kamaniçe, Podolya, Ukrayna Lehistan'a verilerek Bucaş Antlaşması'yla alınan yerler geri verilmiş olundu. Lehistan'ın Kırım Hanlığı'na ödediği haraç kaldırılacak ve Kırım Hanlığının Lehistan'a karşı saldırılarına da son verilecekti. Venedik ile imzalanan 16 maddelik antlaşmaya göre; Mora, Dalmaçya, Aya Mavru Adası Venediklilerde kalıyordu. Buna karşılık Güney Dalmaçya kıyıları ile İnebahtı ve Preveze Kaleleri Venedik tarafından imha edilerek Osmanlılarda kaldı. Karlofça'da müzakerelere katılan Rusya ise uzun vadeli bir barışa yanaşmayarak 3 yıllık bir mütareke imzalamıştı. Ancak Avusturya'nın barış imzalamasından sonra Osmanlılarla tek başına bir şey yapamayacağını anlayan ve barıştan sonra Osmanlıların bütün kuvvetlerini Rusya tarafına yükleneceğinden endişe eden I. Petro Osmanlılarla barış yapmak üzere bir murahhasını 1700 yılında İstanbul'a gönderdi. Mehmed Rami Efendi ile Rus murahhas arasında yapılan 25 yıllık ve 14 maddeden oluşan İstanbul Barış Antlaşması'na göre; Ruslar işgal ettikleri Azak ve Dinyester ırmakları arsında elde ettikleri toprakları tutacaklardı, Özi suyu boyundaki kaleler yıkılmak suretiyle Osmanlılara verilecekti.[47]

Karlofça Antlaşması Osmanlılar için pek çok bakımdan yenilikler ifade ediyordu. Osmanlılar tarihlerinde ilk kez müzakere ederek bir antlaşma imzalamışlardı. Daha önce barış şartlarını dikte ettiren Osmanlılar eşit şartlarla masa başı diplomasi ile tanıştılar. Bu antlaşmanın imzalanmasıyla 1526'dan beri mücadele verilen topraklar terkedilmiş, Eflak-Boğdan çevresinde oluşturulan koruma şeridi tamamen yok olmuştu. Dolayısıyla Osmanlılar çare olarak bu iki voyvodalığa daha çok önem verme sürecini başlattılar. Bu ise artık Osmanlıların her şeyden önce saldırıdan savunmaya geçtiklerinin göstergesiydi. Diğer yandan Karlofça Antlaşması, Osmanlılarla kendine karşı birleşen Avrupalı güçler ittifakı arasındaki müstakbel pek çok antlaşmanın ilkiydi. Bu antlaşma ile toprak kayıpları büyük boyutlardaydı ve Osmanlıların Avrupa'dan çekilmelerinin sadece bir başlangıç noktasını teşkil etmişti. Karlofça Antlaşması'yla Osmanlı tebaası olan Katoliklere mezhep hürriyeti verilmesi Avusturya'ya gücü yettiği zamanlarda iç politikaya müdahale etmesine imkân tanımıştı. Osmanlılar, Lehistan'a önemli tavizler vermiş, Kazaklar üzerindeki hâkimiyetlerini kaybetmişlerdi. Bu yüzden Kırım ve voyvodalıklar tehdit altında kalmıştı.[48] Karlofça Antlaşması'yla Venedik önemli oranda

47 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 591-595 ve Rifaat Ali Abou El-Haj, "The Formal Closure of the Ottoman Front - er in Europe, 1699-1703", *JAOS*, c. 89, 1969, s. 467-475.

48 Emecen, *a.g.m.*, s. 55-56.

toprak parçası elde ederek adeta Ege'ye açılan adaların kontrolü ona geçmişti. Köprülü Mehmed Paşa'nın çok önem verdiği boğazların abluka altına alınması tehlikesi artık kapıdaydı. Ancak Venedikliler açısından Karlofça başarısız bir antlaşma olarak görüldü. Zira ittifak içerisinde en çetin mücadeleler Venedik tarafından yapıldığı halde ticari önemi olan adaları elde edememişti. Yine fakirleşen Mora yarımadası ve Katolik Venedik zulmüne direniş gösteren Ortodoks tebaa Venedik için yük olamaya başlamıştı. Her şeyden öte, Venedik savaş sonrası Osmanlıların toparlanır toparlanmaz coğrafi bakımdan en yakın oldukları için kendi üzerlerine geleceğine inanıyordu. Bu bakımdan ümitlerini Kutsal İttifaka bağlamışlardı ve Avusturya'ya bağımlı hale gelmişlerdi.[49] Macarlar için Karlofça tam anlamıyla bir yıkım olmuştu ve artık Protestan Macar halkı hiç geçinemedikleri Katolik Avusturya'nın hâkimiyeti altında yaşayacaktı. Osmanlı tarafında mücadele eden bir grup Protestan Macar soylusu ve onların maiyetleri Osmanlılara iltica etmek zorunda kalacaklardı ki, bunlar Osmanlılara Batıda gelişen yenilikleri tanıtan ilk öncülerdi. Bunlar arasında Tökeli İmre ve Müteferrika İbrahim Efendi en önde gelenleridir. Karlofça Antlaşması Osmanlılara idarî ve askerî zayıflıklarını acı bir şekilde gösterdiği gibi, Osmanlılara Batı'nın üstünlüğünü istemeye istemeye kabullenmeye de mecbur bırakmıştı. Artık Osmanlılar çözümü kendi içlerinde değil Batı'da arayacakları bir döneme giriyorlardı. Bu arayış, başlangıçta ıslahat, sonra reform ve en sonunda da Batılılaşma olarak adlandırılacaktır. [50]

Karlofça Antlaşması'yla Avusturya başta olmak üzere diğer birçok Avrupa devletleri için Osmanlılar tehlikeli olmaktan çıkıp asıl tehlikenin Batı'da Avrupa'da ve dünyada hegomanya kurmak isteyen Fransa olduğu görülecektir. Bu tarihten sonra Osmanlılara karşı uygulanan klasik Haçlı seferlerinin yerini artık Osmanlı ticaretinden daha fazla imtiyaz kopartma yarışı alacaktı. Hatta Osmanlılar Avrupalıların kendi aralarındaki mücadelede güçler dengesi bakımından da kendi taraflarına çekmek istedikleri bazı dönemlerde olacaktı. Bunlara ilaveten Osmanlı diplomatik temsilcileri ve Osmanlıya sığınan bir çok Avrupalı Hristiyan mülteciler sayesinde iki kutuplu dünyanın aslında bir birinden çok farklı olmadığı görülecektir. Bundan sonra hem Osmanlılar hem de Batılılar mücadelelerinde eskiye oranla dini istismar etmeyeceklerdi. Resmen olmasa bile fiilen Osmanlılar Otuz Yıl Savaşları'ndan sonra 1648'de imzalanan Westphalia Barış Antlaşması'yla Avrupa'da geçerli olan yeni dönem diplomatik kurallarına göre eşit bir statüde temsil edilmiştir. Westphalia Barış Antlaşması Avrupa'nın ilk en büyük konferansı olup, daha önceki devletlerarası toplantılar dinî nitelikteyken, Westphalia'nın devlet, savaş ve iktidar meselelerinin tartışıldığı laik bir konferanstı. Bundan sonra çe-

49 Molnar, *a.g.m.*, s. 789.

50 Çiçek, *a.g.m.*, s. 759.

şitli ve çok sayıda devletin uluslararası sisteme katılması ve değişik din ve mezheplerin yan yana varlığı, Avrupa'da normal karşılanacaktır.[51]

II. 1699 KARLOFÇA'DAN 1774 KÜÇÜK KAYNARCA'YA OSMANLI BATI POLİTİKASI

Balkanlar ve Güneydoğu Avrupa'da Batılılara Karşı Mücadelede Üstünlük Kurulması

Osmanlı Devleti tarihinin ilk ve en büyük toprak kayıplarını verdiği Karlofça Antlaşması sonrası gerçekten de 17. yüzyılı, Osmanlılar için hem içerde hem de dışarıda en bunalımlı yıllarını yaşadıkları bir dönem olarak kabul edebiliriz. Bu bunalım döneminden kurtulmak için yeni ve kalıcı tedbirlerin alınmasına ihtiyaç vardı. Devlet kurumlarının ve toplumsal yapının değiştirilmesi ihtiyacı, belirgin bir şekilde, devlet erkânı tarafından da kabul görmeye başlamıştı. Bu değişimin ilk emaresi Karlofça sonrasından itibaren askerî unsurlar kadar kalem ehlinin de devletin hem iç hem de dış politikalarının belirlenmesinde etkin olmasıdır. Osmanlılar 18. yüzyılın ilk yıllarından itibaren kaybedilen toprakları kazanmak arzusundaydılar. Osmanlı devlet yönetiminde savaşlardaki başarısızlıklar üzerine yavaş yavaş silah ehli olan askerî unsurun olan Paşalar, önemlerini kaybetmeye ve bunların yerine kalem ehli ve bürokrasinin hâkimi olan Efendiler ön plana çıkmaya başlamıştı. 18. yüzyılın ilk yıllarında bürokrasinin temel taşları olan kalem ehlinin öne çıkmasında, dönemin Reisülküttabı (Reis Efendisi) Mehmed Rami Efendi'nin önemli bir rolü vardır. Başarılı bir murahhas olarak Karlofça'da Avrupalı kurt diplomatlarla masa başında Osmanlıyı temsil etmişti. Artık Osmanlılarda dış politika alanında başarılı olan devlet çalışanlarının en üst seviyelere kadar çıkabilmelerinin önü açıldı. Karlofça'dan hemen sonra Mehmed Rami Efendi'nin Reisülküttablıktan Sadrazamlığa getirilmesiyle bu süreç giderek güçlenmeye başlamış ve artık bundan sonra birçok Reisülküttabın Sadrazamlığa getirilmesinin yolu açılmış oldu.[52]

II. Mustafa zamanında Karlofça ve İstanbul Antlaşmaları'nın yapılmasından sonra devlet işlerinin büyük ölçüde Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin tesiri altına girmesi

---

51 M. Alaaddin Yalçınkaya, "Kuruluştan Tanzimat'a Osmanlı Diplomasi Tarihi Literatürü", *TALİD (Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi)*, c. ½, 2003, s. 423-489 ve Halil İnalcık, "Türk Diplomasi Tarihinin Sorunları", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç,* 15-17 Ekim 1997, Sempozyuma Sunulan Tebliğler (haz. İ. Soysal), Ankara, 1999, s. XV-XVIII; Yılmaz Altuğ, "1856'dan Önce Osmanlı Devleti'nde Modern Devletler Hukuku Uygulaması", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, 15-17 Ekim 1997, Sempozyuma Sunulan Tebliğler (haz. İ. Soysal), Ankara, 1999, s. 95-104

52 Recep Ahıshalı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl),* İstanbul, 2001; Norman Itzkowitz, "Mehmed Raghib Pasha: The Making of an Ottoman Grand Vezir", *Doktora Tezi, Princeton University*, 1959 ve "Eighteenth Century Ottoman Realities", *Studia Islamica*, c. XVI, 1962, s. 74-93; R. Abou-El-Haj , "The Ottoman Vezir and Pasha Households 1683-1703: A Preliminary Report", *JAOS*, c. XCIV, 1974, s. 438-447.

ve Kapıkulu ocaklarındaki bazı düzenlemeler Edirne Vakası denilen ihtilâlle neticelenecekti. II. Mustafa tahttan indirilerek yerine kardeşi III. Ahmed 22 Ağustos 1703'te tahta çıktı.[53] III. Ahmed döneminde izlenilen politikaların esasını Karlofça Antlaşması'nın Osmanlı Devleti üzerinde yaptığı tesirlerle açıklamak mümkün olacaktır. Zira Karlofça, Osmanlı Devleti'nin sadece Hristiyan Avrupa dünyasıyla olan ilişkilerinde bir dönüm noktası olmayıp, içerde iç duraklama ve bozukluklar devrinin sona ermesi ve çöküş döneminin başlangıcı olarak görülür. Karlofça sonrasında devletin ayrılmaz parçaları olan geniş toprakların kaybedilmesi, Osmanlıların maneviyatını büyük ölçüde menfi bir şekilde etkiledi. Hatta bazıları devleti bu kötü durumdan kurtarma gayretlerinin bile imkânsızlığına inanmaktaydı. Osmanlı devlet erkânı ve dönemin bazı aydınları, ilk kez Avrupalıların bu üstünlüğünün altında yatan sebepleri öğrenmek gerektiğini ve bunları yeni düzene uydurarak ıslahatlar yapılmasını, böylelikle değişimin yolunu açmanın gereğini belirtmeye başladılar. Nitekim ilk önceleri ıslahatçılar, Avrupa devletlerinin askerî düzenleri ve silah teknolojilerinin benimsenmesiyle birlikte artık Batıdan gelen tehlikeye karşı gelinebileceğini düşünmekteydiler.[54] Böylelikle gelenekçi ıslahat yeni ile eskinin bir sentezi olarak ortaya çıktı. Ancak bunda istenilen başarı elde edilemediyse de bu hareket 19. yüzyıl başlarında II. Mahmud ile başlatılan modern ve radikal ıslahatların yolunu açması bakımından çok önemlidir. 18. yüzyıl başlarında başlayan bu ıslahatlar sınırlı bir değişimdi ve duraksayarak ilerleyip yer yer yenileşme hareketinin Osmanlı düzenini tamamen zayıflatacağını ileri sürenlerle de karşılaşılacaktı. Bundan dolayıdır ki, 18. yüzyılda yenileşme hareketleri inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Aynı zamanda, yenilikçilerin büyük çoğunluğu, elde ettikleri başarıların meyvesini toplayamadan bu teşebbüslerini hayatlarıyla ödemek zorunda kalmışlardı. Ancak bunların açtıkları yolları izleyen sonraki ıslahatçılara model olup tecrübe ve deneyimlerini bırakmışlardı.[55]

Osmanlı tarihinde Avrupa tarzında ilk yenileşme hareketi III. Ahmed döneminde başladı. Avrupa tarzında yenileşmenin bu dönemde başlamasının en önemli sebebi; Avrupa'ya karşı, Osmanlı askerî düzeninin ve silah teknolojisinin iflas ettiğine olan inançtı. Bu yüzden bu sistemleri onlardan almak gerekmekteydi.[56] Avrupalıların Os-

---

53 H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, IV/1*, Ankara, 1978, s. 15-46 ve R. Abou-El-Haj, *The 1703 Rebelion and the Structure of Ottoman Politics,* Leiden, 1984.

54 Osmanlılarda genel Batı imajı hakkında bkz: B. Lewis, *Muslim Discovery of Europe*, New York, 1982 ve Erken dönem Osmanlı aydınlanması veya Batıyla yüzleşmesi bakımından genel bir araştırma için bkz F.M.Göçek, *East Encounters West, France and the Ottoman Empire in the Eighteenth Century*, New York, Oxford, 1987.

55 M. Alaaddin Yalçınkaya, ""XVIII. Yüzyıl: Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789)", *Tür - ler*, c. 12, Ankara, 2002, s. 470-502; K. Çiçek, "Niçin Sürekli Reform Yapmak Gereksinimi Duyoruz?", *Yeni Türkiye*, c. 4, Mayıs-Haziran1995, s. 50-58 ve Shaw, *a.g.e.*, s. 307-310.

56 Osmanlıların askerî teknolojisi ve Batı ile mukayese hakkında özel bir çalışma için bkz: J. Grant, "Re - hinking the Ottoman "Decline": Military Technology Diffusion in the Ottoman Empire, Fifteenth to Eighteenth Centruies", *Journal of World History*, c. 10/1, 1999, s. 179-201 ve R. Murphey, "The Otto-

manlılara karşı ateşli silahların üretiminde kullanılan ham maddeleri ihraç etme sınırlaması, Karlofça Antlaşması'ndan sonra - özellikle de Avrupa'da 1702 yılında çıkan İspanya Veraset Savaşı ile birlikte - tamamen olmasa bile büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Zira Osmanlılar, Karlofça sonrası Avrupalılar için tehlikeli olmaktan çıkmaya başlamışlardı. Özellikle İngiltere, Hollanda ve İsveç gibi Kuzey Batı Protestan Avrupalılar ve onların dost oldukları diğer Avrupa devletleri Osmanlılarla iyi geçinmek ihtiyacını hissetmekteydiler. Artık Avrupalı Protestan dünyasında, Haçlı Seferi zihniyeti zayıflamaya başlamıştı. Bu yüzden yeni ortaya çıkan 'Büyük Güçler' arasındaki rekabette Osmanlı Devleti, güçler dengesi bakımından hangi Avrupa devleti ile işbirliği yaparsa o taraf mücadelede rahat bir nefes almaktaydı. Özellikle Fransa 16. ve 17. yüzyılda Osmanlıları kendi tarafına alması sebebiyle güçlü Alman ve İspanya Habsburglarına karşı üstün bir vaziyete gelmişti. Fransa'nın dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi Akdeniz ve Osmanlı ülkelerindeki tesirini kırmak için, İngiltere ve Hollanda gibi denizcilikten sömürgeciliğe geçen devletler için Osmanlılarla işbirliği yapmak çok önemliydi. Osmanlılar da, Katolik Alman, İtalyan, Polonya ve Ortodoks Rusya ile olan mücadelesinde Fransa ile birlikte, başka batılı güçlerle işbirliği yapmanın gerekliliğine inanmaktaydı. Zira Osmanlılar, eskisi gibi birkaç Avrupalı devletle mücadele edecek kapasitede değildi. Babıâli bu yüzden son zamanlardaki savaşlarda Fransa'nın güvenirliğini kaybetmeye başladığını idrak edip, doğrudan kendisiyle ciddi hiçbir problem yaşamadığı İngiltere, Hollanda ve İsveç ile siyasî alanda ilişkilerine daha fazla önem vermeye başladı. Osmanlıların izlediği bu yeni politikanın etkisi, 18. yüzyıl ve onu takip eden yüzyıllar için de bir model oluşturacaktı. 18. yüzyılda İngiltere, İsveç ve daha sonraları Prusya gibi Protestan ülkelerle olan ilişkiler, 19. yüzyılda Prusya Almanyası ve 20. yüzyılda da Amerika ile sürecektir. III. Ahmed bu politikaların belirlenmesinde doğrudan tesirli olmadıysa bile, izlenilen politikaların takip edilmesine müsaade etmiştir. Zaten padişah çok güçlü bir şahsiyete ve yeterli bir eğitime de sahip değildi. III. Ahmed 17. yüzyıl boyunca itibar kaybetmiş olan Padişahlık makamının ve Osmanlı hanedanının otoritesini tekrar kurabilmek için, bütün gücünü ortaya koydu. Gerçektende Osmanlı Devleti'nde Osmanlı hanedanına veya Osmanoğuları sülale geleneğine son vermek isteyen bazı gayr-i memnun/muhalif kesimlerin olduğu, bizzat devrin Vakanüvis'i Naima tarafından belirtilmekteydi. Söz konusu kesimlerin düşünceleri toplumun büyük bir bölümünden ve Ulema tarafından destek bulmadığından bu hadise sadece sözde kalmıştı. İşte böyle bir ortamda Padişah olan III. Ahmed, mesaisini kendisinin ve hanedanın otoritesini kur-

man Attitudes towards the Adoptation of Western technology: The Role of the Efrenci Technicians in Civil and Military Applications", in *Contributions à l'histoire écononomique et sociale de l'empire Ottoman*, Paris, 1983, s. 287-298.

mak gayretiyle harcarken kendi döneminde başlatılan ıslahat hareketlerinde ve dış politikada Sadrazamlarının gölgesinde kalmıştır.[57]

A. *Prut'ta Ruslara Karşı Kaçırılan Tarihi Fırsat*

İspanya Veraset Savaşları dolayısıyla, Osmanlılar için Avusturya, Venedik ve Polonya (Lehistan) tarafından gelebilecek tehlikeli bir durum yoktu. Rusya ise İstanbul Antlaşması'yla elde ettiği yerlerle yetinmeyip daha fazla toprak elde etmek için Avrupalı devletlerin, Osmanlılar üzerine gidilmesi gerektiğini söylemesine rağmen, İspanya Veraset Savaşları'nın arifesinde bu devletlerden olumlu hiçbir cevap alamamıştı. Bunun üzerine Rusya, şimdilik Osmanlılarla tek başına mücadele edemeyeceğini anladığından İsveç üzerine yürümenin kendi çıkarlarına uygun olduğunu gördü. İsveç, 17. yüzyılda Avrupa kıtasındaki Protestan ülkelerin lideri olarak kabul görüp Baltık'ın askerî, siyasî, iktisadî ve ticarî bakımdan en güçlü devletiydi. Bu yüzden Baltık'a açılmak isteyen Rusya, Danimarka, Polonya-Saksonya, Avusturya ve Prusya İsveç'e karşı 1700-1721 arasında sürecek olan Büyük Kuzey Savaşının (Great Northern War) liderliğini üstlendi. Bu savaşta İsveç'i Fransa, Rusya'yı ise müttefikleri Avusturya, Polonya-Saksonya ile Baltık ticaretinden istifade etmek isteyen Danimarka ve Prusya destekleyecekti.[58] Savaşın ortalarına doğru Osmanlı Devleti, kendisinin dışında seyreden bu hadisede birden bire İsveç'le birlikte hareket etmeye başladı. Padişah kendi makamı ve hanedanın otoritesini tesis ve uzun yıllardan beri ülkenin içinde bulunduğu siyasî ve iktisadî sıkıntılarla mücadele edebilmek için, Avrupa devletleri arasındaki savaşlardan faydalanamamıştır. Bundan dolayı III. Ahmed, saltanatının ilk yıllarında barış siyaseti izlemek zorunda kalmıştı. Ancak bu barış dönemi çok uzun sürmeyecekti. Hatta bu barış süreci sırasında 1702 yılında başlayan İspanya Veraset Savaşı sırasında Avusturya Habsburg orduları Batı Almanya'da, Ren havzasına Fransızlarla savaşmaya başlamalarından itibaren Macarlar Ferenc Rakoczi'nin liderliğinde Macaristan'da direnmeye başlayıp Osmanlılardan yardım talep etmişlerdi.[59] Fransa'nın Macar direnişçilerine yardım etmesine rağmen Osmanlı Devleti Macaristan'daki hadiselere seyirci kalıp, Avusturya'nın bu zor durumundan istifade etmeyi akıl edememişti.

Osmanlıların izlemiş olduğu bu pasif barış süreci, Büyük Kuzey Savaşı'nın dönüm noktası olan 1709 Poltova Meydan Muharebesi'nden sonra değişmeye başladı. 1700 yılı başlarında başlayan bu savaşta 1709 yılına kadar İsveç Kralı XII. Şarl "Demirbaş Şarl" (Charles)'ın rakiplerine karşı ezici bir üstünlüğü vardı. XII. Şarl kendi-

---

57 Kunt, *Siyasal Tarih (1600-1789)*, s. 53-54.

58 Bu dönemde I. Petro'nun Avrupa'da yayılma hırsı ve planları hakkında bkz: D.J. Hill, *A History of Di - lomacy in the International Development of Europe*, vol. III, New York, 1967, s. 91-302.

59 M. A. Yalçınkaya, "Rakoczi, Ferenc II", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, c. II, 1999, s. 447-448.

sinin en tehlikeli hasmı olan Rusya'ya son darbeyi vurmak için hazırlıklar yaparken 1707'de Osmanlılarla işbirliği yapmak istemesine karşılık, Osmanlılardan net bir cevap gelmemesi üzerine Ukrayna Kazakları ile antlaşma yaparak Rusya'ya girdi. Kırım Hanı Devlet Giray'ın Rusların Karadeniz'in kuzeyindeki ilerlemelerini durdurmak için bazı telkinlerine hatta kışkırtmalarına karşın Osmanlı erkânı Büyük Kuzey Savaşı ile İspanya Veraset Savaşına karışmamakta kararlı gözükmekteydi. O tarihe kadar savaşlarda üstün olan XII. Şarl, Temmuz 1709'da Poltova'da Rus çarı I. Petro karşısında yenilip yanında Kazak Hatmanı Mazepa olduğu halde Osmanlı topraklarına girip Özi'ye sığındı. III. Ahmed ve Sadrazam Çorlulu Ali Paşa'nın barışçı siyaset izlemek istemelerine karşılık Kırım Hanının taraftarları ile XII. Şarl ve Fransız elçisinin faaliyetleri neticesinde Sadrazamın muhaliflerinin de savaşa meyilli olmaları İstanbul'u bir entrika merkezi durumuna getirdi.[60]

Özellikle Çorlulu Ali Paşa üzerinde etkili olan İngiliz ve Rus elçilerinin, barış için teşebbüsleri yeterli olmayacaktı. Buna ilâveten zengin Fenerli Rum ailelerin, Sadrazam ve bazı diğer devlet erkânına büyük miktarda rüşvet dağıtıp, Rusya üzerine yürümektense, Karlofça Antlaşması'yla Venediklilere kaybedilen Mora ve Dalmaçya kıyılarına sefer yapılarak eski zenginliklerine kavuşma arzuları devlet adamları arasında Rusya'ya karşı izlenilen politika da ikilik yaratmaktaydı. Bu sıralarda Kazak Hatmanı olan Mazepa'nın yerine geçen Phillip Orlik'in Lehistan ve Rusya aleyhine bağımsız bir Kazak devleti kurma arzusu dahi XII. Şarl ve Kırım Hanı tarafından desteklenmekteydi. Zaten III. Ahmed; Rusya'nın, XII. Şarl'ın veya o olmazsa Mazepa'nın teslim edilmesi isteğini de ret etmişti.[61] Rus elçisinin telkinleri altında kalan Çorlulu Ali Paşa'nın Haziran 1710'da görevden alınmasından sonra III. Ahmed, Rusya hakkındaki siyasetinde daha isabetli kararlar almaya başlamıştı. Baltacı Mehmed Paşa'nın, Ağustos 1710'da yaşlı Köprülüzade Numan Paşa yerine sadrazamlığa getirilmesiyle Rusya seferine çıkılmasının ilk sinyalleri verilmiş olup, askerî sınıf gibi Ulema sınıfı da Müslüman topraklarını kâfirlerin elinden alacak her plana cevaz vermekteydi. Öte yandan I. Petro'nun Balkanlardaki Ortodoks Osmanlı tebaasını kışkırtmaya yönelik propagandaları ile Rusların İstanbul Antlaşmasına aykırı olarak Dinyeper ve Azak cephelerinde yeni kaleler ile donanma yaptırmaları ve Kırım başta olmak üzere, sınırlara tacizde bulunmaları Osmanlı Devleti'ni 20 Aralık 1710 tarihinde ister istemez zoraki bir savaş kararı almaya itti.[62] Böylece gelecek 300 yıl boyunca, Türkiye ile Rusya arasındaki Doğu ve Boğazlar Meselesinin temel çatışma alanlarının ilk savaşı başlamış oldu.

---

60 Shaw, *a.g.e.*, s. 312-313.

61 İ. Ortaylı, "Kırım Hanlığının Ocak 1711 Tarihli Bir Üniversali", *Osmanlı Devleti'nde İktisadî ve Sosyal Değişim, makaleler 1*, Ankara, 2000, s. 365-368.

62 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi IV/1*, s. 62-77.

Eflak ve Boğdan voyvodalarının destek sözleri ile Balkanlardaki Ortodoks Osmanlı tebaasının isyanlar çıkarmasını uman Petro, XII. Şarl'ın, Osmanlı topraklarında bulunmasını ileri sürerek saldırıya geçti. Ancak I. Petro, başlangıçta izlediği saldırgan politikanın kendisine pahalıya mal olacağını da hesaba katmaya başlamıştı. Zira Avusturya ve Polonya'nın yardımı olmaksızın, Poltova neticesinde elde ettiği üstünlüğü kaybetme ihtimalîne karşı savaşı geciktirmek isteyip, İstanbul Antlaşması üzerinden barış yollarını aradı. Ancak iş işten geçtiği için, Osmanlı Devleti uzlaşmaya yanaşmadığından, ani bir atakla Osmanlı ordusu Ukrayna'ya ulaşmadan önce, Boğdan üzerinden Osmanlı topraklarına saldırmak istemekteydi. Bu sıralarda 28 Ocak veya 5 Şubat 1711'de Kırımlılar ile Kazakların Ruslara karşı antlaşma yapmaları, Rus ordusunun yürüyüş hazırlıklarına tesadüf etmesi yüzünden I. Petro, daha savaş başlamadan diplomatik bir yenilgiyle karşılaştı. Bu antlaşma neticesinde Rus birliklerine karşı yapılan saldırılar, I. Petro'nun sefer planlarını alt üst ettiği gibi ordusunu istediği biçimde toparlayamamasına sebep olmuş, bu durum Osmanlılar için büyük bir avantaj sağlamıştır.[63]

Osmanlı ordusu Nisan 1711'de İstanbul'dan hareket ederken, Ruslar da Kırımlıların ve Kazakların saldırılarıyla ağır kayıplar vererek Ukrayna üzerinden 1 Temmuz 1711'de Boğdan'a ulaştılar. I. Petro, Boğdan Voyvodası Kantemir'in yardımıyla Boğdan'ın başkenti Yaş'dan Prut nehrini izleyerek güneye sarkarken, 20 Temmuzda Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa'nın idaresindeki ordunun beklenilenden çok daha hızlı geldiğini ve de çok güçlü olduğunu anlayınca geri çekilmek isterken kıskaç altına alınıp kuşatıldı. Öte yandan Kırım, Kazak ve İsveç birlikleri de Rusları farklı yönlerden kuşatma altına almışlardı. Bu, tarihin kader anlarından birisi olup, I. Petro ve Rusya için en bunalımlı andı. Modern Rusya'nın kurucusu ve onun ordusu, Osmanlılar tarafından tarihin derinliklerine gömülmek üzere idi. Osmanlı ordusu Rus çarını ve askerlerini Prut bataklığında önce genel hücum, sonra top ateşi ile sindirmeye başladı. Ruslar erzak ve mühimmat bakımından büyük bir sıkıntı içerisinde eziliyorlardı. Baltacı Mehmed Paşa, modern Rusya'nın kurucusunu ve ordusunu yok etme gibi yakaladığı bu tarihi fırsatı değerlendirecek kapasitede olmadığını gösterdi. Bunda, Sadrazamın beceriksizliği kadar, ordusunun uzun bir süre çarpışacak malzemesinin kalmaması, Yeniçerilere güvenememesi ile Kırımlıların sadakatinden endişe etmesi de önemli bir etkendi. Öte yandan, Rusların, yok olma pahasına rağmen son kanlarına kadar mücadele edeceklerini göstermeleri ve Kuzeyden kendi destek kuvvetlerinin gelip gelmeyeceği tahmininde zorlanan Baltacı Mehmed Paşa, Rusların barış istekleri karşısında fazla dayanamadı. Neticede Baltacı Mehmed Paşa, Osmanlılar için çok uygun bir durumda, şaşılacak kadar hafif şartlarda 23 Temmuz 1711'de Prut Antlaşmasını imzaladı. Gerçekte ise Sadrazamın, ordusunun dağılacağından ve antlaşma kısa süre de imzalanmazsa her şeyi kaybedece-

63 Shaw, *a.g.e.*, s. 314. Ortaylı da bu antlaşmanın 28 Ocak tarihinde ilan edildiğini belirtmektedir. Ortaylı, *a.g.e.*, s. 367-368.

ği endişesinden dolayı Osmanlı tarihinin yakalanmış en büyük fırsatlardan birisi kaçırıldı. Bu antlaşma çerçevesinde Ruslar işgal etmiş oldukları tüm topraklar ile İstanbul Antlaşması'yla kaybedilen yerleri Osmanlılara geri verip, sınır kale ve istihkâmlarını yıkıp Osmanlı iç işlerine karışmaktan da vazgeçeceklerdi. Rus tüccarların, Osmanlı topraklarında serbest ticaret yapmalarına izin verildi. Babıâli, Rusya ile İsveç arasında barış için arabuluculuk yapılıp İsveç kralı XII. Şarl'ın ülkesine serbestçe dönmesini kararlaştırdı.[64]

Başlangıçta Sadrazamın zafer haberleri İstanbul'da heyecanla karşılandı. Ancak seferde bulunan ve büyük bir fırsat kaçırıldığına inanan Kırım Hanı ve XII. Şarl Prut Antlaşması'na büyük tepki gösterdiler. Baltacı Mehmed Paşa'nın Petro'dan rüşvet aldığı, hatta Çariçe Katerina'nın dil dökmesine kanıp Petro ve Rus ordusunun elden kaçırıldığı söylentileri yüzünden büyük tepkiler gelmesi üzerine III. Ahmed Baltacı Mehmed Paşa'yı 20 Kasım 1711'de azletti. Sadrazam ise kendisini savunmak için savaşmaya gerek kalmadan Rus tehlikesinin ortadan kaldırıldığını ifade etmekteydi. Baltacı Mehmed Paşa askerî bakımdan ordusunun üstün durumunu kavrayamadığı gibi antlaşma yapılmadığı takdirde çıkacak çatışmada Yeniçeri birliklerinin kötü bir sonuç almasından çekinmekteydi. Öte yandan, sefer sırasında Avusturya'nın çekingen tavırlarının da etkisi vardı. Zira Babıâli, Rusya'ya karşı sefer açtığında bu seferin Osmanlı toprak bütünlüğünü ve ülke içindeki egemenliğini korumak amacıyla yapıldığı hakkında Avusturya'ya güvence vermişti. Baltacı Mehmed Paşa'nın zaten Prut'ta I. Petro ve ordusu yok edilse dahi Osmanlı Devleti'nin büyük toprak kazancına Avusturya'nın tepki göstereceğini göz önüne alması, onun Avrupa'daki siyasal ve diplomatik gelişmelerden çok iyi bir bilgi almadığını göstermektedir. Bütün bunlara rağmen, Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa'nın Prut'ta yeterince başarı elde edememesi, Karlofça'nın yarattığı ezikliğin ve sinikliğin bir uzantısı olarak görülmektedir. Öte taraftan Prut'ta büyük bir fırsat kaçırıldığına inanan Osmanlılar, Karlofça'dan beri süre gelen bezginliğin kaybolmasına ve sarsılmış olan kendine güvenin yeniden sağlanmasına da yol açtı. Nitekim Prut Cehenneminden kurtulan I. Petro antlaşma şartlarına uymakta gecikince III. Ahmed bizzat Ruslara karşı yeni bir sefer hazırlamak üzere Edirne'ye hareket etti ancak İngiliz ve Hollanda elçilerinin aracılığıyla Rusların şartlara uyacaklarını belirtmeleri üzerine 17 Nisan 1712'de antlaşma yenilendi. Ancak bu kez de Rusya'nın işgal ettiği Lehistan'dan ordularını çıkartmakta acele etmeyeceğini anlayan III. Ahmed, İsveç ve Fransız temsilcilerinin şikâyetleri üzerine tekrar Rusya seferi yapılması yönünde hazırlıklara girişti. İsveç'in batıda Ruslara karşı başarılı bir hareket yapınca da 30 Nisan 1713'de Rusya'ya savaş ilan edildi. İsveç kralı ve Kırım Girayı'nın bir an önce sefer yapılması hakkında-

64 Prut seferi, savaşı ve antlaşması hakkında bilgi veren çok sayıda eser ve çalışma mevcuttur. Bu konuda en detaylı çalışma Kurat tarafından gerçekleştirilmiştir. A.N. Kurat, *Prut Seferi ve Barışı*, c. I-II, Ankara, 1951-1953.

ki bazı teşebbüsleri ve entrikaları III. Ahmed'i bu iki kişiden soğuttu. Neticede Kırım Hanı Sakız adasına sürgüne gönderilip XII. Şarl Edirne'de gözaltına alındı. Nihayet 5 Haziran 1713'te imzalanan yeni bir antlaşmayla Rusların hemen Lehistan'ı terk etmeleri, XII. Şarl'ın ülkesine dönmesi ve Karadeniz kıyılarındaki işgal ettikleri toprakları terk etmeleri sağlanıp Rus sorunu kapanmış oldu.[65]

Prut Antlaşması ve sonrasında Ruslara karşı elde edilen başarılar, özellikle de dış politika da Osmanlıların şuur altında yatan Karlofça Antlaşması'ndaki kayıpların geri alınması, diğer cephelerde de aynı başarıların elde edilebileceği inancını güçlendirdi. Diğer taraftan Ruslarla işbirlikçilik yapan Eflak ve Boğdan'ın yerli voyvodaları yerine 110 yıl sürecek olan İstanbul'un Fenerli tüccar Rum ailelerinden seçilen idareciler buralara voyvoda olarak atanmaya başlandı. Böylelikle voyvodalıklar sadece yerli liderlerini kaybetmediler aynı zamanda siyasal, kültürel ve dinî bakımdan da Rum tesiri altında kalmaya başladılar.[66] Bundan başkaca, bu durum Balkanlardaki Ortodoks Hristiyan tebaanın Ruslar ile aralarındaki duygusal ve kültürel bağların kesin hatlarıyla ayrılmasına yol açtı. Osmanlının Ortodoks tebaası Petro'nun somut yardımını görememiş olduğu gibi Ruslar da bunlardan bekledikleri desteği bulamamışlardı. Bu gelişmeler Rusların Balkanlardaki nüfûzunu azaltmış ve Balkanlarda çıkartmak istedikleri isyan çabaları büyük ölçüde darbe yemiştir. Ancak Rusların Balkanlarda boşalttıkları yeri bu kez hemen Avusturya doldurmuştur. Prut Antlaşması, Osmanlıların Ruslara karşı ve Rusların da İsveç'e karşı üstünlüklerini gösterme imkanı olması sebebiyle her iki devlet için diplomatik bir zaferdi. Bu antlaşma ile modern Rus devletinin kurucusu ve ordusunun kurtulmasından sonra artık Rusya, Osmanlı sınırlarından çok Baltık bölgesine, Kafkaslara, Azerbaycan, İran ve Türkistan'a doğru ilerlemeye başladı.

B. *Güneydoğu Avrupa'da Yeniden Toparlanma ve Zaferlerden Felakete: Pasarofça Antlaşması*

Prut seferi sırasında Osmanlı ordusunun Ruslara karşı üstünlüğü ve Karlofça sonrasında elde edilen başarılardan sonra Osmanlı Devleti kaybedilen toprakların tekrar kazanılacağına inandığı gibi Osmanlı ordularının çok kötü olmadığını göstermiş oldu. Bundan dolayı Osmanlıların kaybettikleri toprakların birer birer alınmasına karar verilmişti. Rusya seferi gösterdi ki Osmanlı Devleti Avrupalı devletlerle teke tek kaldığında üstünlük kurabilmekteydi. Sıra Venedik'e gelmişti, zira Mora, Ege adalarının bir kısmı ile Dalmaçya kıyıları gibi ticarî ve iktisadî bakımdan zengin yerleri işgal etmekteydi. Zengin Fenerli tüccar Rum aileleri ve Venedik idaresinin Katolik baskısından yakı-

65 Shaw, *a.g.e.*, s. 315.

66 Voyvodalıkların Fenerli Rum Beyleri tarafından idaresi hakkında genel bir çalışma için bkz: Z. Sözen, *Fenerli Beyler: 110 Yılın Öyküsü (1711-1821)*, İstanbul, 2000.

nan Mora ve Ege adaları halkının şikâyetleri ile Babıâli'nin önemli gelir kaynaklarının sağlandığı bu bölgelere öncelik verilmesi gerekmekte olduğu önemli sayıdaki devlet erkânınca hâkim olan görüştü. Bu görüşün lideri olan Silahtar Ali Paşa'nın 27 Ağustos 1713'de Sadrazamlığa getirilmesi bu politikaları savunanların zaferi oldu.[67]

Prut Savaşı'ndan önce I. Petro tarafından isyana teşvik edilen Karadağlılar tenkil edilip, ancak isyancı gruplar Venedik'e sığınmışlardı. Daha sonraları bunlar Venedik himayesi altında olmalarına rağmen Akdeniz'de korsanlık faaliyetlerinde bulunup Doğu Akdeniz havzasında bulunan seyri sefer halindeki ticaret ve hac gemilerine baskınlar düzenlemekteydiler. Bu tarz hareketler Karlofça Antlaşması hükümlerini ihlal ettiğinden 8 Aralık 1714'de Venedik'e savaş ilan edildi ve Karlofça Antlaşması'nın genel havasının bozulduğu zan edilmesin diye bu gerekçeler 8 Mart 1715 tarihli bir mektupla Avusturya'ya bildirildi. Sadrazamın komutasında 1715 yılı yazında açılan ikisi kara, birisi deniz olmak üzere üç cepheden yürütülen seferler neticesinde Mora ve çevresindeki adalar alındı. Osmanlı kara ordusu ve donanmasının Venediklilere karşı büyük bir başarı kazanması Osmanlıların maneviyatını ve güvenleri artırmıştı. Osmanlıların Mora ve adalarda Venediklilere karşı üstün gelmelerinde yerli unsurların Osmanlı düzenini tercih etmeleri buraların tekrar fethinin kolay olmasını sağlamıştır.[68]

Başlangıçta Osmanlıların Venedik ile olan savaşlarına ses çıkarmayan Avusturya, cephenin Dalmaçya kıyılarına ve arkadan da sıranın kendisine geleceğini anladığında tarafsızlık görünümünden çıktı. Diğer taraftan Avusturya, uzun süren İspanya Veraset Savaşları neticesinde 1714 tarihinde imzaladığı Utrech Antlaşması'na kadar her yönden yorgun ve bitkin bir halde idi. Ayrıca hâlâ Batı cephesini emniyette hissetmediğinden dolayı suskunluğunu bozmamıştır. Ancak III. Ahmed'in fütûhat girişimleri ve Karlofça sonrası hasımlarını birer birer yenmesi Avusturya'yı korkutmuştur. Venedik'in güneydeki topraklarının alınmasında suskunluğunu bozmayan Avusturya, Osmanlıların Dalmaçya ve Hırvatistan taraflarına yönelmeleri üzerine Venedik ile 15 Nisan 1716'da antlaşma yaptı. Avusturya, Osmanlılardan zapt ettiği yerlerden çıkmasını ve Venedik'e tazminat ödemesini isteyip Venedik'in yanında savaşa girmeye karar verdi. Aslında Babıâli, Avusturya'nın Venedik ile işbirliği yapmayacağına pek de ihtimal vermemekteydi ve ağırlıklı gücünü Venedik cephesini düşünerek hazırlıklarını yapmaktaydı. Ama her ne pahasına olursa olsun Sadrazam Silahdar Ali Paşa mutlaka muzaffer olacağına inanmaktaydı ve artık Avusturyalıları yenip Macaristan'ı kurtaracaktı. Hatta bazı devlet erkânının Prens Eugen karşısında alınan önceki yenilgileri hatırlatmaları ve buna karşı tedbirler alınmasına yönelik tavsiyeler bile Sadrazam tarafından dikkate alınmamıştı. Mora'daki başarı Sadrazamı gereğinden fazla güvenli yapmıştı. Öte yandan Sadrazam,

67 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi IV/1*, s. 97, 101.

68 Shaw, *a.g.e.*, s. 316-17.

Avusturya'nın Erdel ve Macaristan'ı işgal etmesi üzerine Fransa'ya sığınan II. Rakoczi Ferenc ile haberleşerek Avusturya cephesinde Macar halkından da istifade etmeyi düşünmüştü. Savaş sırasında olası bir Rus saldırısına karşı geride Kırım Tatarlarını bırakmıştı. Korfu'yu da ele geçirerek Venedik'e güneyde son darbeyi atmayı planladığından donanmayı da Korfu'ya sevk etmişti. Böylece beklenmedik bir zamanda Venedik ile savaşırken Avusturya cephesinin de açılması üzerine istenilen hazırlıkların tamamı gerçekleştirilmeden 100.000 kişilik bir ordu ile sefere çıktı. Her iki taraf Tuna kıyısında Petervaradin'de karşılaştılar. Ancak tecrübeli Prens Eugen karşısında taktik hatalar yapan Osmanlı kuvvetleri 5 Ağustos 1716'da bozguna uğradı, Sadrazam ise şehit düştü. Osmanlı kampı Viyana bozgunundan sonra bir kez daha Avusturyalıların eline geçti. Sırbistan, Bosna, Temeşvar, Eflak ve Boğdan güzergâhları açıldı. 1716'daki yenilgiler 1717'de ard arda devam ederek Temeşvar ve Batı Eflak'ı geri almak için planlar yapılırken Avusturyalılar daha atik davranarak 20 Ağustos 1717'de Orta Avrupa'ya düzenlenen seferlerin merkezi olan Belgrad'ı işgal ettiler. Askerlerinin büyük bir kısmını şehit ve tutsak verip silah ve mühimmatlarının düşmanın eline geçmesi Osmanlıları giderek zor duruma sokmuştu. Sadece, Bosna savunma kuvvetleri Drina ve Una nehirlerinde tutundular. Diğer taraftan, Papalık ve Malta Şövalyelilerinin yardımıyla Venedikliler Preveze'yi alıp Dalmaçya'ya asker çıkararak arkadan saldırmışlardı.[69]

Öte yandan, İspanya'nın Bourbon kökenli ilk kralı V. Philiph'in Fransa tahtında ve Utrech Antlaşması'yla İtalya üzerinde Avusturya'ya kaybettikleri topraklarda gözü olduğundan Avrupa'da gergin bir hava vardı. Papa'ya gönderilen İspanyol temsilcisinin Milan'da hapsedilip elindeki evrakların alınmasından sonra Ağustos 1717'de V. Philiph'in Sardunya'yı işgali ve Utrech Antlaşması'yla kaybettikleri yerleri alacağını beyan etmesi Avrupa'daki bütün güçler dengesini altüst etmişti. Özellikle de Avusturya İmparatoru VI. Charles bu gelişmelerden rahatsızlık duymaya başladı.[70] Avusturya cephelerinde alınan feci yenilgiler İstanbul'da tesirini gösterdi ve 26 Ağustos'ta Sadrazamlığa getirilen Damat İbrahim Paşa barıştan yana tavır sergilemeye başladı. Avusturya'nın Eflak ve Boğdan'ı işgal edeceğinden korkulduğundan daha fazla kayıplar verilmeden barış yapılmasına Osmanlıların çoğunluğu inanmaktaydılar. Böylece Eylül ve Ekim 1717'de Osmanlı tarafından sulh görüşmelerinin ilk adımları atıldı. 21 Temmuz 1718'de İngiliz ve Hollanda elçilerinin yardımıyla Pasarofça Antlaşması imzalandı ve herkesin işgal ettiği toprak kendi elinde kaldı.

Osmanlıların Karlofça kayıplarını geri alma girişimleri ayrı ayrı girdiği savaşlarda Rusya ve Venedik'e karşı başarılı olmuştu, ama devlet Avusturya-Venedik ikilisiyle giriştiği savaşlarda Avusturya cephesinde başarısız olup çok önemli lojistik ve

69 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi IV/1*, s. 109-139.

70 Hill, *a.g.e.,* s. 372.

stratejik merkezleri kaybetmek zorunda kalmıştır. Belgrad ve Semendire dâhil Kuzey Sırbistan ve Kuzey Bosna, Temeşvar ve Batı Eflak gibi önemli toprak kayıplarının yanında Katolik papazlara Osmanlı topraklarında geniş ayrıcalıklar veriliyordu. Ticarî imtiyazlarla Avusturya yabancı tüccarları koruyacak, devletin dilediği yerinde konsolosluklar açabilecek, istediği gibi kışkırtıcı faaliyetlerde bulunabilecekti. Bu antlaşma ile Venedik'in kaybettiği toprakların Avusturya tarafından teyit edilmesi ilginçti, zira Avusturya savaşa Venedik için girmişti. Venedik'ten alınan Mora, Osmanlılarda kalacaktı. Sadece Bosna Hersek ve Preveze'de ele geçirilen kaleler ile Dalmaçya kıyıları ile birkaç ada ile Venedik yetinecekti.[71]

Pasarofça Antlaşması gösterdi ki yenilgi çok büyük değilse de önemliydi. Osmanlılar yalnız toprak ve insan kaybetmemişler, saygınlık ve morallerine de büyük bir darbe inmişti. Pasarofça'dan sonra artık Avrupa'ya karşı izlenecek dış politikada gaza yerine savunmaya yönelik politikalar yer edinilmeye başlandı. Bundan böyle Babıâli Avrupa devletleriyle girişeceği savaşlarda daha dikkatli olmak zorunda kalıp kaybedilen yerleri kurtarma ümitleri ortadan kalkmıştı. Avrupa'ya karşı dış politikada barışçı tutum giderek yer etmeye başladı. Zira Pasarofça sonrası Osmanlıların artık Venedikliler ile hiç savaşmamasının en önemli nedeni artık Avusturya'nın Akdeniz'de İtalyan limanlarına sahip olmasıyla birlikte Akdeniz havzasında Venedik'in tarihte işgal ettiği konuma sahip olmasıydı. Avusturya'nın sadece Akdeniz'de değil Baltık ve Atlantik havzasında da açık denizlere ulaşması onu büyük bir deniz gücü haline getirmeye başlamıştı.[72]

C. Yumuşama Dönemi, Doğu Batı Karşılaşması ve Avrupa'ya Açılma

Damat İbrahim Paşa Pasarofça Antlaşması'nın imzalanmasını sağladıktan sonra kuzeyde Rus-İsveç savaşına karışmayacağına dair I. Petro'ya güvence verdi. Kırım Tatarlarının Lehistan topraklarına saldırmayacağına dair de Lehistan ve Avusturya ile antlaşmalar yaptı. Öte yandan Kırım Tatarlarını da Rusya ile savaşa yol açacak hareketlerde bulunmamaları için baskı altında tuttu. Pasarofça Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin Batı sınırlarında yeni bir denge oluşturduğu kanaati hâkim oldu. Böylece, Babıâli Avrupa cephelerinde genişleme siyasetini bırakıp başta Avusturya, daha sonra Rusya'nın Osmanlılar aleyhine genişlemelerine set vuracak savunma tedbirleri almaya başlamıştı. Böylelikle Avrupa sınırlarını güvence altına aldı, zaten Sadrazam ve Padişahın da artık kaybedilen yerleri kurtarma ümidi sona ermişti. Osmanlı erkânı tarihinde ilk defa savaştan çok barışı kurmak ve korumak amacıyla Avrupa siyasetiy-

---

71 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi IV/1*, s. 140-146; C. Tukin, "Pasarofça", *İA*, c. IX s. 514-523; L. Casels, *The Struggle for the Ottoman Empire, 1717-1740*, London, 1966, s. 14.

72 Pasarofça Antlaşmasının Avusturya'nın doğu politikasındaki yeri ve bunun Osmanlıların Prut'taki başarılarıyla mukayesesi için bkz: A. Hassal, *The Balance of Power, 1715-1789*, London, 1908, s. 109-111.

le yakından ilgilenmekteydi. Özellikle de, Damat İbrahim Paşa, Avrupa'yı tanımanın Osmanlı dış politikası ve ticareti için önemli olduğuna inanan ve fiilen adımları atan ilk sadrazamıydı. Bu doğrultuda İstanbul'daki Avrupa ülkelerinin diplomatik temsilcileriyle düzenli bir ilişki kurdu.[73]

Osmanlılar Karlofça'dan Pasarofça'ya kadar diplomatik arenada ve bu sıralarda yapılan müzakerelerde sadece hasım olan Avusturya, Rusya, Lehistan ve Venedik ile değil arabulucu hatta zaman zaman danışman olarak Fransız, İngiliz ve Hollanda diplomatlarıyla da çok yakın temas halindeydiler. Öte yandan, Avrupalı olan İsveç Kralı XII. Şarl ile Tökeli İmre ve Ferenc Rakoczi gibi Macar soyluları ve bunların çok sayıdaki maiyetleri yıllarca Osmanlı Devleti'nde kaldılar. Buna mukabil Türk erkânının batıda uzun bir süre esaret altında bulunan Temaşvarlı Osman Ağa'nın Hatıratı ile Viyana'ya elçi gönderilen ve göz hapsinde tutulan Zülfikar Paşa'nın takriri de Batı hakkında bilgi edinmenin ve Osmanlıların aydınlanmasının tek taraflı olmadığını göstermekteydi.[74] Artık 18. yüzyıl başlarında Osmanlılar Avrupalılar ile karşılıklı olarak çok yakından tanışır oldular. Pasarofça sonrası Damat İbrahim Paşa sadaretinde eskiye nazaran dışarıya gönderilen elçilerin ve temsilcilerin sayıları ve icraatlarında artışlar görüldü. Paris, Viyana, Varşova, Lehistan ve Rusya'ya giden bu elçiler yalnızca diplomatik ve ticarî görüşmelerde değil Avrupa diplomasisi, kültürü, sanatı, sanayisi, tarımıyla birlikte askerî ve teknolojik gücü hakkında bilgi edinmeye ve bunları birer rapor halinde sunmaya başladılar. Bu ülkelere giden elçilerden Osmanlı Devleti'nin aydınlanmasında en tesirli rapor Paris'e (1720-1721) giden Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'ninkidir. Özellikle bu rapor tesirini hızlı bir şekilde gösterip Osmanlı demir perdesindeki ilk ve en önemli gedik olarak anılacaktır. Sadece üst düzeyde değil aynı zamanda Osmanlıların önemli ticaret merkezi olan Avrupa şehirlerinde de konsoloslukların açılması da bu sadrazam devrinde karara alındı. Bundan böyle Osmanlılar kendilerini Avrupa'dan tecrit etmeyerek onların iç gelişmelerinden haberdar olup doğu batı arasında bir entegrasyonun ilk adımlarını da atmaya başladılar.[75]

Diğer taraftan 18. yüzyılda Avrupa toplumlarında da dış dünyaya olan bakış açılarında değişiklikler meydana gelmeye başlamıştı. Osmanlılar bundan istifade ederek, 18. yüzyıl boyunca başlangıçta tedirgin ve endişeli olarak Avrupalılarla bazı alanlarda işbirliği yapmaya başladılar. Başlangıçta bunların ihtida edenleri tercih edilmekteyken

---

73 Damat İbrahim Paşa'nın Avrupa ülkelerine yönelik izlediği dış politika hakkında bkz: Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 147-152.

74 Temaşvarlı Osman Ağa, *Kendi kalemiyle Temaşvarlı Osman Ağa*, (yay. H. Tolasa), Konya, 1986 ve M.Alaaddin Yalçınkaya, "Zülfikar Paşa", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, c. II, 1999, s. 703-704.

75 Yirmisekiz Çelebi Mehmet ve Paris elçiliği hakkında yerli ve yabancı çok sayıda eser vardır. Bunlardan sosyo-kültürel açıdan değerlendirileni Göçek tarafından yazılmıştır. Göçek*, East Encounters West*.

daha sonraları bu da aranmamaktaydı.[76] Hem Avrupa'da hem de Osmanlılarda birbirlerine karşı eski devirlerden kalma tabular yavaş da olsa yıkılmaya başlamıştı. Bundan dolayı Damat İbrahim Paşa uzun bir süreden sonra ilk defa çok uzun sadarette kalma başarısını sağladı ve bu süre zarfında da Avrupa ülkeleri ile barış siyaseti izleyebilmişti. Başlangıçta bazı grupların muhalifliğine rağmen zamanla bütün devlet mekanizmasını kontrolü altına almayı başarmıştı. III. Ahmed'in dikkatlerini başka yönlere çekmeyi başardı ve onun eğlence düşkünlüğünden de yararlandı.

Damat İbrahim Paşa Osmanlı Devleti'nde zedelenen birçok temel taşları yerine koymuştu. Viyana sonrasından beri ilk defa her alanda bir kalkınma ve disiplin görülmeye başlanmıştı. Ancak İstanbul'daki eğlence âlemlerinde yapılan savurganlık neticesinde yeni vergilerin konması ülkede sağlanan sosyal ve iktisadî dengeleri sarsmaya başlamıştı. Bu kötü gidişat İran cephelerinde sefer açılması ve bu seferlerin yarattığı sıkıntılar dolayısıyla III. Ahmed ve Damat İbrahim Paşa dönemini sona erdirdi. İran 18. yüzyıl başlarından itibaren karışıklıklar içerisindeydi ve bu nedenle Damat İbrahim Paşa, izlediği savurganlık politikasının neticesi olarak Osmanlı tebaasının vergi yükünü hafifletebilmek için bir savaş arzu ediyordu. Savaş küçük ama elde edilen kazanç çok olmalıydı. İşte bu sıralarda İran'ın içinde bulunduğu konum dolayısıyla bu şansı yakalandığını hisseden Sadrazam harekete geçmek için fırsat kollamaktaydı. Damat İbrahim Paşa'nın İran'a başlattığı sefer umulduğundan çok uzun sürecek ve pahalıya patlayacaktı. Hatta İran ile mücadele sebebiyle Osmanlılar Rusya ile de Kafkasya havzasında çatışmaya kadar giden mücadele içine girmişlerdir.

Safevî zulmü ile birlikte Hristiyan Gürcülerin tehditleri altında yaşayan Kafkasya'nın Sünnî Müslümanları özelliklede Şirvanlılar (Dağıstanlılar) Osmanlı Devleti'nin himayesi altına girmek istemekteydiler. Aynı zamanda Tahmasb da kendisinin Osmanlılar tarafından Şah olarak tanınmasını istemişti. Kafkasya'da Osmanlılar lehine güçler dengesinin değiştiğini anlayan Çar I. Petro bölgedeki bu durumdan istifade ederek ordusunu kuzeyden Kafkasya'ya indirdi ve 1723 yılı sonbaharında Derbent ve Bakü'yü işgal etti. Babıâli, Rusya'nın bu atakları karşısında Kafkasya gibi İran'ın da Rus işgaline maruz kalabileceğinden korkmuşlardı. Bundan dolayı Sadrazam Damat İbrahim Paşa bir an önce harekete geçip çöken ve parçalanmakta olan Safevî Devletinden pay almak istemekteydi. Zaten 1721 yılında Safevîlerin karışıklık vaziyetini ve Afganlıların Safevîler üzerindeki hareketlerini öğrenmek maksadı ile Dürrî Ahmed Efendi adındaki Osmanlı elçisi Sadrazam tarafından Safevî başkentine gönderilmişti. Osmanlılar 1723 Nisan'ından itibaren savaş hazırlıklarına başladı. 1723 ve 1725 yılları arasında üç koldan İran üzerine sefer yapıldı. Bu yıllar arasında Kars merkezli Kafkas cephelerinden hareket eden

76 Osmanlıların Avrupaya olan bakış açılarındaki değişim kadar Avrupalıların da Osmanlılara bakış açılarındaki değişiklikleri için bkz. D. Quataert, *The Ottoman Empire, 1700-1922*, Cambridge, 2000, s. 6-11

Osmanlı orduları sırasıyla Tiflis ve Gori'yi aldılar ve Rusların Bakü'yü işgali üzerine daha doğuya giden Osmanlılar Revan, Nahcivan ve Gence'yi ele geçirdiler. Orta yol olan Van üzerinden Tebriz ve Güney Azerbaycan ve Erdebil ele geçirildi. Güney cephesinde Bağdat üzerinden Kirmanşah ve Luristan bölgeleri ele geçirilmişti. Böylece Osmanlılar bölgedeki bazı Sünnî halkın da kendilerine yardım etmeleriyle Batı İran'ı ele geçirmeleri Babıâli nezdinde ve İstanbul halkı üzerinde büyük bir memnuniyet ve coşku yaratmıştı. İki yıl gibi kısa bir sürede Safevî İran'ın en önemli merkezleri ele geçirilmişti ki Osmanlıların en parlak zamanlarında bile İran coğrafyası üzerinde böyle olağanüstü bir başarı gösterilememişti. Batı da kaybedilen toprakların yerine Doğuda yeni toprakların kazanılması Osmanlıların maneviyatını tekrar yükseltmişti.[77]

Ancak Batı İran'da Rus varlığı Osmanlı Devleti ile Rusya'yı karşı karşıya getirmişti. Özellikle de II. Tahmasb Osmanlılardan umduğu yardımın ulaşmaması üzerine Rusya'ya meyledip Derbent ve Bakü'nün işgalini kabul etmişti. Buna ilâveten II. Tahmasb'ın Ruslara Afganlıları tardederek kendi tahtını ele geçirip yardım etmeleri karşılığında Gilan, Mazenderan ve Esterabad'ı vereceğini taahhüt etmesi, Osmanlıların Güney Kafkasya'daki durumunu sarsma anlamına geldiği gibi Rusya'nın İran'ın iç işlerine karışmasına imkan tanıması anlamına da gelmekteydi. Rusların Azak denizi ve Özi nehri boylarında bir takım emeller peşinde koşarken ani bir şekilde Hazar Denizinin kuzey batısından İran'a doğru kaymaları Osmanlılarla Rusları tekrar farklı bir coğrafyada çatışmaya sürüklemekteydi. Rusya'nın Güney Hazar ve Güney Kafkasya bölgelerinde üstünlük kurma girişimlerinden rahatsızlık duyan Babıâli Rusya'ya karşı sertlik politikası izlemeye başladı. Doğuda Rusya ve Osmanlılar arasındaki gerginlikten, doğu ticareti hayatının tehlikeye girmesinden endişe eden Fransa'nın İstanbul elçisi Marquis de Bonnac vasıtasıyla tarafların diplomatik temsilcileri bir araya getirtmeyi başardı. Görüşmelerde Rus elçisi İwan Nepluyeff yaptığı teklifte Osmanlı Devleti'nin doğu sınırları için geçerli tehlikenin Rusya'nın güney bölgeleri için de geçerli olduğunu belirtip İran topraklarının Osmanlılar ile taksimatını teklif etmekteydi. Uzun müzakerelerden sonra 24 Haziran 1724'de yapılan İran Mukasemenamesi Antlaşmasıyla Osmanlılarla Ruslar İran'ın taksimi için anlaştılar. Bu antlaşma gereğince Osmanlılar Gürcistan, Şirvan ve Azerbaycan'ı ellerinde tutup, Rusya'nın da Kafkasya'nın Hazar bölgesinde, Gilan, Mazenderan ve Esterabad'daki varlığı tanınmıştı. Her iki tarafta II. Tahmasb'ı şah olarak tanımaktaydılar. Diğer maddeler ise Afganlıların İran'daki varlıklarının tehlikeli boyutlara varması halinde tarafların bu tehlikeyi bertaraf etmesi için işbirliği yapmaları hakkında idi.[78] Genel olarak bu antlaşma ile Rusya ve Osmanlılar birbirleriyle savaşmaktan kurtuldukları gibi Batı İran topraklarını istekleri doğrultusunda ele geçirmenin sevincini paylaştılar. Ancak Sünnî Müslümanların çoğunlukta bulundukları Bakü

77 Shaw, *a.g.e.*, s. 324.

78 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi IV/1*, s. 189-194.

dâhil Hazar civarındaki yerlerin Ruslara terki, Şiîlerin yoğun olduğu güney batı İran havalisinin Osmanlılara düşmesinden dolayı Damat İbrahim Paşa tenkide uğramaya başlandı. Her şeye rağmen Osmanlı erkânı ve İstanbul halkı Doğuda Şiî Safevîler üzerine galebe gelinmesinden kendi dertlerini bir süre unutup hoşnuttular. Ama İran'ın iç dengesi ve dolayısıyla dış siyaseti yeniden değişivermeye başlamıştı. İran'daki bu hızlı değişiklikler kısa zamanda mevcut durumları değiştirmeye yol açacak cinstendi ve hem padişahın hem de sadrazamın düşmesine sebep olacaktı. Gerçektende İran'da yeni gelişen olaylar karşısında Osmanlılar geri adım atacaklardı.[79] Bu durum ise Patrona Halil İsyanı ile sonuçlandı. Bu isyan neticesinde III. Ahmed tahtından Damat İbrahim Paşa ise canından oldu ve 1 Ekim 1730'da I Mahmud tahta çıkartıldı.[80]

Patrona Halil ayaklanmasının sonuçlanmasından sonra I. Mahmud devlet idaresinde tam hâkimiyet kurdu. Zira babası II. Mustafa Şeyhülislam Feyzullah Efendiye amcası III. Ahmed de Sadrazam Damat İbrahim Paşa'ya devlet işlerini büyük ölçüde havale ettiklerinden dolayı kanlı ayaklanmalar vesilesiyle devrilmişlerdi. Bu hataya tekrar düşülmemesi için devlet erkânı arasında denge sağlayıp onları sık sık değiştirerek kendi iktidarını kuvvetli kılmıştı. I. Mahmud amcası III. Ahmed döneminde başlatılan yenilik hareketlerinin daha azimli ve planlı bir şekilde yürütülmesini sağladı. III. Ahmed zamanında De Rochefort adındaki bir Fransız Huguenot (Fransız Protestan) subayı çağrılıp Osmanlı ordusunun ıslahı için bir rapor hazırlatıldığı gibi, kendisi de Avrupa'nın gelişmiş ve üstün askerî yöntemleri ve tekniklerine göre yetişmiş Osmanlı askerî erkânı olmadığını bildiğinden, bir Avrupalı askerî danışman getirtmeye karar verdi.[81] Bundan sonraki yüzyıllarda Osmanlılar Avrupa ile bu teknik ve askerî uzmanlar aracılığıyla bağ kuracaklardı. I. Mahmud'un bu işler için kullandığı danışman Bonneval Kontu Claude Alexandar'dır. Bir Fransız soylusu iken bazı anlaşmazlıklar sebebiyle Fransa'dan ayrılıp Avusturya hizmetine girmesine rağmen orada da geçinemeyerek Saraybosna'ya giderek Osmanlı Devleti hizmetine geçmek istediğini bildirmişti. Osmanlılarda Avrupalı gayr-i Müslim birisinin doğrudan devlet hizmetinde çalıştırılması geleneği yoktu. Zaten ülke yeni bir ayaklanmadan çıkmış olup dinini değiştirmemiş bir Hristiyan'ın hizmeti kabul edilecek bir hadise gibi gözükmemekteydi. Formül ise Bonneval'in İslâmiyeti kabul etmesiydi. Nitekim Bonneval'ın ihtida ederek Ahmed adını almasıyla mesele çözülmüş oldu. Eski Humbaracı ocağını ıslah için seçilen Ahmed büyük bir başarı sağladı ve bundan sonra Humbaracı Ahmed Paşa olarak anılacaktı. Bu atama ile sonraki gelenekçi

79 *A.g.e.*, s. 182-189, 195-203

80 *A.g.e.,* s. 204-218.

81 De Rochefort'un kimliği ve Osmanlılara önerdiği ıslahat projesi için bkz: Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, s. 46-51.

ıslahatların sık sık başvurdukları bir örnek ortaya çıktı: tutucu muhalefet ile çıkarcıları ayağa kaldırmamak için eski yapının içinde yeni teşkilatların kurulmasıydı.[82]

Humbaracı Ahmed Paşa sadece askerî alanlarda değil aynı zamanda I. Mahmud'a dış işlerinde fikir vererek devletin savunmasının askerî güce olduğu kadar ekonomik güce de dayandırılmasını tavsiye etmekteydi. Bunlara ilâveten, saray teknik hizmetlerinin modernleştirilmesi için katkıda bulundu. Top dökümhanesi, baruthane ve tüfek fabrikası kurdurdu. Öte yandan topçu ocağı dışındaki askerî unsurlarda da ıslahat yapılması gerektiğini bilmekteydi. Diğer birliklerde köklü bir yenilik yapamayıp ancak onları daha çok disiplinli ve düzenli kılmaya çalıştı.[83] Padişah çok geniş çaplı ıslahatlar yapmak niyetindeydi fakat yeni bir isyan korkusu özellikle de yeniçerilerin muhalefeti bu ıslahatların gecikmesinde en önemli rolü oynamaktaydı.

D. *Osmanlıların Avrupa'daki Son Muzafferiyeti: I. Rus-Avusturya İttifakı*

Rusya, Avrupalı bir devlet olabilmek için çevresindeki açık denizlere inmek amacıyla 15. yüzyılın ikinci yarısından beri gayret etmekteydi. Ancak bu hedefi I. Petro zamanında önce Azak'a ulaşması, sonrada İsveç kralı XII. Şarl'ı yenerek Baltık'a çıkmasıyla gerçekleştirdi. Baltık'ın doğusunda İsveç'in 1721 Nystad Antlaşması'yla saf dışı edilmesi üzerine Rusya Karelya, Ingirya, Estonya, Livonya ile Finlandiya'nın Güney batısını alarak Doğu Baltık'ın elde edilmesiyle Kuzey Batı Avrupa'dan istediğini koparıp "Batıya açılan ilk kapıyı" açmıştı.[84] Ancak I. Petro'nun Prut Antlaşması sonucunda Azak ve Karadeniz'e inme hayalleri sona ermesine karşın kendinden sonrakilere hedefi de işaret etmişti. Osmanlılar ise 1723'de başlayan İran savaşları sebebiyle batı ve kuzey sınırlarında meydana gelecek bir çatışmadan kaçınmaktaydılar. Hatta Osmanlılar ve Ruslar İran meselesi sebebiyle Kafkasya'da birkaç kere savaş durumuna gelmelerine rağmen anlaşmışlardı. Osmanlılar Batı ile herhangi bir şekilde çatışmama arzusuna rağmen 1736 yılında tam İran Savaşı'nın durakladığı bir sırada Avusturya ve Rusya ile savaşa girmek zorunda kaldı. Şubat 1733'de Polonya Kralı ve Saksonya Elektörü I. Frederick August'ün ölümü ve yeni kral seçimi yüzünden Doğu Avrupa'da gerginlik baş gösterdi. Lehistan krallığı mücadelesinde Avusturya ve Rusya'nın ortak adayına karşın Polonya kendi soylularından Stanislas Leszczinski'yi destekledi ki bu şahıs Fransa kralı XV. Louis'in kayınpederi olduğundan dolayı Fransa'da bu mücadelenin içine girmek zorunda kalmıştı.[85]

---

82 Humbaracı Ahmed Paşa hakkındaki bilgileri 18. yüzyıl ıslahatları hakkında bilgi veren eserlerde bulmatayız. Bkz: Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi IV/1*, s. 321-326 ve Berkes, *a.g.e.*, s. 66-68.

83 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi IV/1*, s. 324-325 ve Berkes, *a.g.e.*, s. 67-68

84 Nystad antlaşması ve Avrupa'daki tesirleri hakkında bkz: Hassall, *a.g.e.*, s. 62-63.

85 Kardinal Fleury ve Fransız elçisinin Osmanlıları Polonya meselesinde savaşa sokmak için harcadıkları çabalar için bkz: Hassall, *a.g.e.*, s. 96-99.

Öte yandan 1733 yılında sadece Lehistan meselesinde değil aynı zamanda Avusturya ve Rusya gizli bir antlaşma ile Avusturya, bir Rus-Osmanlı savaşına katılmayı ve savaş sonunda elde edilecek toprakların yarı yarıya bölünmesini kabul etmişti. Bu gizli ittifak neticesinde hemen harekete geçen Rusya ve Avusturya kendi destekledikleri I. Frederick August'ün oğlu prens II. Frederick August'ü Ekim 1733'de Fransız adayı yerine Lehistan tahtına çıkardılar. Fakat Babıâli İran Savaşı sebebiyle Avrupa'da bir savaşa girmemekte kararlı olduğundan Lehistan tahtı için Fransa'nın ısrarla yanında savaşa katılması yönündeki tekliflerine rağmen savaşa katılmadı. Lehistan meselesini büyük ölçüde halleden Rusya ve Avusturya Osmanlılar üzerinde bir toprak paylaşımı anlaşması yapıp savaşa hazırlandılar. Rusya başta Kırım ve Azak'ı, Avusturya da başta Bosna-Hersek'i işgal edeceklerdi. Rusya, Osmanlıların Kırım Tatarlarının akınlarını önleyemediğini bahane ederek I. Mahmud'a bir ültimatom göndererek Prut Antlaşması'nı tanımadığını bildirip bazı ağır taleplerde bulundu. Osmanlılar ne kadar savaştan sakınmak istediyseler bile, kendilerini korumak için savaştan kaçınmayacaklarını bildirdiler. Bunun üzerine İngiltere ve Hollanda barış önerdilerse de, Fransız elçisinin önerileri Babıâli'ce daha makul görülmekteydi. Zaten 10 Nisan 1736'da Rusların Azak kalesine taarruzları ve Kırım'a yönelik saldırılarının başladığı haberlerini alan Babıâli de 2 Mayıs 1736'da savaş ilan etti. Ancak Avusturya'nın savaşa hazır olmaması yüzünden aracılık yaparak zaman kazanmak istemelerine inanan bazı idareciler yüzünden Osmanlı Devleti savaşa hazırlıksız yakalandı. Böylece 1736'da Osmanlılar seri yenilgiler alıp Ruslar Kırım ve Azak'ı işgal ettiler ancak bölge halkının büyük bir direnişi ile zor şartlar altında kalıp Kırım'dan geri çıktılar.[86]

1737 yılında Avusturya'nın oyalama taktiğinin bir parçası olan barış müzakereleri sırasında Ruslar Bender'e saldırıp püskürtülmelerine karşın Özi ve Kırım'ı işgal ettiler. Aynı sırada Avusturya'nın da üç koldan Eflak, Sırbistan ve Bosna üzerine saldırıp büyük başarılar elde ederek güneye doğru ilerlemeye başlamalarına karşın yaz sonunda kendilerini toparlayan Osmanlılar karşı saldırıya geçip Niş, Bükreş ve Banyaluka'da Avusturya birliklerini geri püskürttüler. Avusturya'nın yenilgileri üzerine Rus orduları geri çekilmeye başladığında Osmanlılar Özi'yi geri aldılar. Osmanlıların bu başarıları devlet erkânına mücadele azmi verdiğinden kış mevsiminde Fransızların arabuluculuk teklifleri dahi reddedildi. Özellikle Avusturya cephesindeki büyük başarılardan sonra Osmanlılar, 1738 ve 1739 yıllarında Tuna boyunca ilerleyip Belgrad, Semendire, Orsova ve diğer birçok irili ufaklı şehir, kasaba ve kaleleri almıştı. Böylece bu cephede iki yıl üst üste kazanılan savaşlar neticesinde 20 yıl önce kaybedilen yerler geri alınıp Tuna savunma hattı tekrar kurulmuştu. Avusturya idaresindeki Berg Düklüğü'nün Prusya tarafından işgalini tanıyacağına dair Mart 1739'da Prusya kralı I. Frederick William ile

86 Hassall, *a.g.e.*, s. 117-120 ve Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi IV/1*, s. 253-263.

Fransa Başbakanı Kardinal Fleury arasında gerçekleştirilen bir gizli antlaşma ayrıca Avusturyalıların savaşın ancak Ruslara yarayacağını anlamaları, 18 Eylül 1739'da imzalanan Belgrad Antlaşması'yla Pasarofça'da kazandıkları tüm kazançları kaybetmiş oldular. Böylece Tuna ve Sava yine iki devlet arasında sınır oldu.[87]

Son iki yıl boyunca Osmanlı ordusunun ana kısmı Avusturya cephesinde çarpışırken, Ruslara fazla ehemmiyet verilmediğinden dolayı da Kırım başta olmak üzere Boğdan ve Eflak Ruslara karşı savunmasız bırakılmıştı. Rusların Münnich komutasındaki orduları Osmanlıları zor durumda bırakmak için önce 1738'de Balkan Ortodokslarını isyan ettirmeye çalıştı ve bir yıl sonra da kendisi harekete geçerek, Lehistan'la yapılmış olan bir antlaşmaya dayanarak Polonya topraklarından ordusunu geçirterek Hotin, Bender ve arkasından da Boğdan'ın merkezi Yaş'ı işgal edip Eflak'a saldırmayı planladığı sırada Belgrad Antlaşması haberi Rusların bütün planlarını alt üst etti. Avusturya'nın barış antlaşması yapması üzerine yalnız kalan Rus komutan Münnich korku ve paniğe kapıldı. Zira bu sıralarda İsveç-Fransa ittifakı, Osmanlılar ile Prusya arasında antlaşma müzakerelerinin yürütülmesi ve Osmanlılarla İsveç arasında ticaret antlaşmaları için yapılan müzakereler Rusları tedirgin etmekteydi. Ruslar, Osmanlıların bütün güçlerini bu cepheye kaydırıp karşı saldırıya geçeceklerinden korkmaktaydı. Balkanlı Ortodokslar ile Boğdanlılardan da umduğu yardımı göremeyen Münnich, 1736'da Kırım'da uğradıkları gibi bir yıkıma yol açacak zayiatla karşı karşıya kalmıştı. Böylece 3 Ekim 1739'da Münnich'in de Fransızların aracılığını ve barış teklifini kabul etmesiyle Belgrad'a temsilci gönderilip İkinci Belgrad Antlaşması da Ruslarla imzalandı. Neticede Ruslar bütün isteklerinden vazgeçmiş oldular.[88]

Yapılan antlaşma neticesinde Ruslar, Azak'ı ve diğer işgal ettikleri bütün yerleri geri verip, Azak Denizi ve Karadeniz'de askerî ve ticarî gemi bulundurmayacaklardı. Kazak baskınlarının sona ermesine karşılık Kırım Tatarları da Rus topraklarına akınlar düzenlemeyecektiler. Ruslar Osmanlı topraklarındaki Hristiyanlığın kutsal yerlerini ziyaret edebilecekleri gibi ticaret de yapabileceklerdi ancak diğer yabancılara verilen imtiyazlarla tanınan vergi muafiyeti ve diğer tavizler onlara verilmeyecekti. Böylece Osmanlılar bu savaşta batı cephesinde olduğu kadar doğu cephesinde de kayıplarını yeniden geri elde etmiş olmaktaydı. Büyük kayıplara rağmen Ruslar Avusturya'ya göre bu savaş neticesinde daha kârlı çıkmış gibi gözükmekteydi. Azak'ı kaybetmelerine rağmen gelecekteki Kırım baskın ve akınlarının mesuliyetini Osmanlılara yükleyip Kırımlılar büyük ölçüde pasifize edilmiş olup Osmanlının Kuzey sınırlarının emniyeti gelecekte zayıflatılmış oldu. Kutsal yerlerin ziyaret ve ticaret izniyle daha önceden olduğu gibi Osmanlı topraklarındaki Ortodoksları kışkırtmaya devam edebileceklerdi. Öte yan-

87 Hassall, *a.g.e.*, s. 120-127 ve Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi IV/1*, s. 267-291.

88 Hassall, *a.g.e.*, s. 121-127 ve Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi IV/1*, s. 263-267, 291-294.

dan Avusturya'ya nazaran Rusların savaş alanlarındaki başarıları Avrupa'da kendilerine önemli bir ün kazandırmış ve I. Petro'nun başlattığı Rusya'nın modernleşme girişimlerinin halefleri tarafından da olumlu bir biçimde sürdürüldüğünü göstermişti. Bundan dolayı Avrupalı güçler arasında Rusya'nın hatırı sayılır derecede itibarı ve kredisi artmıştı. Hatta Rusya geri çekilmesine rağmen işgal ettiği coğrafya ve topluluğu tanıdığından dolayı gelecekteki saldırılarının alt yapısını öğrenip daha ciddi şekilde hazırlanacak bir saldırının temellerini atmış oldu.[89]

Belgrad Antlaşmaları'yla Osmanlılar 1699'daki Karlofça sonrası ilk defa iki güçlü devletle başa çıkabilmiş ve onları geri çekilmeye mecbur etmişti. Bu durum Karlofça ve Pasarofça Antlaşmaları ile kaybedilen zararların bir kısmının telafisi anlamına gelip Osmanlı halkı tarafından sevinçle karşılanmıştı. Gelenekçi ıslahatçılar Avusturya ve Rusya savaşlarındaki başarılarda yeniliklerin değerinin inkâr edilemeyecek kadar önemli olduğunu vurgulamaktaydılar. Yapılan antlaşmalar gereğince tarafların dostluklarını pekiştirmek amacıyla karşılıklı elçilik teatisinde bulunmaları sebebiyle 1740 yılında Canibi Ali Paşa Viyana'ya ve Mehmed Emni Efendi de Petersburg'a gönderildiler.[90] Osmanlıların Belgrad Antlaşmasından üstün bir şekilde çıkması sonucu Avrupa'daki itibar ve kredisinin arttığını görmekteyiz. Daha önce İsveç'le başlatılan savunmaya yönelik ittifak antlaşması 22 Aralık 1739'da imzalandı.[91] Buna ilâveten Osmanlılar 7 Nisan 1740'da İki Sicilya Krallığı ile dostluk ve seyrisefain antlaşması imzaladı.[92] Belgrad Antlaşmaları'nda faal bir rol oynayan Fransa elçisi Marquis de Villeneuve Babıâli nezdinde fevkalade bir nüfûz kazandı. Aslında Fransız elçisi kendi ülkesinin siyasî, iktisadî ve ticarî çıkarlarına yönelik olan bu hizmetlerine mukabil 28 Mayıs 1740'da Fransız kapitülasyonlarının genişletilerek yenilenmesinde başarılı oldu.[93] 18. yüzyılın ilk yarısında Osmanlılar Avusturya ve Rusya ile Batıda büyük savaşlar yaparken Doğu'da da İran ile savaşlar yapmıştır. İran ile 1723 yılında başlayan savaşlar Kerden'de 4 Eylül 1746'da Kasr-ı Şirin Antlaşması esasları çerçevesinde bir antlaşmayla neticelendi. Sonuç olarak, bu dönem Osmanlı-İran savaşları aralıklarla 24 yıl sürmüş olup her iki taraf için de Kanunî döneminde şekillenen siyasî, iktisadî ve jeo-politik dengeyi bozamadığı görülmekteydi.[94]

---

89 Shaw, *a.g.e.*, s. 333.

90 M.M. Aktepe, *Mehmed Emnî Beyefendi (Paşa)'nin Rusya Sefareti ve Sefaretnamesi*, Ankara, 1974, s. 10-12.

91 Reşat Ekrem, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülâsyonlar 1300 - 1920 ve Lozan Muahedesi 24 Temmuz 1923*, İstanbul, 1934. s. 97.

92 Reşat Ekrem, *a.g.e.*, s. 97

93 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi IV/1*, s. 295-297 ve Hassall, *a.g.e.*, s. 128.

94 İranla yapılan barış müzakerleri hakkında bkz: A. Budak, "Mustafa Nazif Efendi'nin İran Elçiliği (1746-1747)", *KTÜ, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Trabzon, 1999, s.17-39.

E. Osmanlı Sulhperverlik Dönemi: Gazadan Savunmaya

I. Mahmud yenilikçi ve barış taraftarı olan bir padişah olarak Osmanlı Devleti'ni iç ve dış musibetlerden uzak tutmayı büyük ölçüde başarmıştı. Ancak Osmanlı topraklarına göz diken ve saldırılarda bulunan yabancı güçlerle cesaretle savaşmak için her türlü fedakârlığı da yapmıştı. Onun döneminde Avusturya, Rusya ve İran'la yapılan savaşlar karşı taraflarca çıkartılmıştı. I. Mahmud ülkenin içinde bulunduğu gerilikten kurtulmak ve çağdaş bir dünya devleti olabilmek için askerî ıslahatlar kadar eğitim ve kültürel faaliyetlere de önem vermişti. Bu yüzden İstanbul başta olmak üzere önemli bazı merkezlerde kütüphaneler açılıp binlerce kitapla donatılmaya çalışıldı. Bizzat I. Mahmud matbaanın düzenli çalışmasıyla ilgilenip kağıt ihtiyacı için her türlü tedbir de alınmasını sağladı. Askerî alandaki yeniliklerde sadece silah ve mühimmatla yetinmeyip askerlerin eğitimi için ilk mühendislik dersleri onun modernleştirdiği Humbaracı ocağında verilmeye başlanmıştı. Yine I. Mahmud zamanında hem askerî hem de teknik alanlarda yabancı uzman/danışman kullanımına başlanması da Osmanlı erkânı ve toplumunda giderek Avrupa ile her alanda işbirliğinin artmasını sağlamıştı.[95]

I. Mahmud'un izlemiş olduğu barışçı dış politikanın fırsatları değerlendirmek açısından Osmanlı Devleti için pek fazla bir faydasının olmadığını görmekteyiz. I. Mahmud'un hükümdarlığının ilk dönemlerinde giriştiği yenilikleri son döneminde gevşetmesine paralel olarak dış politikadaki yanlışlardan ilki 1740-1748 yılları arasında bütün Avrupa'yı tesiri altına alan Avusturya Veraset Savaşları'nda hiçbir siyasî, ticarî ve diplomatik kazanç elde etmeksizin Avusturya'ya güven vermesidir. Diğeri ise yine 1747'de İran'da Nadir Şah'ın öldürülmesiyle İran'ın yaklaşık olarak yarım yüzyıl içinde bulunduğu karışıklık dönemi sürecinin de değerlendirilmemesidir. I. Mahmud'un izlemiş olduğu bu dış politika kendisinden sonra gelen III. Osman ve III. Mustafa döneminde de sürecekti ki bu savaşlardan tecrit ve uyuşukluk politikasının kötü neticelerini 1768'de çıkan Osmanlı-Rus savaşında Osmanlılar çok pahalı bir şekilde ödeyecekti. Zira Osmanlı'nın bulunduğu coğrafi konum gereğince ordunun zinde olması için sık olmasa bile gaza ve seferin önemi büyüktü.[96]

I. Mahmud'un 13 Aralık 1754'de vefat etmesi üzerine kardeşi III. Osman 56 yaşında tahta çıktı. 18. yüzyıl padişahları arasında en kısa süreli hüküm sürdü. Padişahın iç ve dış politikada her hangi bir müspet politikası olmadığı gibi sık sık sadrazam değiştirmekle meşhurdur. Uzun yıllar yaşadığı kapalı hayatın tesiri ile bedenen ve ruhen de zayıf bir kişiliğe sahipti. Bu yüzden Osmanlı Devleti'ni idare edebilecek kapasitede

---

95 M.M.Aktepe, "Mahmud I.", *İA.*, c.7. s. 158-165.

96 Emecen bu dönemi 'En uzun barış dönemi ve "Şahane Rehavet"in sonu' olarak belirtmektedir. Bkz: F. Emecen, "Kuruluştan Küçük Kaynarca'ya", Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, c.I (Ed. E. İhsanoğlu), İstanbul, 1994, s.5-63, özl. Bkz. 61-63.

olmadığı gibi dengesiz bir hal ve tavır sergileyip devlet işlerine el atması fayda yerine zarar getirmekteydi. 30 Ekim 1757'de ölmesiyle yerine III. Ahmed'in oğlu III. Mustafa tahta çıktı.[97]

Osmanlı Devleti tarihinin en uzun kesintisiz barış dönemin milâdı olan bu tarih süreci III. Mustafa'nın saltanatının ilk dönemlerini de kapsayıp 1768 yılında Osmanlı-Rus savaşıyla noktalanacaktı. Bu barış devrinin uzun ve kesintisiz olmasının sebebi olarak üç madde ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki; Avrupa devletlerinin Avusturya Veraset Savaşı (1740-1748) ve sonra da Yedi Yıl Savaşıyla (1756-1763) meşgul olmaları, İkincisi; Osmanlı Devleti'nin ezeli ve en güçlü hasmı olan Avusturya'ya karşı gene Alman olup Protestan Prusya'nın orta ve doğu Avrupa üzerinde izlediği yayılmacı siyaset nedeni ile hem Avusturya hem de Rusya'nın meşgul edilmesi, Sonuncusu; İran'da 1747'de Nadir Şah'ın öldürülmesinden sonra İran'ın yarım asır gibi bir müddet fetret devri yaşamasıyla doğu sınırlarındaki tehlikenin ortadan kalkması idi. Sonuç olarak, bu dönemlerde Osmanlı Devleti tarafsızlık politikası izleyip kendisini dünyadaki çatışmalardan uzak tutan Padişahlar ve Sadrazamlar kadrosuyla İmparatorluğu güçlendirmeden çökertecek olan dış bağlantılardan imtina ediniyorlardı.

Batıda 1739, Doğuda ise 1746'dan beri Osmanlıların dış politikada izledikleri barışçı siyasetin temel nedenlerinden birisini de Padişahların kendi otoritelerine karşı çıkabilecek yüksek mevkii deki devlet adamlarını sık sık değiştirerek iktidarlarını muhafaza etme telaşlarında olmasında aramak gerekir. Gerçektende bu dönemde Koca Mehmed Ragıb Paşa'nın 6 yıl 3 ay gibi uzun süren sadareti haricinde hiçbir sadrazamın 3 yıl kadar bile sürmeyen sadaretleri sırasında elbette Devletin hem içerde hem de dışarıda istenilen bir şekilde temsil edilmesi mümkün gözükmemekteydi. Yine bu dönemde bir dış saldırı tehdidi olmadığından dolayı, yapılmış olan askerî ıslahatlar başta olmak üzere pek çoğu giderek zayıflamaya ve hatta ortadan kalkmaya başlamışlardı. Bunun neticesinde matbaa ve Humbaracıbaşı Ahmed Paşa'nın topçu birlikleri ve okulu ortadan kalkmıştı. Osmanlı erkânı uyuşukluğa ve rehavete düşüp, Osmanlı düzeninin düşmanı caydırıcı bir güç olduğunu zannetmeye başlamışlardı. Artık devlet nizamı ve otoritesi her yerde ve her alanda sarsılmaya başlayıp, iltimas, rüşvet, enflasyon, salgın hastalıklar işsizlik ve eşkıyalık devlet boyunca yayılmıştı. Özellikle de Devletin uzak eyaletleri olan Mısır, Arabistan, Irak, Suriye ve Kuzey Afrika'da mahallî askerî birlikler denetimi ele geçirerek büyük ölçüde bağımsız hareket etmekteydiler. Ayrıca kendi çıkarlarını kaybetme korkusu nedeniyle her türlü değişime ve ıslahatlara karşı çıktıkları da görülmeye başlanmıştı.[98]

---

97 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi IV/1*, s. 337-341.

98 Osmanlı Devleti'ndaki merkezi çözülme hakkında detaylı bilgi için bkz: Bruce McGowan, "The Age of Ayans, 1699-1812", Ed. by H. İnalcık ve D. Quataert), *Economic and Social History of the Ottoman Empire*, Cambridge, 1994, s. 639-758.

Bütün bu kötü gidişat Koca Mehmet Ragıb Paşa'nın sadaretiyle belli ölçüde dizginlenecek ve devlet otoritesi ve nizamı tekrar sağlanacaktı. Zira III. Mustafa ile Sadrazamın birçok görüşte hem fikir olmaları bunda etkiliydi. Sadareti zamanında hükümetin iyi çalışması ve etkin idaresi sayesinde halkın refah seviyesini artırmak için büyük çabalar sarf etti.[99] Mehmet Ragıb Paşa'da kendinden on sene önce başlamış olan barış siyasetini benimsemişti. Bu yüzden Avrupa devletlerine karşı başarılı bir şekilde barış siyasetini takip ederek sadareti zamanında devleti savaştan uzak tuttu. Kendisi sadarete getirilmeden birkaç ay önce Prusya-İngiltere ikilisine karşı Avusturya, Rusya, Fransa, İspanya ve İsveç'in dâhil olduğu Yedi Yıl Savaşları çıkmıştı. Sadrazamın Yedi Yıl Savaşları'nda tarafsızlık siyasetini takip etmesinin en önemli nedeni olarak artık klasik anlamda ittifaklar sisteminin çökmesi neticesinde Avrupa devletlerinin sık sık müttefik değiştirmesiyle bunlara güven duymamasıydı.

Avrupa'da güçler dengesinin değişmesinin ilk sinyalini orta Avrupa'da Prusya'nın yayılmacı siyaseti verdi. Savaş 1740 yılında Avusturya İmparatoru VI. Charles'ın yerine oğlu olmadığı için geçen Maria Theresa'yı tanımadığını beyan eden Prusya Kralı Büyük Friedrich'in Silezya'yı işgal etmesi üzerine çıktı. Neticede Prusya kralı Silezya'yı almasını Maria Theresa'da tahtını garantileyen 1748 Aix-la-Chapple Antlaşması'yla Avusturya Veraset Savaşı sona erdi. Ancak Maria Theresa hem bunun intikamını almak hem de Prusya'nın ileride yapması muhtemel yeni saldırıları önlemek için çevresindeki ülkelerle diplomatik alanda ataklar yapmaya başladı. Avusturya'nın Rusya sayesinde ezeli hasmı olan Fransa'yı ikna edip kendi saflarına katmayı başarması üzerine Fransızlarla kolonilerde 1754'den beri savaşan İngiltere de hem krallarının memleketi olan Hannover Ejektörlüğü'nü güven altına almak hem de kıta Avrupa'sında yalnız kalmamak için Prusya ile ittifak yapmaya yöneldi. Neticede 16 Ocak 1756'da İngiltere ile Prusya arasında Westminster Antlaşması ve 1 Mayıs 1756'da Fransa ile Avusturya arasında Versailes Antlaşması yapıldı ki, bu hadise Avrupa diplomasi tarihinde 'Diplomatik İhtilâl' olarak adlandırıldı.[100] Babıâli bu gelişmeler karşısında şaşkın kalmış ve ürkmeye başlamıştı. Zira Osmanlı Devleti'nin kadim dostu Fransa'nın ortak düşman olan Avusturya ile ittifak yapması hayret ve endişe ile karşılandı. Gerçi 1740'lardan itibaren Fransa'da az da olsa bazı devlet adamları Osmanlıları Avrupa'dan bir Haçlı seferi hayaliyle atılmasına yönelik projeler hazırladıkları gibi bazıları da dağılma veya parçalanma eğilimini gösteren Osmanlı Devleti'nden Mısır'ın alınmasını gündeme getirip Süveyş kanalı işini ortaya çıkarmışlardı. Zaten 18. yüzyılda Fransa'nın doğuda ilişkile-

99 Shaw, *a.g.e.*, s. 334-336.

100 Avrupa'da Prusya'nın yükselişi, Avusturya Veraset savaşı ve Diplomatik İhtilâl hakkında çok sayıda çalışma olmakla birlikte bu konuları en iyi analiz eden eserlerden birisi kuşkusuz Hassall'ın kitabıdır. Bkz: Hassall, *a.g.e.*, s. 130-143. 18. yüzyılda Prusya'nın Osmanlılarla olan ilişkileri ve tahlili için bkz: K. Beydilli, *Büyük Friedrich ve Osmanlılar -XVIII. Yüzyılda Osmanlı - Prusya Münasebetleri*, İstanbul, 1985.

rinin çok iyi olduğu ülke olan İsveç, Polonya ve Osmanlı'nın gerileme ve parçalanma sürecine kani olan XV. Louis'in 1758-1770 yıllarında Dışişleri vekilliğini yapan Duc de Choiseul, Mısır'ın Fransa tarafından ilhakını ciddiyetle düşünen ilk önde gelen devlet adamıydı. O, Fransa'nın İngiltere'ye karşı kaybettiği Amerika ve Hindistan'daki ticarî imkânların Mısır'ın işgali ile telafi edileceğini düşünmüştü. Bu düşenceler Fransa'da giderek yayılmakta ve Türkiye'deki diplomatik temciliklerinden bu mesele hakkında bilgiler istenmekteydi. Ancak Yedi Yıl Savaşları ve Avrupa'daki bazı gelişmeler Fransızların bu politikasını yüzyılın sonunda Napolyon'un 1798'de Mısır'ı işgaline kadar uzun bir süre Mısır Meselesi ve Osmanlıları parçalanmasından istifade etmek sevdası rafa kaldırılmıştı.[101]

İşte Avrupa'da diplomasi alanında kaygan bir zemin üzerinde kendisini bulan Mehmed Ragıb Paşa, Avrupa ülkeleri arasında çıkan Yedi Yıl Savaşlarına karşı tarafsızlık politikası izlemiş, her sahada özellikle de askerî bakımdan zayıf ve kendisini yenilemeyi başaramayan bir ordu ile savaşa girmeyi düşünmemişti. Hatta 1755'de Fransa'nın İstanbul'a gönderdiği elçisi Vergennes vasıtasıyla güneye ve batıya yayılma istidadında olan Rusya'ya ve daha sonra da Avusturya'ya karşı kurmak istedikleri ittifak teşebbüsleri akim kalıp ani bir dönüşle önce Avusturya daha sonra da Rusya ile ittifak yaptı. Gerçi, Fransa Karadeniz ve Doğu Akdeniz'deki çıkarlarını korumak ve hatta daha fazla istifade etmek için Avusturya ile yaptığı ittifakın Osmanlılara karşı olmadığına dair garanti vermesine rağmen bir kere Osmanlılar tedirgin olmuşlardı. Osmanlılar, Fransa'ya olan itimatları sarsıldığı için Avrupa'da kendisine yakın bir ülke arayıp güçler dengesindeki yerini almaya çalışacaktı. Değişen bu güçler dengesinde Osmanlılar Avrupa'nın ortasında yalnız olan ve İngiltere'den de umduğu güçlü desteği bulamayıp çıkış arayan Prusya'nın ilgi alanına girmeye başladı. Bu amaçla Prusya kralı II. Friedrich Osmanlı Devleti'ni Avrupa mesellerinde kendi safına çekmek istemişti. Böylece daha Yedi Yıl Savaşı'ndan bir yıl önce 1755'de İstanbul'a Rexin'i elçi olarak gönderip ilk ittifak teşebbüs tecrübesinin akamete uğramasına karşın 1757'de Rexin'i ikinci kez İstanbul'a saldırı ve savunma amaçlı bir ittifak teklifi için gönderdi. Bu yolla Rusya'ya açılacak bir cephe ile Rusya'nın nüfûzunu kıracaktı. Ancak Mehmet Ragıb Paşa Avrupalı devletlerin kendi çıkarları lehine Osmanlıları kullanmak istediklerini anladığından müzakereler neticesinde 22 Mart 1761'de askerî antlaşmadan ziyade iki devlet arasında dostluk ve ticaret antlaşması yapmıştır. Zaten, askerî alanda yapılmak istenilen antlaşma ise 5 Ocak - 9 Temmuz 1762'de kısa bir süre Rus çarı olan III. Petro ile II. Friedrich arasında barış için temasların yapıldığı duyulduğunda Osmanlı-Prusya ittifak antlaşması görüşmelerine son verilmişti. Ancak bütün bunlara rağmen Mehmet Ragıb Paşa'nın Osmanlıları Avrupa meseleleri ve savaşlarından uzak tutmakla Osmanlı Devleti'nin çıkarları için günü kurtarmak

101 Bu dönemde Fransa'nın Osmanlılar hakkındaki düşünceleri ve izlediği dış politikanın esasları için bkz: İ. Soysal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*, Ankara, 1987, s. 45-47.

gayesinde olduğu anlaşılmaktadır. Hâlbuki uzun bir süredir Orta Avrupa'da Rusya'nın da dâhil olduğu savaşlardan istifade ederek Osmanlılara karşı her ortamda saldırgan tavırlar sergileyen Rusya'nın üzerine gidilmesinde Osmanlıların büyük ölçüde kârlı çıkacaklarını göremeyecek kadar çok temkinli bir Sadrazam oluşunu Osmanlı Devleti deha sonra pahalıya ödeyecektir. Onun bu çekinikliğinin arkasında Osmanlı Devleti'ni bu asırda tırnakları sökülmüş bir aslana benzetmesinin etkisi de vardır.[102]

Mehmet Ragıb Paşa'nın 7 Nisan 1763'de vefatıyla, Osmanlı Devleti'nin izlediği dış politikada değişiklikler olmaya başladı. Mehmet Ragıb Paşa gibi yetenekli bir Sadrazamın vefatından sonra III. Mustafa devlet idaresinde ve dış politikada tek başına söz sahibi olmaya başladı. Zaten 15 Şubat 1763'de Yedi Yıl Savaşları'na son veren Hubertsburg Barış Antlaşması Prusya Kralı II. Friedrich için büyük bir başarı sayılmakla birlikte dostu III. Petro'nun Alman kökenli karısı II. Katerina tarafından devrilmesinden sonra II. Friedrich Rusya'nın Polonya üzerindeki emellerinden endişelenmekteydi. Bu yüzden Osmanlı-Prusya karşılıklı olarak birleri ile diplomatik ilişikleri hâlâ aktif biçimde sürdürmeye muhtaçtı. Zira Osmanlı Devleti kendisi için Rusya'nın yayılmacı politikalarına ancak güçlü bir Avrupa devletinin desteği ile baş edeceğini düşünmekteydi. Öte yandan 1739'da 27 yıl müddetle imzalanmış olan Belgrad Barış Antlaşması'nın sona ermek üzere olması III. Mustafa'yı endişelendirmekteydi. Diğer taraftan Avrupa'dan gelen haberlere göre Prusya ve Rusya arasında bulunan Polonya'nın geleceği hakkında bazı görüşmelerin yapıldığına dair bilgilerin haber alınması üzerine III. Mustafa'da karşı atağa kalktı. Bu yüzden III. Mustafa, İstanbul'daki Prusya elçisinin her iki devlet arasında siyasî ve diplomatik faaliyetlerine ilâveten, Ahmed Resmi Efendi'yi 1763 yılının yaz başlarında Berlin'e gönderdi. Böylece ittifak görüşmelerinin bu dönemdeki ikinci safhası başladı. Daha Ahmed Resmi Efendi yolda iken, 1763 Ağustos başında Rus-Prusya ittifak anlaşması görüşmelerinin başlaması Babıâli'yi Lehistan meselesini dikkatle izlemeye itti. Devlet yabancı bir kimsenin Lehistan tahtına geçmesini ve Lehistan'ın bağımsızlığına dokunulmasını istememekteydi. Ancak taraflar Lehistan tahtına II. Katerina'nın namzedi Stanislaw Poniatowsky'yi geçirmeye karar verip anlaşmışlardı. Öte taraftan İstanbul ve Berlin'de Osmanlı-Prusya ittifak görüşmeleri devam etmekteydi. Fakat Prusya kendisi için Rus tehlikesinin bittiğini ve Yedi Yıl Savaşları sırasındaki sıkıntıların sona erdiğini bildiğinden dolayı II. Friedrich'in sadece Avusturya'yı hedef alması işleri ve müzakereleri karıştırmaktaydı. Zira Osmanlılar tehlikenin Avusturya'dan çok Rusya'dan geleceği kanaatine sahiptiler. Neticede II. Friedrich yalnızca Avusturya'ya yönelik olacak bir ittifakta ısrar etmişti. Diğer yandan da Prusya, Rusya ile komşu olmadığından ve büyük bir donanmaya da sahip bulunmadığından, bu devlete saldıracak durumda olmadığı tarzındaki açıklamalardan sonra bir sonuca ulaşı-

102 Beydilli, *a.g.e.*, s. 33-78.

lamayacağı karşılıklı anlaşıldığından takriben 10 yıl gibi bir süre devam eden müzakereler 1765 yılı baharında kapanmış oldu.[103]

F. Sonun Başlangıcı ve Tükeniş: Osmanlı-Rus Rekabeti

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi Osmanlıların takip ettiği barışı korumak adına izlediği politikaya rağmen Rusya ile daima bir ihtilaf vardı. Babıâli barışı sürdürmek amacıyla hadiselerin büyümesine imkân vermemekteydi. II. Katerina gibi çok hırslı ve saldırgan bir liderin altında Rusya, Osmanlı toprakları üzerinde beslediği emelleri her ortamda giderek aleni bir biçimde ortaya atmaya başladı. Bundan dolayı Gürcistan'ın iç işlerine karışıp yerli halkı isyana kışkırttığı gibi, Balkan Ortodoks Hristiyanları arasında da taraftar kazanmaya çalışmaktaydı. Diğer taraftan da antlaşmalara aykırı olarak hudut boylarında yeni kaleler ve istihkâmlar inşa edilip askerî yığınaklar yapılmaktaydı. II. Katerina'nın komşu devletlere karşı izlediği saldırgan ve yayılmacı siyaseti sonucunda Orta ve Güneydoğu Avrupa cadı kazanı gibi kaynamaya başladı. Lehistan kralı III. August'ün ölümünden sonra Katerina askerlerini Lehistan'a gönderip aşığı ve dostu Stanislaw Poniatowsky'nin kral seçilmesini sağlamıştı. Poniatowsky yetenekli bir hükümdardı, ancak Katolik olmayanlar için dinî eşitlik sağlama çabaları neticesinde çıkan huzursuzluk Lehistan'ı nüfûzu altına alan Ruslar tarafından acımasız bir biçimde cezalandırılıyordu. Bunun üzerine harekete geçerek Mart 1768'de Podolya da Bar'da toplanan Leh milliyetçileri (vatanseverleri) bir direniş heyeti (konfederasyonu) adı altında teşkilatlanıp Osmanlı Devleti'nden himaye ve yardım istediler. Bu gelişmeye paralel olarak Kırım Hanı ve Fransızlar da Rusların yayılmacı politikaları karşısında Babıâli'nin Rusya'ya karşı harekete geçmesini arzulamaktaydılar. Aynı zamanda bazı devlet erkânı Osmanlı Devleti'nin izlediği pasif ve çekingen dış politikadan kurtulup tekrar 1739'da Avrupa'da elde edilen başarıların tekrarlanması için fırsat da kollamaktaydılar. Hatta Osmanlılarla Rus ilişkilerinin iyice gerginleşmeye başladığı sıralarda Mart 1765'de Sadarete serhat boylarında muhafızlıklarda tecrübeli olan Muhsinzade Mehmed Paşa getirilmişti. Ancak Sadrazam Rus sınır boylarındaki savunma mevkilerinin harap ve düzensiz olduğunu bildiğinden savaş açılmasına taraftar değildi. Savaşın hiç olmazsa tehir edilmesi gerektiğini savunduğundan azledildi. Bütün bu gelişmeler karşısında Osmanlıların Rusya'nın Lehistan'dan çıkması isteği Katerina tarafından reddedilmesi üzerine artık Rusya'ya savaş açılması kaçınılmaz görünüp 4 Ekim 1768'de Lehistan'ı himaye maksadıyla Rusya'ya sefer başlatıldı. Bu sıralarda Rusların takibine uğrayan Bar Milliyetçi Heyeti güçleri Osmanlı topraklarına sığındı. Ruslar da onları takip ile

103 Beydilli, *a.g.e.*, s. 79-95.

Osmanlı sınırlarını geçerek Balta kasabasına saldırıp burayı yakıp yıktılar. Katliam haberleri İstanbul'a da ulaştı.[104]

Böylece Osmanlı-Rus Savaşı Kırım Hanı Kırım Giray'ın 31 Ocak 1769'da Rusya'ya akını ile başladı. Ancak Hanın ölmesi üzerine yerine geçen yeteneksiz Devlet Giray Han değil Padişaha yardım etmek, Kırım Tatarlarının savunmalarını bile imkânsız hale getirmişti. Muhsinzade Mehmed Paşa'nın yerine siyasî hile ve entrikalarla Sadrazam olan askerî ve taktik bakımdan yeteneksiz ve iradesiz Mehmed Emin Paşa orduyu toparlayamadığı gibi Rus saldırılarına karşı her hangi ciddi bir plan da hazırlayamamıştır. Rusların Hotin'e hücumu daha Sadrazam yoldayken Moldavancı Ali Paşa ve Kırımlılar tarafından püskürtülmüştü. Sadrazam ordu sevk ve idaresinden anlamadığından dolayı yerine Sadrazam olarak Moldavancı Ali Paşa atandı. Ancak Osmanlı ordusunun sefere iyi hazırlık yapmadan çıkması yiyecek ve erzak sorunları ile aylıkların zamanında ödenememesi yüzünden asker üzerinde otorite sağlanamaması gibi birçok sorunla karşılaşan Osmanlıları artık karanlık günler beklemekteydi. Ruslar Osmanlılara nispeten daha hazırlıklı ve orduları disiplinli idi. 1736'dan beri aralıklarla Avrupa'da çıkan savaşlarda başrol oynamaya ve kendisini göstermeye çalışan Rus ordusu ve komuta kademesi çok dayanıklı ve tecrübeli olmuştu. Buna mukabil 1739'dan beri Avrupa cephesinde savaş yüzü görmeyen Osmanlı ordusu ve komuta kademesi uzun bir barış sürecinden sonra artık gaza ruhundan uzak bir görünüm arz etmekteydiler. Rus orduları Ukrayna, Azak ve Kafkasya'nın kuzeyinden olmak üzere üç taraftan saldırmak için beklemekteydiler. II. Katerina tekrar Balkan Ortodokslarını kışkırtmaya başladı. Sırbistan, Karadağ ve Eflak ile Boğdan voyvodalıklarında ayaklanmaları teşkilatlandırdı. Voyvodalıklarda büyük toprak sahibi olan Boyarlar Rusların işgaliyle başlarındaki Rum voyvodalardan kurtulup yerli bir boyarın liderliğinde daha serbest bir idare arzulamaktaydılar. 1769-1770 kışında Rus orduları Ukrayna'dan Tuna'ya kadar ilerleyip Boğdan ve Eflak'ın başkenti Bükreş'i dahi işgal etti. Ruslarla birleşen ve ayaklanan yerli Ortodokslar binlerce Müslüman ahaliyi acımasızca katletmişlerdi. Artık başarısız görünen sadrazamın her bir yenilgisinden sonra yerine yenisinin ataması da fayda yerine daha fazla zarar vermekteydi. Ancak savaşın en önemli dönüm noktalarından birisi olarak yeni Sadrazam beceriksiz, müstereddit ve cesaretsiz olan İvaz Paşazade Halil Paşa'nın Rusların üstüne gidemeyerek savunmaya çekilmesi üzerine talimli ve ateş üstünlüğüne sahip olan Rus ordularına karşı 1 Ağustos 1770'de Kartal sahrasında büyük bir bozguna uğraması zikredilebilir. 100.000 üzerindeki Osmanlı askerînin üçte biri savaş alanında şehit düştü, üçte biri de kaçarken Tuna'da boğulmuşlardı. Mühimmat, top ve erzak da Rusların eline geçmişti. Böylece Eflak ve Boğdan'ın tümü Ruslar tarafından işgal edilmiş oldu. Artık

104 Bu savaşın çıkışına neden olan hadisler ve gelişimi için bkz: Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi IV/1*, s. 356-375; Hassall, *a.g.e.*, s. 305-313.

Tuna kalelerinin de düşmesi ile Bulgaristan üzerinden İstanbul'a yürüme ihtimalî olan Rusları durduracak önlerinde hiçbir güç de kalmamıştı.[105]

II. Katerina, Osmanlıların Kuzeyinde büyük gedikler açan savaşı Akdeniz'e çekmeyi de başararak Osmanlıları güneyden de vurmayı başarmıştı. Rusya'nın Karadeniz ve Azak'ta donanması olmadığından Osmanlılarla karada çarpışmak zorunda kalıp Karadeniz'in güneyine saldırma imkânına sahip değildi. Ayrıca Karadeniz'in bir Türk gölü niteliğinde olması sebebiyle Osmanlıların dostu olan devletlerin tüccarları burada ticaret yapabilmekteydiler ancak ticaret gemileri buraya girememekteydi. Diğer yandan İngiltere'nin 1766'da Rusya ile yaptığı ticaret antlaşmasıyla artık İngilizler Baltık üzerinden Rusya ile geniş ticarî imtiyazlara sahip olması üzerine İngiltere'nin hasmı olan Fransa için Karadeniz'in önemi bir kat daha artmıştı. Bundan dolayı Fransa 18. yüzyılın ikinci yarısında Babıâli'den Karadeniz'in Fransız ticaret gemilerine açılması için büyük bir mesai harcamıştı. Zira İngiltere'nin Yedi Yıl Savaşları sonucunda Kolonilerde ve uzak denizlerde diğer bütün Avrupalı rakip ve dostlarına karşı büyük bir üstünlük kurması, özellikle de çok hatırı sayılır yerleri İngilizlere kaptırması ile Fransa Doğu Akdeniz ve Karadeniz'in dost bir ülkenin elinde olmasını yeğlemekteydi. Bu yüzden 1756 yılında Fransa-Avusturya arasındaki ittifakla Osmanlıların Fransa'ya olan güveni sarsılmasına rağmen Fransızlar, 1763 Paris Antlaşmasıyla kolonilerinin çoğunu kaybetmesi, Polonya Meselesi ve 1766 İngiliz-Rus ticaret antlaşmasından sonra Osmanlı Devleti'nin hasımları arasında paylaşılmasından ziyade bütünlüğünün korunması kendi menfaatleri açısından gerekli olduğunu anladığından dolayı ilişkilerini düzeltmek için çaba sarf etmekteydi. Bundan dolayıdır ki 1764'den itibaren Osmanlıları Rusların yayılmacı politikasına tedbir alması için uyarmakta ve kışkırtmaktaydı. Gerçi Osmanlılar üzerinde artık eskisi gibi Fransa'nın tesiri olmadığı görülecektir. Bütün bunlara karşılık Fransa Osmanlıların savunması için askerî alanda teknik uzman ve danışmanlar grubunu Rusya'nın güneye inmesinden korktuğu için ısrarla göndermek istediğini Babıâli'ye bildirmişti. Ancak Babıâli'nin hiçbir Avrupalı devlete güvenemeyeceğini bildiğinden bu gibi teklifler nereden gelirse gelsin tereddütle karşılanmıştı.[106]

II. Katerina daha savaş başlamadan birkaç yıl önce Balkanlardaki yerli Ortodoks halkı kışkırtmaya başlamıştı. Bu yerlerden birisi de Balkanların en güneyinde olan Mora'dır. Mora'da propaganda faaliyetlerinin meyvelerinin görülmeye başlanması ve bütün Ortodokslar için Rusların büyük kurtarıcı olacağı gününün yaklaştığı inancını yaymak isteyen II. Katerina Baltık donanmasındaki bir filoyu 1769'da harekete geçirtti. Rusya'nın amacı Atlantik üzerinden Akdeniz'e sokacağı bu filo ile Osmanlıları umulmadık bir an-

105 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi IV/1*, s. 375-391; Hassall, *a.g.e.*, s. 315-318 ve Virginia Aksan, *Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmed Resmi Efendi (1700 - 1783)*, (çev. Ö. Arıkan), İstanbul, 1997 s. 102-153. Shaw, *a.g.e.*, s. 336-337.

106 Soysal, *a.g.e.*, s. 43-47 ve Hill, *a.g.e.*, s. 627-636.

da ve yerde yumuşak karnından vurmaktı. 1763 Paris Antlaşması ile sömürgelerde ve denizlerde üstün olan İngilizlere karşı bütün Avrupa devletlerinin hasmane tutumları sebebiyle Ruslarla İngilizler arasında her yönden sıkı bir dostluk gelişmeye başladı. Zira İngiltere Avrupa'nın batısında Rusya ise doğusunda saldırgan politikaları yüzünden yalnız kalmışlardı. Avrupa'daki meselelerde Rusların desteğine ihtiyacı olan İngiltere, Doğu Akdeniz'de Fransızların üstünlüğünü sona erdirmek için Ruslara yardım ettiler. Bundan dolayı İngiltere ile yaptıkları 1766 ticaret antlaşması çerçevesinde Portsmouth limanında eksikliklerini tamamlayan Rus filosu amiral Alexsey Orlov komutasında ve İngiliz amiral Elphinstone'nun sevk ve idaresinde Akdeniz'e açıldı. Mart 1770'de Mora'ya geldiklerinde Rus casusları tarafından kışkırtılmış olan halk isyana başlamıştı. Ruslar silah yardımı yapmak üzere karaya çıkıp Mayna ve civarında binlerce Müslüman halkı katlettiler. Zanta ve Kafelonya adalarındaki Rumlar da Osmanlı kalelerine ve Müslüman halka karşı saldırıya geçerek isyan Mora'nın dışına da sıçradı. Ruslar ve Rumların ortak hareketi başlangıçta pek parlak görülüp ve büyük ümitler vermekteydi, ancak Rusların yeteri kadar asker gücü, silah ve mühimmat yardımı sağlayamadıklarından kısa bir süre sonra toparlanan ve karşı atağa geçen Osmanlı kuvvetleri karşısında isyancılar bastırılıp Ruslar da kaçmak zorunda kaldılar. Böylece, I. Petro'nun yüzyıl başından itibaren başlattığı Balkan Ortodokslarını kullanma geleneğini, Rumlar da daha önce Sırplar, Karadağlılar ve Boğdanlıların deneyimlerini yaşamış olarak Rusların sözlerine itimat edilemeyeceğini öğrenmiş oldular.[107]

Osmanlı donanmasının Akdeniz'deki Rus saldırıları karşısındaki sergilediği kararsız ve ağır hareketi hayrete şayan olup Osmanlılar bunu çok pahalıya ödeyecektir. Birkaç kere iki donanma karşı karşıya gelmesine rağmen kesin bir sonuca ulaşılmadı. Ancak iki donanma Sakız Adası açıklarında karşılaştıklarında Kaptan-ı Derya Hüsameddin Paşa ile kurmayları düşmanın taktiklerine karşı koymadaki yeteneksizliği neticesinde Osmanlı donanmasının tümünü Çeşme limanına sığındırdı. Takibe koyulan düşman donanması 1770'de 6-7 Temmuz'u birbirine bağlayan gece Osmanlı donanması üzerine ateş gemileri sevk ederek tüm gemileri kundaklayarak yakıp batırdı ve çok büyük sayıda Osmanlı denizcisi yok oldu. Çeşme hadisesinden sonra bütün doğu Akdeniz Rusların saldırısına açık kalmıştı. Ruslar başta Limni adası olmak üzere Midilli, Rodos ve Eğriboz adalarına da saldırmışlarsa da Hasan Paşa'nın ani bir saldırıyla Limni'de Ruslara baskın vermesi üzerine ada kurtarıldığı gibi düşman Çanakkale Boğazından da uzaklaştırılmış oldu. Bundan sonra Ruslar diğer Ege adalarını da terk etmeye başladılar. Öte yandan Rusların Mısır ve Suriye'deki isyancılara yaptıkları yardımda akamete uğradı. Bundan sonra birkaç yıl daha Ege denizinde bazı çıkarmalar yaptılarsa da tutunamadılar, ancak savaşın sonuna kadar Sporrada adalarında kalabildiler. Neticede Osmanlılar

107 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi IV/1*, s. 391-398. Shaw, *a.g.e.*, s. 337-338.

güneyde çarpışmakla birlikte Rusların Akdeniz'deki bu faaliyetleri neticesinde Doğu Akdeniz'deki ticaretine büyük bir darbe indirilmiş oldu.[108]

Kırım Giray Han'ın 1769'da güneyden Rusya'ya saldırması II. Katerina'yı bu cephe üzerinde çok yönlü eğilmek zorunda bırakmıştı. Zaten Kırım düşmediği takdirde diğer yerlerde alınan başarıların pek de önemi yoktu. Böylece Kırımlıları bölmek için iki yol izledi. Birincisi, Kırım asilzadeleri olan Mirzaları birbirine düşürmek; ikinci ise, Kırım tatarları ile Tuna ile Dinyester arasında yaşayan Nogay tatarlarının arasını açmak oldu. Osmanlıların Kırım hanlarını istedikleri gibi tayin ve azledebilmesi, Rusların olumsuz faaliyetlerini bu alana kaydırtarak kendilerine bağlanmaları suretiyle onlara idarelerinde muhtariyetlik verecekleri teklifi üzerine Han sülalesi arasında ikilik de oluştu. Diğer taraftan, Karlofça ve İstanbul Antlaşmaları'ndan beri akınlarının büyük bir kısmı engellenen Tatarlar eski cengâverliklerini kaybettikleri gibi zaman zaman kendi topraklarını dahi korumakta zorluk çekmeye başlamışlardı. Rusların 1769 ve 1770 yıllarında hanlar birbiri ardına değişti ve Kaplan Giray'ında voyvodalıklara açılan seferlere katılması sırasında Kırım'ı savaş süresince korumasız bıraktı. Bunu fırsat bilen Katerina Nogaylarla Tatarlar arasında ihtilaf çıkartıp Nogaylar üzerinde etkili olunca da 1771'de Kırım'ı işgal etmek için harekete geçti. Zaten Kırım ordusunun büyük bir bölümü de Voyvodalıklarda olduğundan ve bir kısım kırım asilzadeleri de bunu fırsat bilerek Rusların kazanacaklarını düşündüklerinden büyük bir direniş ile karşılaşmadan Kırım'ın kilidi mevkiinde olan Or-Kapı üzerinden Ruslar Kırım'ı işgale etmeye başladılar. Rusların Sahip Giray'ı başa getirerek Han ilan etmeleriyle artık Osmanlı varlığı Kırım'da fiilen bitmiş olup Ruslar kendilerinin hâkimiyeti altında muhtar bir Tatar devleti kurdular. Diğer taraftan da Kırım Tatarları, Karadeniz'in kuzeyindeki Türk kavimleri ve Nogaylar üzerinde hâkimiyet kurmak istemeye başladıkları gibi Rusların Kırım'da asker bulundurma hakkı istemelerine de karşı çıkmaya başladılar. Bunun üzerine Rus işgaline karşı din adamlarının başını çektiği bir dizi ayaklanmalar başlatmasına karşın Ruslar tarafından ezildiler.[109]

II. Katerina'nın Kırım ve Eflak-Boğdan'ı işgal etmesiyle hedeflerini büyük ölçüde gerçekleştirmesi ve de III. Mustafa'nın Osmanlı-Rus savaşına karşı olan sabık sadrazam Muhsinzade Mehmet Paşa'yı sadarete getirmesiyle iki tarafın da barışı arzulamaları neticesinde Yergöğü'nde 30 Mayıs 1772'de altı aylık bir mütareke imzalandı.[110] Zira Rusya'nın Güneydoğu Avrupa'da umulanın üzerinde başarılar kazanması üzerine Prusya ve Avusturya II. Katerina'nın ilerlemesine karşı harekete de geçmişlerdi. Bu devletlerin bölgede Rus nüfûzunun artmasından korkmaları üzerine taraflar 25 Ha-

108 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi IV/1*, s. 398-404.

109 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi IV/1*, s. 404-410 ve Shaw, *a.g.e.*, s. 344-345.

110 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 413-414.

ziran 1772'de Lehistan'ın birinci taksimini gerçekleştirip Rusya; Beyaz Rusya ve civarını, Prusya; Polonya Prusya'sını, Avusturya'da Galiçya ve civarını aldılar. Böylece Polonya nüfusunun yarısını ve topraklarının üçte birini kaybetmiş oldu.[111] Osmanlıların Ruslardan Lehistan'ı kurtarmak amacıyla başlayan savaş sonunda Ruslar Osmanlılara karşı her yerde zafer kazanmışlardı. Öte yandan değişen güçler dengesinin muhafaza ve sürdürülmesi amacıyla da, Rusya ile birlikte Prusya ve Avusturya, Osmanlı toprakları yerine Lehistan topraklarını paylaşmışlardı. Doğu Avrupa'da bütün dengeleri sarsacak olan bu hadiseden sonra artık Prusya ve Avusturya II. Katerina'nın Osmanlılardan da toprak kopartmak istemelerine ve Rusların daha fazla yayılmalarına direnç göstermeye başladılar. Bundan böyle Osmanlı Devleti'nin varlığı ve kaderi giderek artan bir oranda Avrupa büyük devletlerinin aralarındaki kuvvet ve menfaat dengelerine bağlı olarak yıkılışına kadar sürmüştür.

1772'de Osmanlı-Rus mütarekesi sonunda Prusya ve Avusturya'ya Lehistan'ın paylaşımından verdikleri topraklar sebebiyle II. Katerina büyük ölçüde bu iki devleti yanında tutmayı başarmıştı. Polonya'nın bu taksimiyle amacına ulaşan Prusya artık Rusya'nın Osmanlı üzerine yayılmasından pek de endişe etmemekteydi. Zira II. Friedrich'e göre gelecekte Rusya'nın güneye yayılması Rus-Avusturya çatışmasına dönüşecekti. Ayrıca II. Fredereich bu savaşı "körlerle tek gözlülerin savaşı" olarak tanımlamasıyla da savaşın sürmesi Prusya'nın lehine gelişen bir hadiseydi. Böylece, Lehistan topraklarını daha çabuk asimile ederek gelecekteki paylaşımlardan da daha büyük pay almayı düşündüğü gibi Ruslar da güneyde Osmanlılarla yaptıkları savaşlarla yorgun ve bitkin düşecekti.[112] 1772 mütarekesinden sonra yapılan müzakerelerde Osmanlılar, Rusların Eflak ve Boğdan'dan çekilmek suretiyle Karadeniz kıyılarında toprak taleplerini ve Osmanlı topraklarında Rus konsolos ve tüccarlarına yeni haklar verilmesini kabul etmekteydi. Ancak Osmanlıların Kırım'ın hâkimiyetinde ısrarı meselesinde bir anlaşmaya varılamaması üzerine 1773 baharında II. Katerina Osmanlıları şartlarını kabule zorlamak için saldırıya tekrar başladı.[113] Rus birlikleri Kafkasya cephesinden, Tuna boyunda ve Akdeniz'de arta kalan donanmasıyla saldırmaya başladılar. 1773 yılındaki saldırılarında Ruslar Tuna havzasında pek başarılı olamadılar ve savaş genellikle denk bir biçimde sürdü. Ancak savaşın ileriki safhalarında II. Katerina'nın bu cepheye Rusların askerî dehası olan General Aleksendar Suvorov'un ataması üzerine her şey altüst olmaya başladı. Tam bu sıralarda savaşın bütün acılarını yaşayan sıhhati büsbütün bozulan ve cephelerden gelen son acı haberler ile hastalığının artması üzerine 21 Ocak 1774'de III. Mustafa vefat edip yerine I. Abdülhamid tahta çıkmıştı. Savaş da bir değişiklik olmayıp Ruslar Tuna'yı

111 Polonya'nın ilk taksimi hakkında detaylı bilgi için bkz: Hill, *a.g.e.*, s. 674-676..

112 II. Friedrich'in 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı sırasında ve sonrasındaki tutumu ve Osmanlılara yaklaşımı hakkında detaylı bilgi için bkz: Beydilli, *a.g.e.*, s. 97-107.

113 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi IV/1*, s. 414-419.

aşıp Hacıoğlu Pazarı'na girerek Osmanlı ordusunu Kozluca mevkiinde bozguna uğrattılar. Bunun üzerine Sadrazam Muhsinzade Mehmet Paşa barış istemek zorunda kaldı ve müzakereler Bulgaristan'da Tuna'nın güneyinde Küçük Kaynarca'da başladı.[114] Öte yandan Ruslar da Osmanlılar kadar barışı arzu etmekteydiler. Zira Rus donanmasının işlevini kaybetmesi, ordularının bir kısmını İsveç ve Polonya sınırına kaydırması, Ural ve Volga vadilerinde yaşayan köylülerle Don kazaklarının katıldıkları Pugaçev ayaklanmaları, veba salgının sürmesi ve savaş ekonomisi yüzünden çıkan malî buhran da Rusları içerde zor durumda bırakmıştı.[115]

1768'de başlayan Osmanlı-Rus Savaşı I. Abdülhamid zamanında (21 Temmuz 1774) çok büyük maddi ve manevi kayıpları olan Küçük Kaynarca Antlaşması'yla neticelenecekti. III. Mustafa'nın kendinden önce başlatılmış olan Avrupai tarzdaki ıslahatları devam ettirmiş olduğu görülmektedir. III. Mustafa kendinden önceki padişahlar gibi Yeniçeri Ocağının ıslaha ihtiyacı olduğunu bilmekle birlikte bunun güçlüğü ve hatta imkânsızlığını da bildiğinden dolayı topçu ocağı ile işe başlamıştı. Zaten topçu ocağının tanzim edilip geliştirilmesi için de içerdeki ve dışarıdaki şartlar da müsaitti. Osmanlı Devleti'nin parçalanma sürecine girmesiyle Rusya'nın Osmanlılar aleyhine büyümeye yönelik politikalarını bilen Fransa, Osmanlı topraklarındaki menfaatlerini korumak ve daha fazla imtiyaz kopartmak istemekteydi. Bundan dolayı Fransa'nın menfaatleri bakımından Osmanlı Devleti'ni hasımlarına karşı askerî bakımdan kuvvetlendirmek gereğini bildiğinden dolayı bir heyetle ıslahat yapmak istemişti. Ancak, Fransa'nın böyle bir hareketi Babıâli'yi şüpheye düşürmüştü, zira Yedi Yıl Savaşları arifesinde Fransa ile Avusturya arasında bir yakınlaşma olduğundan yapılan teklif kabul edilmemişti.[116]

III. Mustafa döneminde askerî alanda yapılan ıslahatlarda göze çarpan en önemli şahıs Baron de Tott'tür. Baron de Tott, II. Ferenc Rakoçi ile birlikte Türkiye'ye gelip daha sonra Fransa'ya yerleşen bir Macar soylusunun oğludur. Eniştesi olan Vergennes'in 1755'de Osmanlı Devleti'ne elçi atanmasıyla birlikte elçilik sekreteri sıfatıyla İstanbul'a geldi. Bu tarihten sonra birkaç kez farklı görevlerle Türkiye'de bulunan Baron de Tott hem III. Mustafa hem de I. Abdülhamid dönemlerinde Osmanlı hizmetinde bilfiil çalıştı. Baron de Tott Tophaneyi ıslah ile ağır toplar yerine beygirlerle çekilebilen hafif toplar döktürdü. Özellikle de Osmanlı-Rus savaşının şiddetlendiği sırada artan top ihtiyacını gidermek amacıyla Hasköy'de de modern bir top dökümhanesi kurulmasına öncülük etti. İstanbul ve Çanakkale boğazlarının savunması ve Boğaziçi kalelerinin planlarını tanzim ve inşalarına nezaret etti. Orduda kullanılan kayık köprü sistemlerinin tadili ile top arabalarının şekillerinin değiştirilmesi işlerinde çalıştı. Bunlara ilâveten, III. Mustafa

114 *A.g.e.,* s. 419-422.

115 Hill, *a.g.e.*, s. 677.

116 Bu konuda daha fazla bilgi için bkz: Berkes, *a.g.e.*, s. 76-85.

Baron de Tott'e tersanede yeni gemi inşa da ettirmiştir. Baron de Tott Çeşme faciasından sonra Çanakkale boğazının savunma tahkimatı ve topçunun savunma tertibatı işlerinde de faal bir rol oynadı. Bunlardan başka Haliç'te tersane yanında 1773'de bir hendesehane açıp burada dersler de verdi. Baron de Tott'un icraatlarındaki gelişmelerden memnun olan Babıâli eski tedirgin ve şüpheli yaklaşımları bir kenara bırakarak 1773'de ıslahat işini daha geniş bir alana çıkarmak amacıyla Fransa'dan yeni uzman ve teknisyenler getirilmesini talep etti. III. Mustafa Tophaneye giderek top dökümlerine nezaret ettiği gibi bazen de top talimlerini takip ederek askerî alanda yapılan ıslahatları yerinde görmekteydi. Nitekim III. Mustafa döneminde Baron de Tott'un teşebbüsleri ile başlatılan ıslahatlar semeresini I. Abdülhamid zamanında verecektir. Artık 1770'li yılların başlarından itibaren Fransızlarla başlatılan geçici süreler için yabancı uyruklu uzman ve teknisyenlerin Osmanlı hizmetinde istihdam edilmelerinin yolu açılmış oldu.[117]

SONUÇ

Sonuç olarak; Osmanlılar 17. yüzyılda Balkanlarda ve Orta Avrupa'da hâkimiyetini sağlamak ve Tuna'nın güneyini emniyet altına almak için Lehistan, Avusturya, Rusya ile karada, Venedik ile ise Akdeniz sahasında mücadele etmiştir. 17. yüzyılın ilk yarısında Osmanlıların bu ülkelere karşı izlediği dış politikada Lehistan önemli bir yer işgal eder. Zira Lehistan bu dönemde bir nevi altın çağını yaşamakta ve Ukrayna kazaklarıyla işbirliği yaparak Osmanlıları Ukrayna, Erdel, Boğdan'da zor durumda bırakmakta ve hatta Kazakların şayka tabir edilen kayıklarıyla Karadeniz'de akınlar yapmasını desteklemekteydi. Fakat genel olarak Osmanlı-Leh mücadeleleri Osmanlıların üstünlüğüyle sonuçlanmıştır. Lehistan'a asıl darbe ise Köprüler çağında Fazıl Ahmed Paşa ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından vurulmuştur. Bundan sonra Lehistan'ın Orta Avrupa'da Osmanlıya karşı tehditkâr vaziyeti büyük ölçüde sona ermiş olup, bu bölgeler artık Rusya ile Osmanlıların mücadelelerine sahne olmaya başlayacaktır. Viyana bozgunu takip eden yıllarda Lehistan Podolya ve Kamaniçe bölgelerini kurtarabilmiştir. 18. yüzyılda Osmanlıların Lehistan ile ciddi bir sorunu olmayacağı gibi Osmanlılar Lehistan'ın içine düştüğü bunalımdan komşu devletlerin yararlanmasını engellemek için onlarla mücadele bile etmiştir.

Osmanlılar ile Avusturya arasında 17. yüzyılın ilk yarısında ilişkiler genelde iyi iken Köprülüler zamanında Erdel ve bazı sınır meseleleri, Osmanlılar ile Avusturya arasında mücadeleyi eskisi gibi tekrar çatışmaya döndürmüştür. Yapılan mücadelede Osmanlılar üstün gelmiş, Osmanlıların Orta Macaristan ve Erdel'de hâkimiyeti kabul görmüştür. Ancak Viyana bozgunuyla Kanuni sonrası elde edilen bütün kazanımlar kaybe-

117 Baron de Tott'ın Osmanlı hizmetinde bulunuşu ve çalışmaları hakkında bkz: Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi IV/1*, s. 342, 479-481 ve G. David, "Baron de Tott, François", *TDVİA*, c. 5, 83-84.

dilmiştir. 18. yüzyılın ilk yarısında Osmanlıların Avusturya'ya yönelik politikalarının esasını diğer Avrupalı devletlerle yapılan mücadelede Avusturya'nın tarafsız kalmasını sağlamaya yönelik politikalar oluşturmuştur. Bunda kısmen başarılı olunmasına rağmen Osmanlıların sırasıyla Rusya ve Venedik'e karşı üstünlük elde ederek Karlofça da kaybedilen yerleri geri alması, Avusturya'nın ileride sıranın kendisine geleceğinden endişelenmesine ve Osmanlılara karşı saldırgan politikalar gütmesine neden olmuştur. Ancak kuzeyde Prusya'nın bir güç olarak ortaya çıkması ve Avusturya'ya karşı izlediği saldırgan politikalar sebebiyle 1740-1780 yılları arasında Balkanlardaki Osmanlı-Avusturya rekabeti durmuştu.

Osmanlıların Doğu Akdeniz'de tam hâkimiyet kurmak amacıyla Venedik'in elinde bulunan Girit'e sefer düzenlenmesi üzerine Osmanlılar Papalığın başını da çektiği Hristiyan Haçlı donanmalarıyla mücadele etmiştir. Bu sebeple kadim dost Fransa ile de Osmanlıların siyasî ve ticari ilişkileri büyük ölçüde sekteye uğramıştır. Osmanlılar Karlofça sonrasında 18. yüzyılın ilk çeyreğinde Venediklilere kaybettikleri toprakları tekrar kazanacaklar ve bu tarihten sonra Venedik siyasî ve ticari bakımdan sıradan bir devlet olacak ve Venedik'e asıl tehlike Osmanlıdan ziyade kendi Hristiyan âleminden gelmeye başlayacaktır.

Fransa ile 17. yüzyıldaki ilişkiler genelde Fransa'nın Avrupa'da kendi liderliğinde oluşturmaya çalıştığı Katolik-Hristiyan gücü ve anti-Türk politikalar sebebiyle pek de iyi değildi. Girit seferi sırasında Fransa'nın Venedik yanında yer alması iki ülke ilişkilerini adeta durma noktasına getirmesine rağmen adanın fethinden sonra 1669'da Paris'e elçi olarak giden Müteferrika Süleyman Ağa ile ilişkiler tekrar normalleşecek ve Fransa'da Türk geleneği "Ala-Turka" başlayacaktı. Diğer yandan da Fransa'nın XIV. Louis zamanında İstanbul'u alma planları dahi vardır. Ancak Fransa'nın Avrupa'da tabii sınırlara ulaşma ve Hristiyan Katolik âleminin başı Avusturya İmparatorluğu ile mücadelesi sebebiyle Osmanlılarla iyi geçinmeye yönelik politikalar da üretmişti. 18. yüzyılda Osmanlı-Fransız ilişkilerinde genelde Avusturya ve Rusya'nın Osmanlı topraklarına yönelik genişleme politikaları sebebiyle, Fransa Osmanlıların toprak bütünlüğünden yana politikalar takip etmiştir. Buna karşılıkta Osmanlılar Fransa'ya ticari ve dinî alanda imtiyazlarda daha ayrıcalıklı davranmışlardır.

Osmanlılar 17. yüzyılın son çeyreğinde hızlı büyüyen ve sınırları Azak'a kadar genişleyen Rusya'ya karşı ciddi bir politika üretememişlerdir. Zira Osmanlılar Rusları hep küçük görüp asıl tehlike ve büyük düşmanın Avusturya olduğu kanaatine sahiptiler. Viyana bozgunundan sonra Ruslar bundan istifade ederek önce Avrupa-Hristiyan ittifakıyla bazı kazançlar elde etmişlerdir. Ancak Rusların 18. yüzyılın ilk yarısındaki Osmanlılara karşı saldırgan politikaları başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen 18. yüzyılın ikinci yarsında durum Rusların lehine işleyecekti ve Ruslar Osmanlılara tarihinin en büyük acılarını yaşatacaklardı. Osmanlıların diğer Avrupalı devletleriyle ilişkilerin-

de genelde sınırları olmadığından herhangi bir hasmane durum yoktu. Ancak bazen bu devletler Hristiyan ittifakları yapıldığında Osmanlılara karşı askerî ve maddi kaynaklarla Hristiyan birliğini desteklemekteydiler.

İspanya Veraset Savaşı sonucunda İngiltere, Hollanda ve Prusya gibi Protestan ülkeler Osmanlıların bazen bütünlüğünden yana tavır takınmış, bazen de kendi düşmanlarının yönünü Osmanlılara çevirmesine yönelik politikalar izlemişlerdir. Genel itibariyle Viyana bozgunundan önce genişleme politikaları izleyen Osmanlılar ise Viyana bozgunu ve Karlofça'dan sonra kaybedilen toprakları kurtarma politikaları izlemişlerdir. Bu amaçla Osmanlı devlet adamları askerî alanda yaptıkları reformlarda Avrupalı uzmanlardan yararlanmak için büyük çaba harcamışlardır. Gerçekten de bir kısmı Osmanlılara sığınan ve bir kısmı da Fransa ve İsveç başta olmak üzere Avrupalı devletlerin yardımlarıyla Osmanlı hizmetine giren Avrupalılar, donanma, topçu birlikleri ve istihkâm alanlarında Avrupai tarzda yenilikler yaparak Osmanlıların yenileşmesinde rol oynamışlardır.

KAYNAKLAR

Abou El-Haj, Rifaat Ali; "The Ottoman Vezir and Pasha Households 1683-1703: A Preliminary Report", *JAOS*, c. XCIV, 1974, s. 438-447.

Abou El-Haj, Rifaat Ali; "The Formal Closure of the Ottoman Frontier in Europe, 1699-1703", *JAOS*, 89, 1969, s. 467-475.

Abou El-Haj, Rifaat Ali; *The 1703 Rebelion and the Structure of Ottoman Politics*, Leiden 1984.

Abou El-Haj, Rifaat Ali; "The Reisülküttab and Ottoman Diplomacy at Karlowitz", D*oktora tezi, Princeton University*, 1963.

Abou-el Haj, Rıfaat Ali; "Otoman Diplomacy at Karlowitz", *JAOS*, c. 87/4, 1967, s. 498-512.

Ackerl, İsabella, *Avrupalı Gözüyle 1683 Viyana Kuşatması, Türkler tarafından Kuşatldı – Hristiyanlar Tarafından Kurtarıldı*, (çev. Sezai Yalçınkaya), Ankara, 2007.

Adıyeke, Nuri, "Girit Savaşları ve Birleşik Hristiyan Orduları", *Türkler*, c. 9, Ankara, 2002, s. 738-745.

Ahıshalı, Recep; *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul, 2001.

Aksan, Virginia; *Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmed Resmi Efendi (1700 - 1783)*, (çev. Ö. Arıkan), İstanbul, 1997, s. 102-153.

Aksun, Ziya Nur; *Gayr-i Resmî Tarihimiz Osmanlı Pâdişahları*, İstanbul, 1997.

Aktepe, M.M.; "Mahmud I., *İA*., c.7, s. 158-165.

Aktepe, M.M.; *Mehmed Emnî Beyefendi (Paşa)'nin Rusya Sefareti ve Sefaretnamesi*, Ankara, 1974.

Altuğ, Yılmaz; "1856'dan Önce Osmanlı Devleti'nde Modern Devletler Hukuku Uygulaması", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, 15-17 Ekim 1997, Sempozyuma Sunulan Tebliğler (haz. İ. Soysal), Ankara, 1999, s. 95-104

B. Lewis; *Muslim Discovery of Europe*, New York, 1982.

Bartl, Peter; "17. Yüzyılda ve 18. Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu", *İlmi Araştırmalar*, c. VI, İstanbul, 1998, s. 301-329.

Beydilli, Kemal; *Büyük Friedrich ve Osmanlılar -XVIII. Yüzyılda Osmanlı - Prusya Münasebetleri*, İstanbul, 1985.

Bilici, Faruk; "XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Türk-Fransız İlişkileri: Gizli Harpten Objektif İttifaka", *Osmanlı*, c. 1, Ankara 1999, s. 480-492.

Bilici, Faruk; *XIV Louis ve İstanbul'u Fetih Tasarısı/Louis XIV et Son Projet de Conquête d'Istanbul*, Ankara, 2004

Budak, Adnan; "Mustafa Nazif Efendi'nin İran Elçiliği (1746-1747)", *KTÜ, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Trabzon 1999.

Casels, L.; *The Struggle for the Ottoman Empire, 1717-1740*, London, 1966.

Çıtlak, Ayşegül; "XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı-Fransız İlişkileri: Müteferika Süleyman Ağa'nın Fransa Elçiliği (1669-1670)", *KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, Trabzon, 2005.

Çiçek, Kemal; "Niçin Sürekli Reform Yapmak Gereksinimi Duyoruz?", *Yeni Türkiye*, c. 4, Mayıs-Haziran1995, s. 50-58.

Çiçek, Kemal; "II. Viyana Kuşatması ve Avrupa'dan Dönüş (1683-1703)", *Türkler*, c. 9, Ankara 2002, 746-764.

David, G.; Baron de Tott, François", *TDVİA*, c. 5, 83-84.

Emecen, Feridun; "Kuruluş'tan Küçük Kaynarca'ya", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, c. I, (Ed. E. İhsanoğlu), İstanbul, 1994, s. 5-63.

George Wagner; "Otuz Yıl Savaşları Döneminde Osmanlı ve Avusturya İmparatorluklarının Politikaları", *OA*, c. II, 1981, s. 147-166.

Göçek, F. M.; *East Encounters West, France and the Ottoman Empire in the Eighteenth Century*, New York, Oxford, 1987.

Grant, J.; "Rethinking the Ottoman "Decline": Military Technology Diffusion in the Ottoman Empire, Fifteenth to Eighteenth Centruies", *Journal of World History*, c. 10/1, 1999, s. 179-201.

Hassal, A.; *The Balance of Power, 1715-1789*, London, 1908.

Hill, D.J.; *A History of Diplomacy in the International Development of Europe*, vol. III, New York, 1967.

Itzkowitz, Norman; "Eighteenth Century Ottoman Realities", *Studia Islamica*, c. XVI, 1962.

Itzkowitz, Norman; "Mehmed Raghib Pasha: The Making of an Ottoman Grand Vezir", *Doktora Tezi, Princeton University*, 1959.

İlgürel, Mücteba; "Zirveden Dönüş: II. Selim'den III. Mehmed'e", *Türkler*, c. 9, Ankara, 2002, s. 643-666.

İnalcık, Halil; "Military and Fiscal Transformation in the Otoman Empire 1600-1700", *OA*, c. VI, 1980, s. 283-337

İnalcık, Halil; "The Socio-Political Effects of the Diffusion of Fire-arms in the Middle East", *War, Technology and Society in the Middle East*, (ed. by V. J. Parry and M.E. Yapp), London, 1975, s. 195-217.

İnalcık, Halil; "Türk Diplomasi Tarihinin Sorunları", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç,* 15-17 Ekim 1997, Sempozyuma Sunulan Tebliğler (haz. İ. Soysal), Ankara, 1999, s. XV-XVIII.

İnbaşı, Mehmet; *Ukrayna'da Osmanlılar Kamaniçe Seferi ve Organizasyonu (1672)*, İstanbul, 2004.

Jorga, Nıcolae; *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. 4, (çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul, 2005.

Kantemir, Dimitri; *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, c. II, (çev. Özdemir Çobanoğlu), İstanbul, 1998.

Kolodziejczyk, Dariusz; "1795'e Kadar Osmanlı-Leh İlişkilerinin Karakteri Üzerine Bazı Tesbitler", *Türkler*, c. 9, Ankara, 2002, s. 679-685.

Kolodziejczyk, Dariusz; *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century): An Annotated Edition of Ahdnâmes and Other Documents*, Brill, Leiden, 2000.

Kurat, Akdes Nimet; *Prut Seferi ve Barışı*, c. I-II, Ankara, 1951-1953.

McGowan, Bruce; "The Age of Ayans, 1699-1812", Ed. by H. İnalcık ve D. Quataert), *Economic and Social History of the Ottoman Empire*, Cambridge, 1994, s. 639-758.

Molnar, Monika; "Venedik Kaynaklarında Karlofça Antlaşması: Diplomasi ve Tören", *Türkler*, c. 9, Ankara, 2002, s. 783-791

Molnar, Monika; "Karlofça Antlaşması'ndan Sonra Osmanlı Habsburg Sınırı (1699-1701)", *Osmanlı*, c. 1, Ankara, 1999, s. 472-479.

Murphey, Rhodes; "The Ottoman Attitudes towards the Adoptation of Western technology: The Role of the Efrenci Technicians in Civil and Military Applications", in *Contributions à'l'histoire écononomique et sociale de l'empire Otoman,* Paris, 1983, s. 287-298.

Ortaylı, İlber; "Kırım Hanlığının Ocak 1711 Tarihli Bir Üniversali", *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadî ve Sosyal Değişim, makaleler 1*, Ankara, 2000, s. 365-368.

Öz, Mehmet; "II. Viyana Seferine Kadar XVII. Yüzyıl", *Türkler*, c. 9, Ankara, 2002, s. 711-729.

Öztürk, Yücel; *Özü'den Tuna'ya Kazaklar*,I, İstanbul, 2004.

Quataert, Donald; *The Ottoman Empire, 1700-1922*, Cambridge, 2000.

Reşat Ekrem; *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülâsyonlar 1300 - 1920 ve Lozan Muahedesi 24 Temmuz 1923*, İstanbul, 1934.

Shaw, Stanford J.; Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, c. I, (çev. Mehmet Harmancı), Ankara, 2004.

Soysal, İsmail; *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*, Ankara, 1987.

Sözen, Zeynep; *Fenerli Beyler: 110 Yılın Öyküsü (1711-1821)*, İstanbul, 2000.

Stepanek, M. A. Petr; "Zitvatoruk (1606) ve Vasvar (1664) Anlaşmaları Arasında Orta Avrupa'da Osmanlı Siyaseti", *Türkler*, c. 9, s. 730-737.

Temaşvarlı Osman Ağa; *Kendi kalemiyle Temaşvarlı Osman Ağa*, (yay. H. Tolasa), Konya, 1986.

Topaktaş, Hacer; "Osmanlı Sefaretnameleri Işığında 1730-1763 Yıllarında Osmanlı Devleti İle Lehistan/Polonya Arasında Diplomatik İlişkiler", *KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, Trabzon, 2005.

Tukin, Cemal; "Pasarofça", *İA.*, c. IX, s. 514-523;

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; *Osmanlı Tarihi, III/I*, Ankara, 1983.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; *Osmanlı Tarihi, IV/1*, Ankara, 1978.

Yalçınkaya, M. Alaaddin; "Kanuni'den Lale Devrine Kadar Türk Geleneklerinin Avrupa'ya Tesirleri ve Türk Kültür Öğelerinin Tesir Yolları", *6. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi, Türk Kültürünün Dünya Kültürlerine Etki ve Katkıları*, 21-26 Kasım 2005, Ankara.

Yalçınkaya, M. Alaaddin; "XVIII. Yüzyıl: Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789)", *Türkler*, c. 12, Ankara, 2002, s. 470-502.

Yalçınkaya, M. Alaaddin; "Kuruluştan Tanzimat'a Osmanlı Diplomasi Tarihi Literatürü", *TALİD (Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi)*, c. ½, 2003, s. 423-489.

Yalçınkaya, M. Alaaddin; "Rakoczi, Ferenc II", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, c. II, 1999, s. 447-448.

Yalçınkaya, M. Alaaddin; "Zülfikar Paşa", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, c. II, 1999, s. 703-704.

Yöntem, Ali Canib; "Rami Mehmet Paşa'nın Sulhnamesi", *IV. TTK Bildiriler*, 1952, s. 346-352.